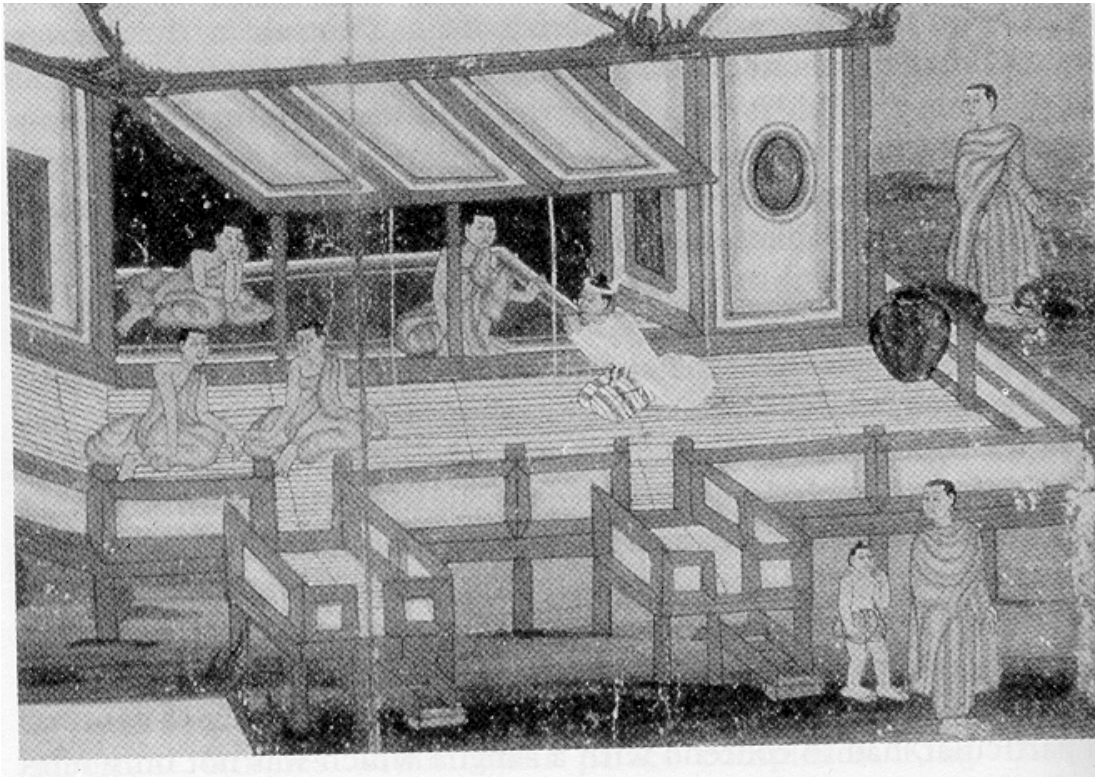

ควาย ทาสหญิงชาย” โดยมีโทษถึงถูกสีก มีรายงานว่าพระภิกษุ 900 รูปและเณรมากกว่า 14,000 รูป ต้องบวชใหม่ จารึกสรุปว่า “ด้วยวิธีนี้ พระเจ้าธรรมเจดีย์ ได้ชำระล้างความสกปรกต่างๆ

รูปที่ 25 วัดพม่าจากสมุดภาพพม่าศตวรรษที่ 19

ให้ออกไปจากพระศาสนาทั่วทั้งพม่าตอนใต้ และได้สร้างคณะสงฆ์ให้เป็นนิกายเดียว (Mendelson 1975: 51 – 52; Than Tun 1983: 26 – 27; Than Tun 1985: x – xii; “History of Kings”: 55 – 57)

กษัตริย์ส่วนใหญ่ในยุคนั้นเป็นผู้สร้างวัด “กษัตริย์ทุกองค์ [ของสยาม] เมื่อขึ้นครองราชย์... เริ่มสร้างวัดหนึ่งวัด และบางองค์ก็สร้างสองหรือสามวัดและบริจาคเงินทุนก้อนใหญ่ๆ” (Barros 1563 III, I: 165) การสร้างวัดของกษัตริย์สำหรับคณะสงฆ์ที่โปรดปราน หรือเจดีย์เพื่อบูชาพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ ยังได้ขยายไปถึงลัทธิราชบุชาด้วย ยิ่งกว่านั้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 กษัตริย์ผู้มีความทะเยอทะยานมักจะสร้างวัดที่สำคัญที่สุดในบริเวณพระราชวัง พระบรมไตรโลกนาถ (1448 – 88) ทรงสร้างวัดพุทธโฆสวรรัศภายในพระราชวังของพระองค์ที่อยุธยา และกษัตริย์ต่อมาได้ขยายวัดนี้ให้กลายเป็นศูนย์กลางจิตวิญญาณของราชอาณาจักร (Kasetsiri 1976: 136 – 37; cf. O'Connor 1985: 6 – 9) พระเจ้าบุเรงนองได้อุทิศวัดให้แก่เมืองหลวงที่พระองค์สร้างที่หงสาวดี ใน ค.ศ. 1566 วัดนี้ตกแต่งอย่างสวยงามเป็นเลิศตั้งอยู่ใกล้กับพระราชวัง (Fredirici 1581: 240; Fitch 1591: 305)

พระพุทธรูปบางองค์ได้ชื่อเสียว่าทรงอานุภาพบางอย่าง เช่นที่เขมร พงศาวดารอ้างว่าการพ่ายแพ้กองทัพไทยในทศวรรษ 1580 เป็นเพราะได้ทำลายพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่เคยคุ้มครองราชอาณาจักร (Chroniques Cambodge 1988: 191 – 94) ในช่วงที่เกิดสงครามในศตวรรษที่ 16 และ 17 ได้มีการโยกพระพุทธรูปทำนองนี้กับอำนาจของกษัตริย์มากขึ้นเรื่อยๆ พระพุทธรูปเหล่านี้ กษัตริย์จะนำมาจากดินแดนที่แพ้สงคราม พระแก้วมรกตที่เลื่องชื่อเชื่อกันว่าได้นำมาจากศรีลังกาในศตวรรษที่ 11 โดยพระเจ้าอโนรธาแห่งพุกาม พอถึงศตวรรษที่ 16 ก็ได้เป็นผู้คุ้มครองกษัตริย์ล้านนาแห่งเชียงใหม่ ราวๆ ค.ศ.1548 พระเชษฐาธิราชผู้สร้างความยิ่งใหญ่ให้แก่ล้านช้างหรือราชอาณาจักรลาวเคยครองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่ง ได้นำพระแก้วมรกตมายังเมืองหลวงใหม่ที่เวียงจันทน์ พระพุทธรูปองค์นี้ได้ควบคุมโชคชะตาของลาวจนกระทั่งตกไปอยู่กับชาวสยามใน ค.ศ. 1778 (Tambiah 1976: 92; Thao 1976: 11) ทุกครั้งที่มีการโยกย้ายสถานที่ พลังของพระแก้วมรกตที่จะประกันความสำเร็จของเจ้าของดูเหมือนว่าจะเพิ่มขึ้น

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าคณะสงฆ์นั้นเป็นสถาบันสำคัญที่กษัตริย์ต้องดูแล มิใช่เพราะเกียรติภูมิเท่านั้นแต่เพราะขนาดด้วย ที่เขมรในศตวรรษที่ 16 นักบวชคอมินิกันผู้มาสอนศาสนาคนหนึ่ง คิดว่าจำนวนพระภิกษุดูเหมือนจะเป็น หนึ่งในสามของประชากร (da Cruz 1569: 61)¹⁰ ที่ลาวในศตวรรษต่อมา “เกือบจะไม่มีครอบครัวใดเลยที่ไม่มีลูกชายหรือพี่น้องผู้ชาย” อยู่ในผ้าเหลือง (Wusthoff 1669: 44) วัน วลิต (1636: 76) ประมาณว่ามีพระภิกษุสองหมื่นรูปในอยุธยา (Schouten 1636: 140 คิดว่ามีสามหมื่น) และทั้งราชอาณาจักรอาจมีอยู่แปดหมื่นรูป พระสงฆ์เป็นที่เคารพทุกหนแห่ง แต่ความมีวินัยได้เป็นโดยธรรมชาติ หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการปกครองตามระบบลำดับชั้น กษัตริย์ที่เข้มแข็งมักจะขยายอิทธิพลโดยนำคณะสงฆ์มาอยู่ในความคุ้มครอง แต่บางเวลามีการอุทิศที่ดินและคนให้แก่วัดโดยเป็นวิธีหนึ่งที่จะหลีกเลี่ยงภาษีและข้อผูกพันต่อกษัตริย์ ดังนั้นจำนวนของพระภิกษุจึงเป็นการคุกคามโดยตรงต่อประมุขของประเทศ

การปฏิรูปคณะสงฆ์ที่ดำเนินการโดยประมุขที่เคร่งศาสนาเช่น พระเจ้าธรรมเจดีย์สามารถสร้างคณะสงฆ์ที่มีวินัยและเป็นที่เคารพนับถือซึ่งยากแก่ผู้ปกครองประเทศที่ดื้อรั้นจะโน้มน้าวไปตามใจชอบ กษัตริย์ต้องอยู่ใต้อำนาจยิ่งใหญ่ที่รวมพม่าเข้าด้วยกันโดยเฉพาะในศตวรรษที่ 16 ต้องต่อสู้กับสงฆ์คณะหนึ่งที่ไม่เพียงแต่เมื่อเทียบกันแล้วมีวินัยและเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูง ยังรวมตัวกันตามศูนย์การจาริกแสวงบุญนอกเมืองหลวง ดังนั้นจึงไม่อยู่ในความควบคุมโดยตรงของกษัตริย์ ปินโต (1578: 366 – 77) ได้บรรยายอย่างมีสีสันเรื่องการถึงแก่กรรมของพระสังฆราชแห่งหงสาวดี ซึ่งตามคำของเขาระบอบอยู่ที่เกาะใกล้เมืองมะละแหม่ง และได้เล่าถึงการเลือกสมภารรูปหนึ่งจาก

¹⁰ Lieberman (1984: 20n) เสนออย่างระมัดระวังกว่าสำหรับพม่า ว่าประชากรร้อยละ 1 – 3 อาจอยู่ในคณะสงฆ์-- ยังคงเป็นสัดส่วนที่น่าสนใจ

อย่างกึ่งมาดำรงตำแหน่งแทน เรื่องนี้แสดงว่าพระเจ้าตะเบงชเวตี้ได้สร้างสัมพันธภาพเชื่อมโยงพระองค์เท่าที่สามารถทำได้กับเกียรติภูมิของตำแหน่งที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือโดยจัดพิธีศพให้สมเกียรติอย่างเต็มที่ แต่ก็มีอำนาจควบคุมผู้ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งสังฆราชต่อมาในวงจำกัด แม้แต่ในสมัยพระเจ้าบุเรงนองผู้ทรงอำนาจที่สืบราชสมบัติต่อมา พิตซ์ (1591: 306) ก็มีความเห็นว่าที่ประชาชนทั่วไปเคารพนับถือมากที่สุดก็คือ “พระป่า” นอกเมืองผู้ดำรงชีวิต “ส่วนใหญ่ตามข้างถนน หลวง ท่ามกลางหมู่ไม้ และในป่า”

แม้ว่ากษัตริย์ราชวงศ์ตองอู จะสามารถทำให้วัตรปฏิบัติของศาสนาเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ทั่วอาณาเขตที่อยู่ในปกครอง คือ มอญ พม่า และไทใหญ่ แต่คณะสงฆ์ในเขตมอญยังคงเป็นอิสระพอในทศวรรษ 1590 ที่จะมียุทธนาการในการล้มล้างราชวงศ์ โดยคัดค้านการจัดเก็บภาษีอากรของพระเจ้านันทบุเรง และในที่สุดได้ไปร้องขอให้เชียงใหม่ยกบฏต่อกษัตริย์องค์นี้ (du Jarric 1608 – 14 I: 626 – 27; Lieberman 1984: 41 – 42) หลังจากที่ได้รับชัยชนะได้มีการจัดระบบใหม่ โดยย้ายเมืองหลวงลึกเข้าไปที่อังวะแล้วเท่านั้น พระเจ้าสกล (1629 – 48) จึงสามารถจัดตั้งระบบข้าราชการพลเรือนมาจัดการที่ดินของวัดและจำกัดการบวชเป็นพระ โดยให้เฉพาะผู้ที่มีการศึกษาและแรงจูงใจดีพอ (Than Tun 1983: 68 – 69; Lieberman 1984: 109 – 12; Koenig 1990: 126 – 30; รูปที่ 25)

ในเขมร เมื่อถึงศตวรรษที่ 16 พระภิกษุก็ได้รับความเคารพนับถืออย่างมากเช่นกัน— “ประชาชนทั่วไปมีความเชื่อมั่นในพระ ด้วยความเคารพบูชาอย่างสูง” (da Cruz 1569: 61) ความทารุณโหดร้ายที่พระเหล่านี้ได้ประสบจากการแทรกแซงของพวกคริสเตียน และมุสลิมในศตวรรษที่ 17 อาจเพิ่มความรู้สึกว่าจะต้องอุทิศตัวให้กับพระศาสนา เพราะนักสอนศาสนาฝรั่งเศสในทศวรรษ 1660 รู้สึกประทับใจกับความเคร่งครัดด้านวินัยทั้งในเรื่องรักษาศรัทธาและ “ทำการอดอาหารไม่รู้จักได้อย่างสมบูรณ์” (Missions Etrangères 1674: 142 – 45) ซึ่งตรงข้ามกับพระในลาวที่สามารถใช้ประโยชน์จากการอุปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดินและความเคารพนับถือของประชาชนให้มีชีวิตที่สะดวกสบาย พวกนี้สอนว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับในลาว

และภาคภูมิใจในเรื่องนี้อย่างมาก กล่าวด้วยเหตุนี้พระเจ้าได้ประสาทพรให้พวกเขาเหนือพวกสยาม เขมร และอื่นๆ มีวัดทั้งดงมาเป็นพิเศษ และพระอรหันต์ (ตามที่ผู้คนเรียกพระเหล่านี้) และผู้คงแก่เรียนมากมาย . . . ข้อพิพาทในเรื่องนี้ก็คือ “โปป” [พระ] เขมร และสยามมาที่นี้เพื่อศึกษาเป็นเวลา 10 หรือ 12 ปีจนสำเร็จ ซึ่งเชื่อว่าเป็นไปได้แต่มิใช่ด้วยเหตุผลดังกล่าว แต่เป็นเพราะ “โปป” ลาวนั้นถือว่าเป็นพระเจ้า ทุกสิ่งทุกอย่างที่พระเหล่านี้ต้องการ ก็จะมีผู้จัดหามาให้อย่างเหลือเฟือและดีที่สุด มีผู้หาอาหารมาถวายทุกวัน และถวายจีวรเกินต้องการ ยิ่งกว่านั้นก็ยังมิหวั่นรับใช้ตามต้องการ (แต่ต้องแสดงออกอย่างระมัดระวังให้ดูเหมือนว่าดำรงชีวิตที่ปราศจากมลทิน) ซึ่งพระเขมรทำไม่ได้ และถ้าหากเกิดเรื่องขึ้นก็จะถูกส่งไปให้ผู้พิพากษาและบังคับให้เป็นทาส และต้องหาหรือซื้ออาหารเอง ดังนั้นทั้งสองฝ่ายต่างก็ถูกกดดันและกัน ฝ่ายหนึ่งกล่าวว่าน่าอดสูที่วิ่งตามผู้หญิง และอีกฝ่ายหนึ่ง [ลาว] ได้ว่า พวกเขา

[เขมร] ต้องขอทานจากผู้ที่ผ่านมาเพื่อยังชีพ ซึ่งสร้างความอับอายและเสื่อมเสียแก่ความศักดิ์สิทธิ์ในสายตาของผู้คน (Wusthoff 1669: 44 – 45; cf. Marini 1663: 482 – 83)

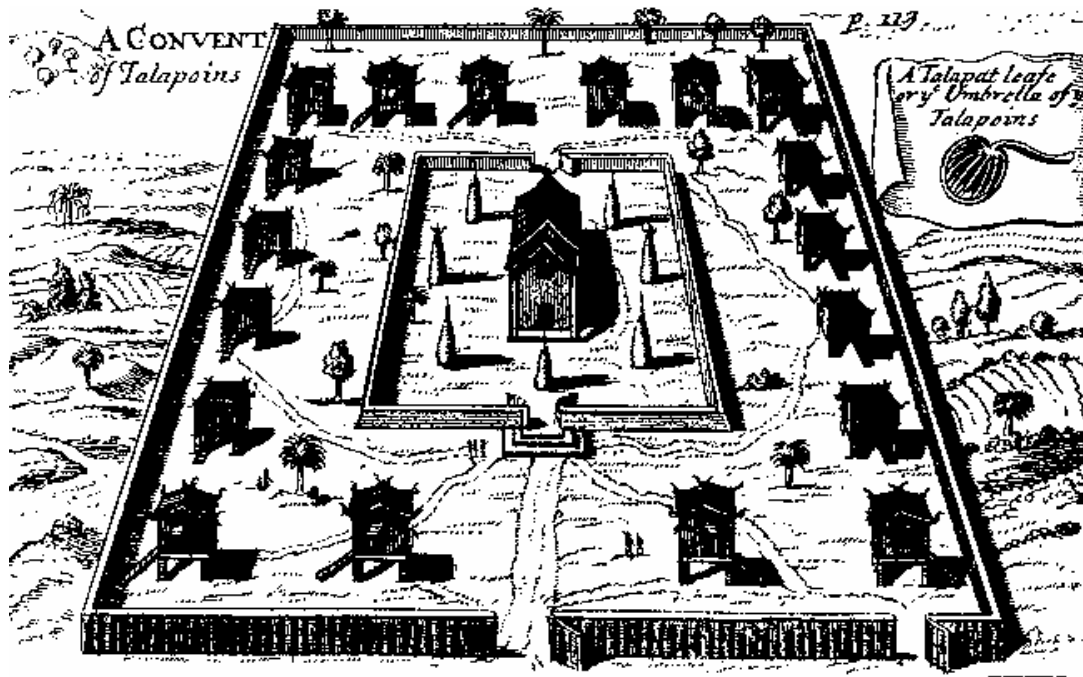
แม้ว่าความแตกต่างนี้ในระดับหนึ่งสะท้อนถึงลักษณะแบบตายตัวของชาติต่างๆซึ่งมีมานานแล้ว แต่ก็สามารถตีความได้ว่าคณะสงฆ์ของลาวอยู่ในระยะแรกของการเปลี่ยนผ่านไปสู่คณะสงฆ์ที่มีวินัยและรวมกันเป็นหนึ่งภายใต้การปกครองตามลำดับชั้นของชาติตนเอง ผู้มีอำนาจในลาวทั้งหลายอุปถัมภ์วัดและพิธีฉลองต่างๆกัน แม้ว่าพระเจ้าสุริยวงศา (1637 – 94) สุริยกษัตริย์ของลาวเริ่มที่จะรวบรวมอำนาจทางธรรม เช่นเดียวกับอำนาจทางโลก พระองค์กำหนดพิธีฉลองทางศาสนา “แก้ไขข้อบกพร่องอธิบายปัญหาด้านหลักธรรม ตัดสินข้อพิพาท ปรับปรุงพิธีกรรม” (Marini 1663: 483 – 84; cf. 477 – 78) แต่งตั้งพระปิตุลาเป็นมหาสังฆราชา (Wusthoff 1642: 192)

ในเขมรก็มีมหาสังฆราชาเองแล้วเหมือนกัน เมื่อศตวรรษที่ 16 และเป็นผู้ที่ ดา ครูซ (Da Cruz 1569: 62) คิดว่าได้รับการเคารพนับถือมากกว่ากษัตริย์ บุคคลที่ ปินโด (1578: 368) เรียกว่าโรลิม (Rolim)¹¹ แห่ง มูเนย์ (Mounay) ปรากฏว่ามีบทบาทเป็นสังฆราชด้วยอย่างน้อยในเขตมอญ แม้ว่าจะมีไชนของกษัตริย์ และอาจไม่เป็นที่รู้จักกันทั่วอาณาจักรหงสาวดีอันกว้างใหญ่ไพศาล และไปถึงขั้นนั้นในสมัยอังวะในศตวรรษที่ 17 (Mandelson 1975: 358) ในสยาม กระบวนการที่จะกำหนดให้พระราชคณะที่กษัตริย์แต่งตั้งไปประจำตามวัด และราชอาณาจักรต่างๆในอดีตยังช้ากว่าเสียอีก

รายงานที่ละเอียดละออของชาวยุโรปเกี่ยวกับสยามที่เก่าที่สุดแสดงว่าวัดมหาธาตุที่สุโขทัยยังถือกันว่าเป็นวัดที่มีชื่อเสียงที่สุดในแผ่นดิน (Barros 1563 III, I: 164) หนึ่งศตวรรษต่อมาอยุธยามีอิทธิพลมากพอจากการปฏิวัติรวบอำนาจการปกครองโดยพระนเรศวร (1590 – 1605) จนชาวต่างชาติ (รูปที่ 26) กล่าวถึงแต่วัดที่อยุธยาเท่านั้น ที่วัดหนึ่งพระปิตุลาผู้ชราแล้วของพระมหากษัตริย์เป็นสมภาร (สังฆราช) ใน ค.ศ. 1606 แต่ก็ดูเหมือนว่าไม่ได้อำนาจครอบคลุมทั้งประเทศ (du Jarric 1608 – 14 III: 890) วัน วลิต (1636: 73 – 76) รายงานว่ามีวัดสำคัญ 4 วัดในและรอบๆนครหลวง แต่ละแห่งปกครองโดยสังฆราชา (สังฆราชในภาษาไทย) ผู้ได้รับมอบอำนาจให้ทำการบวชได้ หนึ่งในสังฆราช 4 รูปนี้ สมภารวัดมหาธาตุมี “เกียรติยศสูงสุด” ในสมัยของท่าน แต่มิใช่ในฐานะพระผู้ใหญ่ที่มีอำนาจ หนึ่งชั่วอายุคนต่อมาสมภารอีกวัดหนึ่งนอกเมือง มีผู้คนนับถือกันว่าเป็นพระผู้อาวุโสที่สุด (Pombejra 1984: 91 – 92) แต่สำหรับ ลา ลูแบร์ (1691: 114) แล้วในทศวรรษ 1680 ผู้มีอาวุโสที่สุดคือสมภารของวัดในพระราชวัง

¹¹ Collis (1949: 196n) เชื่อว่าคำนี้แผลงผิดมาจากคำพม่า *yahan* หรือ *rahan* ลำดับชั้นสูงสุดที่สุดของพระ แต่เนื่องจาก Fitch (1591: 306) ให้คำ *rowli* โดยอิสระในความหมายว่าหัวหน้าพระ ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่ามีแหล่งที่ตรงกว่าในภาษามอญ

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงล่าสุดนี้บ่งบอกถึงความมุ่งมั่นของพระนารายณ์ที่จะรักษาอำนาจควบคุมคณะสงฆ์ แต่ที่เห็นชัดยิ่งขึ้นคือคำยืนยันของ ลาตูแบร์ ว่า "ทั้งพระอาวุโส และ สังฆราชต่างไม่มีอำนาจหรือเขตอำนาจเหนือกันและกัน คณะสงฆ์คงจะนำเกรงขามเกินไปถ้าหากมีประมุขเพียงรูปเดียว และถ้าทั้งคณะปฏิบัติหน้าที่พร้อมเพรียงกันเสมอ" (เพ็งอ้าง) พระนารายณ์อาจจะเรียกได้ว่าใกล้เคียงกับสมบูรณาญาสิทธิราชสมัยยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการเพียงองค์เดียวของเอเชียตะวันออก

รูปที่ 26 ภาพร่างของวัดสยามในศตวรรษที่ 17 มีวิหารล้อมรอบด้วยกุฏิได้สูง

เฉียงใต้ โดยส่วนพระองค์แล้วเป็นนักวิมตนิยม แต่ก็มุ่งมั่นที่จะใช้คณะสงฆ์เป็นเครื่องมือเพื่อผลประโยชน์ของรัฐ พระองค์ยังคงให้ความสำคัญกับวัดวาอารามและขบวนแห่กฐินที่ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นการแสดงออกต่อสาธารณะถึงการอุทิศพระองค์ให้แก่งานเหล่านี้ แต่ก็ได้ลดจำนวนพระภิกษุลง เพราะการยกเว้นภาษีของพระสงฆ์ทำให้รายได้ของพระองค์ลดลง พระนารายณ์ได้ดำเนินการสองวิธีด้วยกัน คือบังคับใช้กฎเรื่องพรหมจรรย์อย่างเข้มงวดเพื่อขัดขวางการบวชอย่างไม่จริงจังนัก และให้มีการสอบคัดเลือกรับบาลีเป็นประจำ ประมาณ ค.ศ.1687 พระองค์ได้ให้พระที่สอบตกหลายพันรูปสึกออกไป การกวัดข้นเรื่องระเบียบวินัยเช่นนี้เป็นลักษณะของกษัตริย์เถรวาทที่เข้มแข็ง แต่หากคำนึงว่าผู้ที่จัดการสอบเป็นพระวาสน์ที่อายุไม่มากนักก็เป็นเรื่องของการเสียศักดิ์ศรีที่ไม่ธรรมดา “พระปา”ที่เป็นอิสระมากกว่า (และมักจะเป็นที่เคารพนับถือมากกว่า) ไม่ยอมให้ทดสอบนอกจากผู้สอบจะเป็นผู้ที่มียศสูงกว่า (La Loubère 1691: 115; Ishii 1975: 82 – 83)

ความพยายามที่จะจัดการกับคณะสงฆ์และยิ่งกว่านั้นนอกรีตที่พระนารายณ์ให้กับทหารฝรั่งและผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ในที่สุดไปไกลเกินกว่าประชาชนชาวพุทธที่ธรรมดา

จะอยู่อย่างสงบเงียบจะยอมรับได้ พระภิกษุที่เมืองหลวง และสังฆราช ฌราชนิเวศน์ที่ลพบุรี ได้มีบทบาทสำคัญในการโค่นล้มพระนารายณ์ใน ค.ศ.1688 โดยพระเพทราชาผู้ได้สร้างสายพันธ์เชื่อมโยงกับพระเหล่านี้ (de Bèze 1691: 87 – 88; Le Blanc 1692 I: 45 – 52, 144) ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยที่ในรัชสมัยพระเพทราชาเป็นครั้งแรกที่มีหลักฐานชัดเจนว่า คณะสงฆ์ไทยมีพระสังฆราชรูปเดียว “และอำนาจของท่านอยู่ในระดับที่แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินเองก็ต้องน้อมมองแสดงความเคารพ” (Kaempfer 1727: 69)

สรุปก็คือยุคการค้าได้เห็นความเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ในชีวิตด้านศาสนาของแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับในหมู่เกาะ พื้นฐานของความหลากหลายอย่างมากในท้องถิ่นการทำให้เป็น เรื่องของการพาณิชย์ และความคล่องตัวที่เพิ่มขึ้น ได้ทำให้มีสภาพที่สนับสนุน “การจัด” ศาสนา “ให้เข้าหลักเหตุผล” ในความหมายของเวเบอร์ ได้เสริมความพึงพอใจในประมวลหลักศีลธรรมสากลซึ่งได้เพิ่มความแข็งแกร่งจากคัมภีร์และระบบของการให้รางวัลและการลงโทษชั่วนิรันดร์ รัฐที่รวมศูนย์อำนาจจะสนับสนุนแนวโน้มนี้โดยเกณฑ์ให้นับถือศาสนาหนึ่งในศาสนาสากล แต่เมื่อยุคการค้าใกล้จะสิ้นสุด และความผูกพันทางธุรกิจการค้าอ่อนลง ความต้องการของรัฐที่จะให้มีเอกภาพภายในประเทศมีอันดับความสำคัญเหนือกว่าการถือตามตัวอักษรของนักปฏิรูป

บทที่ 4

ปัญหาของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดเป็นเจ้าชีวิตและโชคชะตาของราษฎร ครองบนบัลลังก์อย่างไม่มั่นคงนัก หากความจริงรักภักดีหรือความรักเช่นที่เรามีต่อกษัตริย์ของเราไม่ได้จากผู้ใดเลย หรืออย่างมากก็แค่คนในครอบครัวไม่กี่คน

—La Loubère 1691: 106

โวหารอันเลอเลิศของผู้ครองรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะเป็นแรงดึงดูดความเปราะบางของฐานอำนาจ อำนาจของนายเหนือบ่าวนั้นมากมายนัก กษัตริย์มีอำนาจกุมความเป็นความตายของราษฎรในปกครองโดยตรง แต่ทุกรัฐอยู่ในกระบวนการรวมตัวจากการพิชิตหรือการรวมตัวกันในหมู่เจ้าท้องถิ่นและผู้อุปถัมภ์ ความผูกพันส่วนตัวระหว่างเจ้าและบริวาร จะมีการเจรจาหรือพินกันใหม่อยู่ตลอดเวลา พื้นฐานด้านกฎหมายและข้าราชการของรัฐทั้งหลายนั้นยังเปราะบางมาก เส้นแบ่งเขตที่ยอมรับกันระหว่างผู้ปกครองที่ต้องการความเป็นใหญ่ของรัฐหนึ่งกับอีกรัฐหนึ่งนั้นมีน้อยมาก รัฐเจริญขึ้นแล้วก็เสื่อมลงอย่างรวดเร็วตามระดับของกำลัง บารมี และทรัพย์สินที่ผู้นำแต่ละคนจะสามารถรวบรวมได้ ในบริบทนี้ความได้เปรียบที่มาจากการค้ามีความสำคัญมาก ความเฟื่องฟูของการค้าในศตวรรษที่ 15 และ 16 ได้เปลี่ยนแปลงบรรยากาศการเมืองของภูมิภาคโดยมอบความมั่งคั่งที่นำไปใช้สอยได้อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน รวมทั้งนวัตกรรมทางความคิดและวิทยาการที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

วิกฤตการณ์ของรัฐที่ยิ่งใหญ่ในอดีต

โรคทรพิษที่ได้มาจากการควบคุมตลาดและการหลั่งไหลของการค้าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลานานมาแล้วก่อนยุคการค้า ทรพิษสินเหล่านี้ได้ให้นวัตกรรมทางการทหารและวิทยาการอย่างเพียงพอและความได้เปรียบในด้านสินค้านำเข้าที่หา

ยาก ซึ่งทำให้ศูนย์หนึ่งเป็นต่อศูนย์อื่นๆในเชิงสัญลักษณ์และเศรษฐกิจ แต่รัฐที่มั่นคงแล้วเช่นนคร
ทม พุกาม และชาว ก็ยังต้องอาศัยการระดมประชากรที่รวมตัวเป็นกลุ่มใหญ่ที่เกิดตามพื้นที่ที่มีการ
ทดน้ำเชื่อมโยงกับระบบของแม่น้ำบางสาย

อารยธรรมที่นิยมการสร้างวัดเหล่านี้ทุกแห่งเกิดวิกฤติในศตวรรษที่ 13 เหตุผลบางประการ
เป็นเรื่องภายใน เช่นการโอนทรัพย์สินในรูปของที่ดินไปให้วัดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อันเป็นผลมาจากการ
รับพุทธศาสนานิกายเถรวาทในพม่า (Aung-Thwin 1985: 169 – 98) แต่อย่างไรก็ตามยังมีปัจจัยอัน
กว้างขวางกว่าที่มีผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งภูมิภาค การค้าขายทางทะเลในมหาสมุทร
อินเดียได้แรงกระตุ้นจากการล่มสลายของกรุงแบกแดดและความรุ่งเรืองของพ่อค้า คาริม แห่งโคโร
และในทะเลจีนใต้ก็เกิดความสนใจทางการค้าอย่างไม่เคยมีแบบอย่างมาก่อนในสมัยราชวงศ์ซ้อง และ
ราชวงศ์มองโกล (Abu-Lughod 1989) ช่องทางใหม่ๆสำหรับเอกชนชาวจีนผู้จัดส่งสินค้าที่พร้อม
จะเดินทางไปแหล่งผลิตด้วยตนเอง ค่อยๆบั่นทอนหน้าที่ของ “จักรวรรดิ” ทางใต้ที่มีอยู่ไม่กี่แห่ง เช่น
ศรีวิชัย และนครธม ในการรวบรวมผลผลิต ส่งไปจีนในรูปแบบของการค้าที่อาศัยบรรณาการ
(Wolters 1970: 4)

หลังจากพวกมองโกลพิชิตจีนแล้วก็เคลื่อนกำลังมาทางใต้ ทั้งทางบกและทางทะเล ใน
ทศวรรษ 1280 คนเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงอย่างน่ากลัวในอาณาจักรพุกามของพม่าและไม่สู้
จะประสบความสำเร็จนักในการรุกรานเวียตนามและ จามปา ผู้ได้รับผลประโยชน์จากความวุ่นวายนี้
เป็นอันดับแรกคือพวกไท (กลุ่มตามชาติพันธุ์และภาษาอย่างกว้างๆที่ครอบคลุม ชาวไทย ลาว และ ไท
ใหญ่ สมัยใหม่) ที่เมื่อถึง ค.ศ. 1300 ก็ได้จัดตั้งอาณาจักรขนาดเล็กต่อเนื่องกันมาในดินแดนที่แต่เดิม
ถูกครอบงำโดยพุกามของพม่า นครธมของเขมร และศรีวิชัยของมลายู ในขณะเดียวกัน ท้าเหวของ
มองโกลก็ได้รุกรานชาวตะวันออกใน ค.ศ. 1292 ทำให้ความขัดแย้งของราชวงศ์ยฺเหวี่ยงลงไปถึง
ความขัดแย้งนี้ทำให้อาณาจักรสิงห์ส่าหรี (Singhosari) ถึงจุดจบ และมีอาณาจักรใหม่ คือ มัชปาหิต
เกิดขึ้นใกล้ปากแม่น้ำบรันตัส

ถ้าระเบียบปกครองแบบเก่าของอาณาจักรฮินดู-พุทธที่นิยมสร้างวัดถูกบดบังไปแล้วเมื่อถึง
ค.ศ. 1300 ระบบใหม่นั้นก็ยังคงไม่ชัดเจนเป็นเวลาต่อมาอีกหนึ่งศตวรรษ นครธมและพุกามยังคง
ปกครองโดยกษัตริย์ที่ไม่ค่อยเข้มแข็งนักและอำนาจนอกนครหลวงก็เป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น มัช
ปาหิตเป็นอาณาจักรในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ มีความสนใจในกิจกรรมการค้ามากกว่าและสนใจการสร้าง
วัดน้อยกว่ากษัตริย์องค์ก่อนๆ แต่ก็ยังคงสืบทอดประเพณีฮินดู-พุทธของระบบก่อนหน้านี้ มีการแย่ง
ชิงพื้นที่บริเวณช่องแคบมะละกา ซึ่งเป็นป้อมปราการอันแข็งแกร่งของอาณาจักรศรีวิชัยมายาวนาน
ระหว่างชาว จีน ไทย และกองกำลังพื้นเมืองของสุมาตรา

ในศตวรรษที่ 14 ศูนย์ค้าขายใหม่ระหว่างประเทศที่แข็งแกร่งพอที่จะไม่รับรู้การอ้างสิทธิใน
เชิงประวัติศาสตร์ของอาณาจักรรุ่นเก่ากว่าก็เริ่มเกิดขึ้น ปาไซ (หรือซามูตรา) ซึ่งอยู่ในสุมาตราเหนือ

เป็นรัฐท่าเรือแบบใหม่ หัวขาดของการค้ามุสลิมทางด้านตะวันออกของมหาสมุทรอินเดีย ตลอดศตวรรษที่ 14 รัฐนี้ผลิตเหรียญกษาปณ์เอง ส่งคณะนำเครื่องบรรณาการไปเมืองจีน และดำเนินการค้าอย่างแข็งขัน แต่รู้สึกว่าจะไม่เป็นกัณฑ์กับการอ้างสิทธิขยายอำนาจในแบบของศรีวิชัย ในดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำอิรวดี พวกมอญได้อิสรภาพกลับคืนมาในปลายศตวรรษที่ 13 และสถาปนาอาณาจักรที่หงสาวดีซึ่งทำการค้าอย่างแข็งขัน ถึงแม้ว่าอาณาจักรไทยที่เข้มแข็งที่สุดจะอยู่ห่างจากทะเลมากที่เชียงใหม่ และ สุโขทัย แต่ก็มีการตั้งอาณาจักรใหม่ที่อยุธยาเมืองท่าสำคัญราวๆ ค.ศ. 1351 และโชคชะตาของเมืองนี้ขึ้นอยู่กับการค้า

ระหว่าง ค.ศ. 1400 และ 1600 รัฐเมืองท่าในรูปแบบใหม่นี้ซึ่งพัวพันโดยตรงกับการค้านานาชาติที่กำลังขยายตัว ได้มีอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรม

รัฐเมืองท่าในศตวรรษที่ 15

การเติบโตอย่างรวดเร็วของรัฐที่มีเมืองท่าเป็นศูนย์กลางราวๆ ค.ศ. 1400 ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นในปฏิกริยาของจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจักรพรรดิราชวงศ์หมิงองค์อื่นๆ ส่วนเวียดนามนั้นเป็นกรณีพิเศษด้วยเหตุผลที่ได้สรุปไว้ในบทที่ 2 ความสามารถของจักรพรรดิองค์อื่นๆของราชวงศ์เล ที่สร้างรัฐตามระบบขงจื้อภายใต้อำนาจการปกครองของข้าราชการซึ่งเป็นไปได้ก็เนื่องจากจีนได้เข้ามาปกครองโดยตรงเป็นเวลาสองทศวรรษ (1407–28) ก่อนหน้านั้น แต่ทั้งลอง (ฮานอย) เป็นเมืองหลวงที่เฟื่องฟูขึ้นเพียงแห่งเดียวในยุคนี้ที่พลส่วนใหญ่มิได้มาจากรายได้ทางการค้า คณะทูตที่ส่งไปจีนเดินทางไปโดยทางบก ความสัมพันธ์ตามรูปแบบจีนก็เป็นไปโดยตรง เวียดนามยืนยันเรียกร้องความเท่าเทียมกันด้านสถานะและอารยธรรมอย่างท้าทายกับจีนที่เวียดนามได้สละอำนาจออกไป

ฉันทื่นๆก็เกิดมีรัฐริมฝั่งทะเลเรียงรายกันไปโดยถือโอกาสที่จีนสนใจอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนที่จะส่งและรับคณะผู้แทนทางการทูตและการค้าที่เดินทางมาทางทะเล เขมร จามปา บรูไน ชาวและ ชามูตรา (ปาไซ) ได้เคยแลกเปลี่ยนคณะทูตเป็นระยะๆกับราชวงศ์จีนสมัยก่อนๆ แต่ได้เพิ่มความดีและความเข้มขึ้นอย่างมากกับการเข้ามาของราชวงศ์หมิงใน ค.ศ. 1368 จักรพรรดิ หงอู่ (Hong Wu) ไม่ได้รื้อที่จะส่งคณะผู้แทนไปยังทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รู้จักในขณะนั้นเพื่อนั้นว่า เต๋อ (คุณธรรมความดี) ของจีนได้กลับคืนมาแล้วภายใต้การปกครองของราชวงศ์จีน และอาณาจักรทางใต้ทั้งหมดควรที่จะเจริญรุ่งเรืองภายใต้การคุ้มครองของจีน (Wang 1968: 43 – 48) คณะทูตได้เดินทางไปมายังรัฐต่างๆที่กล่าวข้างต้นในรัชกาลนี้ โอรสของหง อู่ คือจักรพรรดิหย่งเล่อ (1402 – 24) ได้ดำเนินนโยบายที่แข็งขันยิ่งกว่าโดยส่งทัพเรือที่ยิ่งใหญ่มีขันทีมุสลิมชื่อเจิ้งเหอ

เป็นผู้บังคับบัญชา เพื่อประกันว่าทุกประเทศทางใต้ยอมรับการคุ้มครองอย่างยุติธรรมของไอรสแห่งสวรรค์ การไปมาของคณะทูตทั้งสองฝ่ายขึ้นถึงระดับสูงสุดในสมัยนี้ (คูตาราง 1 ข้างต้น) และผลตอบแทนสำหรับผู้ครองรัฐที่สามารถแสวงประโยชน์จากความสัมพันธ์กับจีนนั้นมากพอสมควร

ผู้ได้ประโยชน์รายใหญ่ๆ คืออยุธยาและมะละกา และอาจรวมบรูไนและมะนิลาด้วย อยุธยาซึ่งเป็นรัฐสยามใหม่เป็นหนึ่งในบรรดารัฐที่ได้รับราชโองการของจักรพรรดิใน ค.ศ. 1368 ซึ่งยังความปลาบปลื้มเป็นพิเศษแก่อยุธยาและได้กลายเป็นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ส่งเครื่องบรรณาการบ่อยที่สุดในช่วงสองศตวรรษต่อมา ชาวสยามเองมิได้เป็นนักเดินเรือ ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะส่งฝางและสินค้าอย่างอื่นเป็น “เครื่องบรรณาการ” (Ma Huan 1433: 107) การเดินทางของคณะทูตนั้นเจ้าของเรือชาวจีนเป็นผู้จัด คนพวกนี้ส่วนใหญ่คงมีถิ่นฐานที่เมืองหลวงไทยที่เต็มไปด้วยไมตรีจิตบันทึกของเกาหลีและ วิวกีวรายงานการมาถึงในทศวรรษ 1390 ของคณะทูตสยามยังประเทศทั้งสองและญี่ปุ่น (Kobata and Matsuda 1969: 53 – 54) พ่อค้าชาวจีนที่พำนักในอยุธยาคงมีบทบาทสำคัญในการทำให้เมืองหลวงของสยามมีชื่อเสียงขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้ และอาจได้ช่วยอยุธยาในการขยายอำนาจไปตามคาบสมุทรมลายูในช่วงปลายศตวรรษที่ 14 และต้นศตวรรษที่ 15 หม่าฮวน (1433: 107) รายงานว่าผู้ครองอยุธยา “ส่งแม่ทัพไปปราบปรามประเทศเพื่อนบ้านอยู่ตลอดเวลา”

ความคืบหน้าของการเข้าไปยังดินแดนที่ห่างจากทะเลช้ากว่าในทางใต้ แต่เมื่อถึง ค.ศ. 1412 อยุธยาก็ได้สุโขทัย และพิษณุโลกเป็นเมืองขึ้น ใน ค.ศ. 1432 นครเมืองหลวงที่อยู่ในสภาพใกล้สลายของเขมรก็ถูกยึดและปล้นสะดม ในรัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ (1448 – 88) ได้มีการจัดการปกครองอยุธยาใหม่เป็นแบบลำดับชั้นขุนนาง ถ้ากฎหมายสองฉบับที่ควบคุมลำดับชั้นพลเรือนและทหาร เป็นของพระองค์จริงแล้ว กษัตริย์องค์นี้ก็ได้ให้สมาชิกทุกคนในสังคมไทยมีตำแหน่งที่แสดงออกในหน่วย ศักดินา (ตามตัวอักษรหมายถึง กำลังของนา)—ตั้งแต่ 5 สำหรับทาส และ 25 สำหรับชาวบ้านธรรมดา จนถึงหนึ่งหมื่นสำหรับเสนาบดีที่มีตำแหน่งสูงสุด กษัตริย์และขุนนางชั้นนำเสริมสิทธิของตนในการเกณฑ์แรงงานของชายฉกรรจ์ทุกคน (ยกเว้นพระภิกษุและทาสของเอกชน) เป็นเวลาหกเดือนในหนึ่งปี การเปลี่ยนแปลงของอยุธยาจากเมืองที่หัวหน้าเป็นนักรบไปเป็นระบบราชการที่ซับซ้อนที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจขึ้นอยู่กับวิธีการที่นำมาจากนครมอญบ้าง ตามที่เชื่อและยืนยันกันมานานแล้ว แต่ขึ้นอยู่มากกว่าที่เกี่ยวกับการค้าภายใต้การครอบงำของชาวจีนที่นำความมั่งคั่งมายังท่าเรือของประเทศ

มะละกาดูเหมือนว่าจะสร้างขึ้นประมาณ ค.ศ. 1400 ตรงส่วนที่แคบที่สุดของช่องแคบ มะละกา ที่ซึ่งการขนส่งทางเรือจากปาไซ และมหาสมุทรอินเดียต้องผ่านเมื่อเดินทางไปจีนหรือชาวผู้ปกครองคนแรกชื่อปรเมศวร ถึงแม้ว่าจะอ้างว่าสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ศรีวิชัย สามารถประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อได้ดึงดูพ่อค้าจากจีน ชาว สยาม และปาไซ มาแวะที่ท่าเรือของตนโดยไม่ถูกกลืนไปโดยประเทศใดประเทศหนึ่งที่ตั้งมั่นได้แล้ว ความกระตือรือร้นของจักรพรรดิหย่งเล่อ ที่ตั้ง

ตัวเป็นผู้พิทักษ์รัฐทั้งหลายด้วยความเมตตากรุณาถือได้ว่าเป็นโชคลาอันประเสริฐ โดยการสนองตอบอย่างถูกต้องและทันทีต่อการริเริ่มต่างๆของจักรพรรดิ มละกาจึงได้รับความเสมอภาคตามประเพณี เช่นเดียวกับเพื่อนบ้านที่แข็งแกร่งกว่าในสายตาของจีน นอกเหนือจากผลประโยชน์สำคัญในการค้าที่อาศัยบรรณาการระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน จีนส่งผู้แทน 6 คณะไปมละกาในช่วงสิบปี ค.ศ.1403 – 13 ส่วนใหญ่เป็นทัพเรือใหญ่นำโดยเจิ้งเหอ ด้วยสำนึกในบุญคุณที่จีนรับรอง ผู้ครองมละกาไม่เพียงแต่ร่วมกับเพื่อนบ้านในการส่งเครื่องบรรณาการไปจีน แต่ยังเดินทางอย่างยากลำบากไปนานกิงหรือปักกิ่งเอง และใช้เวลาเดินทางขากลับนานถึง 3 ปี ทั้งนี้เพื่อรักษาสถานภาพในสายตาของจีน ในช่วงผู้ครองมละกาสามคนแรกมีการเดินทางไปจีน 5 ครั้ง ใน ค.ศ. 1411, 1414, 1419, 1424, และ 1434 (Wang 1968, 1970) เมื่อถึงตอนที่จักรพรรดิในราชวงศ์หมิงหมดความสนใจในการแสวงโชคในต่างแดนใน ค.ศ. 1435 มละกา ก็ได้ตั้งมั่นเป็นเมืองท่าศูนย์กลางสินค้าและมีอำนาจอยู่ในท้องถิ่นแล้ว

บรูไน แม้จะเป็นเมืองท่าที่เก่าแก่กว่ามละกา ขาดความได้เปรียบทางยุทธศาสตร์ ผู้ครองบรูไนได้ทำให้ตนเด่นเป็นพิเศษในสายตาของจักรพรรดิหย่งเล่อ มิใช่ด้วยความสำคัญทางด้านการเมืองแต่ด้วย “ความภักดี” เป็นกษัตริย์จากได้องค์แรกที่เดินทางไปถวายเครื่องบรรณาการด้วยตัวเองใน ค.ศ.1408 มีการต้อนรับพระองค์อย่างดียิ่งที่เมืองหลวง และงานพระศพก็จัดอย่างยิ่งใหญ่กว่าอีกโดยจีนออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดเมื่อสิ้นพระชนม์ขณะเดินทางกลับ (รูปที่ 27) โอรสผู้เยาว์ของพระองค์เดินทางกลับโดยมีผู้ติดตามชาวจีนคณะใหญ่พอควร รวมทั้งผู้แทนของจีนที่เล่ากันว่าปกครองบรูไนระหว่างพระโอรสยังเป็นผู้เยาว์ (Wang 1970: 68, 78) ที่ว่าการแทรกแซงของจีนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บรูไนรุ่งเรืองนั้นเป็นที่ยอมรับในตำนานของบรูไนในเวลาต่อมา มีเรื่องเล่าว่ากษัตริย์ผู้ก่อตั้งไปประเทศจีนและอภิเษกกับเจ้าหญิงจีน (Dasmarinas 1590: 4)

“กษัตริย์” องค์อื่นๆที่ไปเยือนเมืองหลวงของจีนไปจากบริเวณชูลู และดูเหมือนว่ายังคงเป็นหัวหน้าเผ่าที่แข่งขันกันมากกว่าจะร่วมกันก่อตั้งอาณาจักรที่นั่น ในศตวรรษที่ 15 (Scott 1984: 75 – 77) เหนือขึ้นไปมีเมืองท่าซึ่งตีมากที่อ่าวมะนิลาที่ชาวจีนรู้จักในชื่อลูซอน ส่งคณะทูตนำเครื่องบรรณาการไปใน ค.ศ. 1405 และ 1410 การติดต่อระหว่างมะนิลากับจีนดูเหมือนว่าจะหยุดไปหลัง ค.ศ. 1430 แต่การติดต่อกับบรูไนกระชับมากขึ้นเมื่อเมืองทั้งสองปรับทิศทางการค้ากับจีนผ่านทางมละกา ในศตวรรษที่ 16 มะนิลาอยู่ระหว่างขั้นตอนของการเข้าเป็นรัฐเมืองท่ามุสลิมและศูนย์กลางขายที่ใหญ่ที่สุดในฟิลิปปินส์

ผลจากการแทรกแซงของจีนในที่อื่นมีความชัดเจนน้อยกว่า อาจสนับสนุนศูนย์กลางกิจกรรมด้านเศรษฐกิจใหม่ในเขมรบริเวณที่แม่น้ำโขงและทะเลสาบเขมร มาบรรจบกันใกล้พนมเปญในปัจจุบัน แต่กว่าเมืองนี้จะปรากฏขึ้นมาเป็นราชธานีใหม่ก็ล่วงเข้ามาถึงศตวรรษที่ 16 ได้พอสมควรแล้ว ปาเล็มบัง ศูนย์สำคัญของจักรวรรดิศรีวิชัยที่ล่มสลายไปแล้ว เริ่มชีวิตใหม่ในปลายศตวรรษที่ 14 ใน

รูปที่ 27 ทางเข้าไปยังที่ฝังพระศพของกษัตริย์บรูไน สร้างในจีนเมื่อสิ้นพระชนม์ ค.ศ. 1408

ฐานะศูนย์สำหรับโจรสลัดจีนและมุสลิม เจิ้งเหอได้แต่งตั้งมุสลิมจีนกวางตุ้งคนหนึ่งที่เกิดในท้องถิ่นให้ควบคุมคนพวกนี้ ใน ค.ศ.1407 (Ma Huan 1433: 98 – 100; Kobata and Matsuda 1969: 138 – 45) ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ท้าเรือของจักรพรรดิและเอกชนชาวจีนที่เป็นพ่อค้ามีบทบาทสำคัญในความเจริญรุ่งเรืองของรัฐในชวา ได้แก่ เกรซิก์ สุระบายา และเดมะกั รัฐท่าเรือที่ชายฝั่งซึ่งค่อยๆ เข้ารับบทบาทผู้นำทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมแทนชาวจากศูนย์ฮินดู-พุทธที่อยู่ห่างไกลจากทะเล

ที่ใดที่มีการค้า ก็จะมีท่าเรือใหญ่ หรือเล็กซึ่งเป็นที่รวบรวมผลผลิตจากดินแดนที่อยู่ห่างฝั่งทะเลเพื่อแลกเปลี่ยนกับผ้า เครื่องปั้นดินเผา และสินค้าอื่นๆ ที่นำเข้ามา การล่มสลายของจักรวรรดิโบราณและช่วงการค้าเฟื่องฟูได้ทำให้รัฐเมืองท่าเล็กๆ ริมแม่น้ำมีความเป็นอิสระมากขึ้น และมีอำนาจสูงสุดในเชิงสัญลักษณ์เหนือกลุ่มคนที่ไม่สังกัดรัฐซึ่งอยู่ตอนบนของแม่น้ำ ที่คาบสมุทรมลายู ท่าเรือเช่นปัตตานี กลันตัน ตรังกานู ยะโฮร์ เกดะห์ เประ และ สลังงอร์ยอมรับความยิ่งใหญ่ของสยามในครั้งแรกของศตวรรษ และรับความยิ่งใหญ่ของมะละกา เมืองท่าที่เฟื่องฟูตอนปลายศตวรรษ แต่ทำการค้าของตนอย่างอิสระเป็นส่วนใหญ่ ที่สุมาตราเมืองท่าอิสระสิบกว่าเมืองได้กลายเป็นรัฐที่แท้จริง และมีแต่พวกที่อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้นที่ส่งเครื่องบรรณาการไปมะละกาหรือชวา

ไกลออกไปทางตะวันออก การค้าเครื่องเทศได้ก่อให้เกิดศูนย์ที่พ่อค้าชาวชวาและมลายูมาชุมนุมกัน และบางครั้งก็ตั้งถิ่นฐาน นำศาสนาอิสลามและแนวคิดเรื่องความเป็นรัฐเข้ามาในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 15 หมู่เกาะบันดาแห่งของลูกจันทน์เทศของโลก นับเป็นกรณีตรงกันข้าม คือการปก

ครอง ที่ไม่มีกษัตริย์ แต่มีกลุ่มพ่อค้าที่ควบคุมการส่งออกลูกจันทน์เทศ ที่หมู่เกาะโมลุกกะ ซึ่งผลิต การพลูมีราชาขึ้นมา 4 องค์—ที่เตรนาเต ตีโดเร บาจัน และที่ไจโลโล —แต่ละองค์ก็ยอมรับ ความชอบธรรมทางกฎหมายของกันและกัน และต่างก็อาศัยกลุ่มหัวหน้าเผ่าที่อยู่ในความอุปถัมภ์ ที่ บอร์เนียว ชูลาเวซี และฟิลิปปินส์ การรวมตัวเป็นรัฐยังอยู่ในระยะแรกเริ่ม แม้ว่าผู้ครองเมืองท่าที่ เรียกตัวเองว่าราชาเริ่มจะปรากฏที่ศูนย์ค้าขายทุกแห่ง

การสร้างรัฐในศตวรรษที่ 16 อันยาวนาน

มิได้ต้องการที่จะดูถูกบทบาทของปัจเจกบุคคลและสภาพแวดล้อม ผมแน่ใจว่าช่วงของการ เติบโตทางเศรษฐกิจระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 16 ได้สร้างสถานการณ์ที่เอื้อต่อรัฐใหญ่และ ใหญ่มากๆอยู่เสมอ

— Braudel 1966: 660

เมื่อพวกโปรตุเกสมาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ. 1509 ได้พบว่าการค้ากระจุก ตัวอย่างผิดปกติและอาจไม่สู้จะมั่นคงนักที่ศูนย์ถ่ายสินค้าแห่งเดียว—มะละกา ในช่วงครึ่งศตวรรษ ก่อนหน้านั้น รัฐเมืองท่ายอตนียมนี่ประสบความสำเร็จอย่างมากในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สำหรับการค้าจนผู้จัดส่งสินค้าชาวจีนและอินเดียเลือกที่จะรวบรวมสินค้าไว้ที่นั่นมากกว่าจะเดินทาง ไปชวา มาลากู สุมาตรา หรือ พม่า เมื่อพิชิตเมืองที่มั่งคั่งแต่ไม่มั่นคงนี้ได้ พวกโปรตุเกสก็บีบให้ การค้าแยกย้ายไปยังศูนย์อื่นๆหลายแห่ง ปัตตานี ยะโฮร์ ปะหัง อาเจะห์ และบันเต็น เป็นผู้ได้ ประโยชน์ทันที ทุกเมืองปรากฏโผล่ออกมาจากความไม่มีชื่อจนกลายเป็นรัฐที่มีความสำคัญใน ศตวรรษที่ 16 (แผนที่ 10) การขยายตัวอย่างมากของการค้าระหว่าง ค.ศ. 1500 และ 1630 รวมทั้ง โภคทรัพย์และวิทยาการใหม่ๆที่เข้ามาด้วยกันได้ทำให้รัฐต่างๆจำนวนมากเจริญรุ่งเรืองในช่วงระหว่าง การตกต่ำของมะละกา ค.ศ. 1511 และการเจริญเติบโตของปัตตาเวียของฮอลันดา ไปสู่การครอบงำ ในแบบที่แตกต่างออกไปในกลางศตวรรษที่ 17

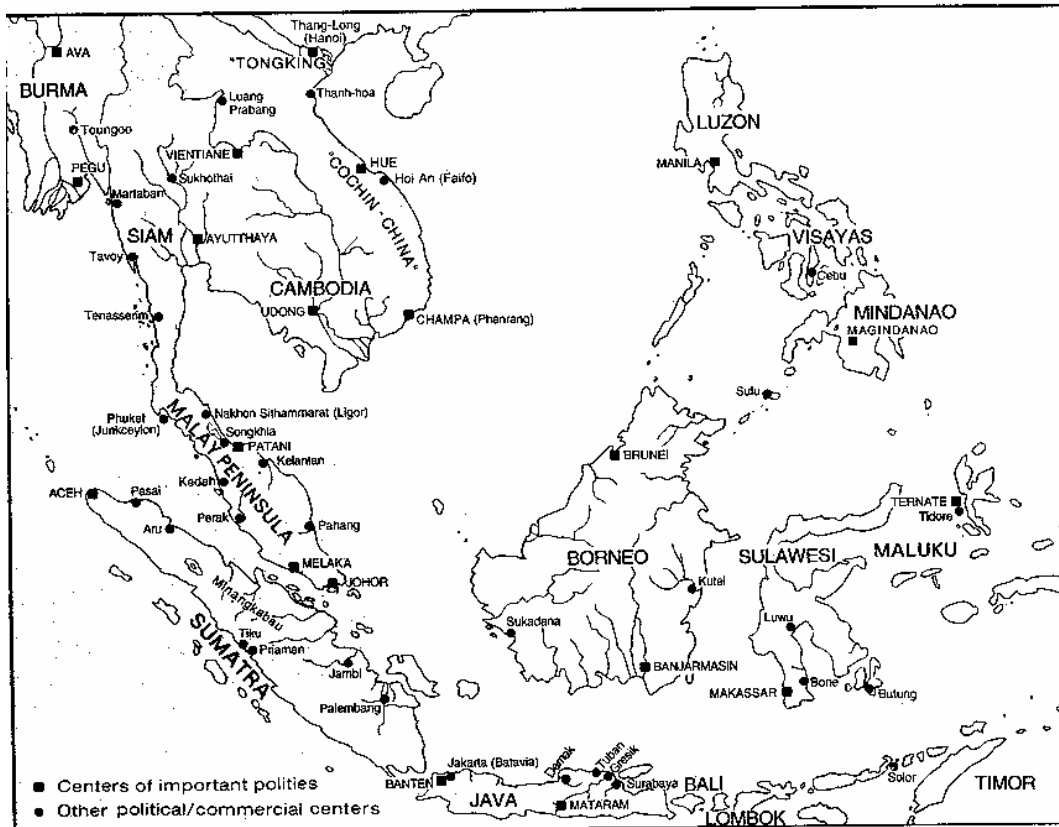
หงสาวดี ในพม่าตอนล่าง เจริญถึงระดับสูงสุดและตกลงมาอย่างแรงที่สุด ในครึ่งหลังของ ศตวรรษที่ 15 เป็นอาณาจักรมอญที่อยู่ในความสงบได้ยาวนาน เมืองท่ามอญบนฝั่งมหาสมุทร อินเดีย พะสิม สีเรียม เมาะตะมะ ยะ และทวาย ได้นำความเจริญรุ่งเรือง และเปิดอาณาจักรให้ อิทธิพลของการปฏิรูปพุทธศาสนาจากลังกาเข้ามา แต่ในทศวรรษ 1530 อาณาจักรนี้ถูกยึดครองโดย ตะเบงขเวตี้แห่งราชวงศ์ตองอูของพม่าที่กำลังเจริญก้าวหน้า กษัตริย์องค์นี้ได้ดำเนินการอย่าง รวดเร็วใช้โอกาสที่ได้จากทหารรับจ้างชาวมุสลิมและโปรตุเกส รวมทั้งปืนใหญ่ และปืนคาบซุด คุณภาพสูงของโปรตุเกสให้เป็นประโยชน์ เมื่อพิชิตดินแดนมอญแล้วตะเบงขเวตี้ก็ได้ตั้งหงสาวดีขึ้น

เป็นเมืองหลวง พร้อมกับรับลักษณะหลายอย่างของวัฒนธรรมมอญที่กำลังเฟื่องฟู และใช้โภชนาการของเมืองท่าต่างๆ เพื่อพิชิตดินแดนอื่นๆต่อไปอีก บุเรงนอง ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อมา (1551 – 81) ได้ใช้ความได้เปรียบต่างๆเหล่านี้ให้ได้ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยมที่สุด โดยพิชิตพม่าตอนเหนือ เชียงใหม่ และอยุธยาเพื่อสร้างจักรวรรดิที่แข็งแกร่งที่สุดที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เคยเห็นมา แต่เมื่อมาถึงสมัยไอธของบุเรงนอง นั่นทบุเรง (1581 – 99) ก็ได้สูญเสียส่วนใหญ่ของจักรวรรดินี้ไป และราชธานีที่สุโขทัยก็ถูกทำลายเสียหายหมด ในที่สุดก็ได้มีการลงฐานรากราชธานีใหม่ของกษัตริย์ตองอูที่อังวะใน ค.ศ. 1639 ห่างจากทะเลขึ้นไปตามแม่น้ำอิรวดีเป็นระยะเดินทาง 2 เดือน

ยะไข่ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่เป็นแนวยาวตามชายฝั่งระหว่างพม่าและอ่าวเบงกอล สามารถกันไม่ให้กษัตริย์ตองอูผู้ทรงอำนาจมาโจมตีและยังทำให้หันไปรุกรานทางด้านตะวันออก เมื่ออาณาจักรหงสาวดีล่มสลายใน ค.ศ. 1599 ยะไข่ได้ประโยชน์มากที่สุด โดยยึดทรัพย์สินส่วนใหญ่และเมืองท่าบนฝั่งมหาสมุทรอินเดียบางเมือง ยะไข่เองก็รวดเร็วเป็นพิเศษเหมือนกันที่จะใช้ประโยชน์จากการขยายการค้าของเมืองหลวงเมืองท่า มะรอกอ (Mrauk-u) รวมทั้งทหารรับจ้างและเทคนิคด้านการทหารของโปรตุเกส นักประวัติศาสตร์ยะไข่ (Collis 1925) ได้ชี้ว่า มะรอกอ มีช่วงที่ประสบความสำเร็จอย่างยอดเยี่ยมหนึ่งร้อยปี ตั้งแต่ ค.ศ. 1540 ถึง 1640 ในการดึงดูดการค้าสากล ป้องกันอิทธิพล และสร้างเมืองหลวงที่สง่างาม

ลาว หรือราชอาณาจักรล้านช้าง อยู่ห่างจากทะเลเท่าที่จะเป็นไปได้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็มีช่วงเวลาของความรุ่งเรืองในยุคการค้า เมื่ออาณาจักรนครมลงล่มในศตวรรษที่ 14 รัฐไทก็ปรากฏให้เห็นที่หลวงพระบางทางตอนบนของแม่น้ำโขง ในศตวรรษที่ 16 เมืองหลวงก็ได้ย้ายไปเวียงจันทน์ซึ่งเป็นศูนย์กลางบนแม่น้ำโขงช่วงกลางเพื่อใช้ประโยชน์จากพื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์และการเดินเรือได้เป็นระยะยาวในแม่น้ำโขงช่วงนี้ ลงไปทางใต้ของแม่น้ำโขงที่นครพนม กษัตริย์ลาวตอนกลางศตวรรษได้บริจากราชทรัพย์แก่พระธาตุเจดีย์อันมีชื่อ ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษา การจาริกแสวงบุญ และการค้ากับเวียดนาม เขมร และ ไทย อาณาจักรนี้เจริญถึงจุดสูงสุดระหว่างรัชสมัยอันยาวนานของพระเจ้าสุริยวงศา (ราวๆ 1637 – 94) เมื่อแม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นทางสัญจรที่คับคั่งในฐานะข้อต่อสำคัญระหว่างจีน เวียดนาม เขมร และสยาม

ใน **เวียดนาม** เช่นที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ครองใจกลางของดินแดนตอนเหนือที่ชาวยุโรปรู้จักในนามของตังเกี๋ย ไม่สมควรใจอย่างยิ่งที่จะผูกมัดชะตากรรมกับการค้าต่างชาติ พวกเขายอมให้คู่แข่งของราชวงศ์เล ชื่อ เหงียน ฮวาง (Nguyen Hoang) มาตั้งถิ่นฐานที่ ถ่วนฮวา (Thuan Hoa) และกวางนาม (Quang Nam) ซึ่งขณะนั้นเป็นพรมแดนทางใต้ที่ไม่มีเขตแน่นอนช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 16 เหงียนฮวาง สนองตอบอย่างมีวิสัยทัศน์ต่อตำแหน่งที่มีความสำคัญด้านยุทธศาสตร์ของฝั่งทะเลนี้บนเส้นทางการค้าทางใต้ของจีน ได้วางรากฐานเมืองท่าสากล ฮอยอัน (ไฟโฝ) และรับนวัตกรรมด้าน

แผนที่ 10 ศูนย์การเมือง ประมาณ ค.ศ. 1600

ทหารจากชาวโปรตุเกส และชาติอื่นๆมาอย่างรวดเร็ว เมื่อสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 1613 อาณาเขตของพระองค์ก็เป็นรัฐใหม่ที่แข็งแกร่งอย่างแท้จริงแล้ว ซึ่งชาวยุโรปเรียกว่า **โคชินจีน**¹ ผู้สืบราชสมบัติจากเหงียน ฮวง ต่อมาเรียกตัวเองว่าเจ้านาย (chù) แทนที่จะเป็นจักรพรรดิ เพราะยังคงยอมรับความชอบธรรมของราชวงศ์ เล ที่ปราศจากอำนาจ โดยกล่าวว่า พวกตระกูลตริन्ह ใน ดังเกียได้แย่ง

¹ ชาวเวียดนามไม่เคยตั้งชื่อเป็นพิเศษแก่รัฐได้นอกจาก อาณาจักร เหงียน หรือ “ดินแดนข้างใน” (Dang Trong) ตรงข้ามกับ “ดินแดนข้างนอก” (Dang Ngoai) ในดังเกีย พวกโปรตุเกสได้คำมลายูสำหรับเวียดนาม กูจี (Kuchi) ซึ่งแตกต่างจาก กูจี อีกแห่งหนึ่ง (โคชิน ในเกรละ) เพราะอยู่ใกล้กับจีน จึงเป็นโคชินจีน (Pires 1515: 114) คำกูจีของมลายูเองก็มาจากคำจีนโบราณ Jiao zhi (Gao chi ในภาษากว๋างตุ้งและภาษาจีนมาตรฐานก่อนสมัยราชวงศ์หมิง) หรือคำเวียดนาม Giao chi ที่มีความหมายเหมือนกัน ความสำเร็จของอาณาจักรได้ในการจัดการกับชาวต่างชาติเห็นได้จากการชิงเอาคำนี้มาใช้ ซึ่งแต่เดิมหมายถึงเวียดนามโดยรวม ดังเกีย ซึ่งคลาดเคลื่อนมาจากชื่อหนึ่งของฮานอยปรากฏขึ้นในศตวรรษที่ 17 เพื่อเรียกชื่อรัฐเหนือให้แตกต่างออกไป ชาวยุโรปส่วนใหญ่เรียกอาณาจักรเหงียนว่าโคชินจีนในศตวรรษที่ 17 และ 18 แต่ชาวฮอลันดานิยมใช้ชื่อ Quinam พวกฝรั่งเศสเลื่อนชื่อนี้ให้ตกลงไปอีกโดยใช้คลุ่มไปถึงอาณานิคมของตนในดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงหลัง ค.ศ. 1860 พื้นที่ซึ่งยังเป็นเขมรในยุคการค้า ถึงแม้ว่าจะมีความสับสน ผมใช้คำโคชินจีน ณ ที่นี้ในความหมายของศตวรรษที่ 17

จึงไป แต่อย่างไรก็ตามอาณาจักรใหม่เป็นแบบอย่างใหม่ของรัฐเวียดนามที่มีฐานมาจากการค้าที่
เฟื่องฟูและวิทยาการใหม่ๆด้านการทหาร Le Quy Don (1776: 26) บันทึกว่าพื้นที่แกนกลาง (กวาง
นาม) “เป็นที่ซึ่งเรือมาชุมนุมกันมาแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่ราชวงศ์เหงียนมาครอบครอง พื้นที่นี้ก็ได้
ประโยชน์มากจากภาษีการขนส่งสินค้า” ในสงครามเจ็ดครั้งระหว่าง ค.ศ. 1627 และ 1672 โคชินจีน
ได้ขับกองทัพตั้งเกียที่มีกำลังเหนือกว่า (รวมทั้งพวกฮอลันดาที่เป็นพันธมิตร) ออกไปและจับเชลย
จำนวนมากให้มาตั้งบ้านเรือนในดินแดนใหม่ทางใต้ที่แย่งเอามาจากพวกจาม แม้จะเป็นเวียดนามใน
เรื่องภาษาและระบบการปกครอง โคชินจีนก็เหมือนส่วนอื่นๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเรื่อง
พื้นฐานด้านเศรษฐกิจและพหุนิยมทางวัฒนธรรม

ปัตตานี เป็นเพียงหนึ่งในบรรดารัฐเมืองท่าเล็กๆหลายรัฐบนชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรม
ลายูจนกระทั่งโปรตุเกสพิชิตมะละกาใน ค.ศ. 1511 ภายในเวลาเพียงไม่กี่ปีการค้าของมะละกา
ส่วนใหญ่ได้ย้ายไปปัตตานี ที่ซึ่ง “เรือของชาวจีน ญวีกว และชวามากันหลายลำ รวมทั้งเรือจากหมู่
เกาะที่อยู่ใกล้เคียง” (Barros 1563 III, I: 183; cf. Kobata and Matsuda 1969: 182) รัฐมลายู
มุสลิมแห่งนี้เป็นประเทศราชที่ส่งบรรณาการแก่สยาม แต่ก็มิได้เปรียบคู่แข่ง—นครศรีธรรมราช
(ลิกอร์) ของสยาม และปะหังของมลายู—เป็นการถาวรจนกระทั่งทศวรรษ 1560 ในตอนนั้น “โจร
สลัด” จีนมากกว่าสองพันคนได้ใช้ปัตตานีเป็นฐานการค้าตามที่กล่าวในบันทึกเหตุการณ์ประจำปีของ
ราชวงศ์หมิง (Kobata and Matsuda 1969: 180; cf. van Neck 1604: 217) ตามความเชื่อของชาว
จีนในท้องถิ่น หัวหน้าของกลุ่มนี้ชื่อว่าหลินดาวเกียน (Lin Daoqian) ได้ยึดเมืองและสถาปนาราชวงศ์
ใหม่ ขณะที่พงศาวดารมลายูแสดงโดยนัยถึงบทบาทของจีน ด้วยเรื่องของชาวจีนที่หล่อปืนใหญ่ที่นั่น
(Skinner 1957: 4 – 5; Teeuw and Wyatt 1970 II: 224 – 28) อย่างไรก็ตามปัตตานีได้กลายเป็น
ศูนย์ถ่ายสินค้าที่สำคัญสำหรับการค้าของจีนในคาบสมุทรมลายูในศตวรรษต่อมา และนักเขียนชาว
ฮอลันดาบางคนมองว่าปัตตานีจริงๆแล้วเป็นอาณานิคมของชาวจีนที่ถูกเนรเทศ (van Noort 1601:
124; van Neck 1604: 222 – 23) ปัญหาการเมืองปัตตานีเข้มข้นมากจนถึง ค.ศ. 1584 เมื่อขุนนาง
พ่อค้าผูกพันขึ้นครองเมืองต่อเนื่องกัน ชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษได้เข้ามาสร้างที่พักที่นั่นเพื่อ
ซื้อพริกไทยและสินค้าของจีน และเมืองนี้ก็ยังคงเต็มไปด้วยผู้คนและเจริญรุ่งเรืองจนกระทั่งกลาง
ศตวรรษที่ 17 เมื่อความไม่มั่นคงภายในค่อยๆบีบให้การค้าไปที่ยะโฮร์ของมลายู และมะละกาของ
ฮอลันดา ปัตตานีไม่ได้ฟื้นตัวอย่างสมบูรณ์หลังจากแพ้สยาม ใน ค.ศ. 1674 และ 1688

อาเจะห์ สร้างขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1520 – 24 โดยปฏิบัติการทางทหารที่ทำให้การแทรกแซงของ
โปรตุเกสบนฝั่งทะเลทางเหนือของสุมาตราสิ้นสุดลง และรวมรัฐเมืองท่าอิสระ บาริส ดายา เปดีร์
และ ปาไซ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในสมัยสุลต่าน อาเลาะดี ดิน รืออายัต ชะห์ อัล-กาฮาร์ (1539 –
71) การค้าของเมืองท่าเหล่านี้กระจุกอยู่ที่บันดาอาเจะห์ ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์ถ่ายสินค้าใหญ่ของ
มุสลิมในบริเวณช่องแคบมะละกา พริกไทยและเครื่องเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะถูกส่งจาก

ที่นี้ไปยังตะวันออกกลางและเมดิเตอร์เรเนียน ตั้งแต่ทศวรรษ 1590 อาจะห์ได้พัฒนาไปในแนวสมบูรณาญาสิทธิจนถึงระดับสูงสุดในความแข็งแกร่งของระบบการปกครองของอิสกันดาร์ มูดา (ดูข้างล่าง) ระบบนี้อาจช่วยอาจะห์ต่อสู้คู่แข่งในด้านการทหาร แต่ไม่ได้สนองความสนใจทางด้านการค้า ในทศวรรษ 1640 อาจะห์ก็ได้เปลี่ยนไปตามแบบอย่างของปัตตานีที่มีผู้ครองเมืองเป็นหญิง อาจะห์เป็นเมืองท่าสำคัญในกลุ่มหมู่เกาะเพียงเมืองเดียวที่ไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของตะวันตก และแม้ว่าอำนาจจะลดลงไปในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 อาจะห์ก็ยังคงเป็นกำลังสำคัญ

บันเต็น ตั้งอยู่ตรงมุมตะวันตกเฉียงเหนือของชวา เป็นที่ยอมรับกันในฐานะรัฐเมืองท่ามุสลิมในทศวรรษ 1520 ตำนานของชวา กล่าวว่าหนึ่งใน วาลี 9 คนของชวา คือ ชูนันกูง จาตีปราชญ์ จากปาไซ ผู้ละทิ้งเมืองท่าแห่งนี้มาเพราะรังเกียจในกิจกรรมของพวกโปรตุเกส ท่านเดินทางไปเม็งกาแล้วก็ไปชวา ณ ที่นี้ท่านได้แต่งงานกับน้องสาวของผู้ครองของเดมะกัทที่ทรงอำนาจ ชื่อ เตร็งกานา ด้วยความช่วยเหลือของเตร็งกานา ท่านก็พิชิตเมืองท่าของปาจาจาร์น ซึ่งเป็นอาณาจักรฮินดูในหมู่เกาะซุนดา และตั้งเมืองหลวงที่ทำเรือบันเต็นอันเป็นจุดยุทธศาสตร์ เมืองหลวงของปาจาจาร์น ที่อยู่ห่างไปจากทะเลไม่ได้ถูกปราบอย่างราบคาบจนกระทั่งประมาณ ค.ศ.1579 แต่ในระหว่างนั้นอำนาจของบันเต็นก็ได้แผ่ไปถึงเขตที่ร่ำรวยจากการปลูกพริกไทยในสุมาตราตอนใต้ การควบคุมพื้นที่เหล่านี้ได้ให้ฐานอำนาจแก่ บันเต็น แบบเดียวกับอาจะห์ ขณะที่อาจะห์ส่งพริกไทยไปทางตะวันตก บันเต็นจัดหาพริกไทยให้แก่ตลาดของจีน พวกฮอลันดาตั้งแต่ ค.ศ. 1596 และอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1602 ได้ตั้งสำนักงานใหญ่ของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่บันเต็น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะบันเต็นยังอยู่ในช่วงพหุนิยมและเปิดกว้างของการพัฒนา ซึ่งอาจะห์ได้ผ่านไป แล้วพลิกผันอย่างตรงกันข้าม ระยะเวลาการปกครองอันยาวนานของสุลต่านอับดุลกาดีร์ ตั้งแต่ ค.ศ.1596 จนถึงราวๆ ค.ศ.1624 แสดงถึงการปกครองที่ได้ผล แม้จะรุ่มรวยอยู่บ่อยๆ ของคณะขุนนางที่ปราศจากอคติในเรื่องเชื้อชาติ สุลต่านองค์ต่อๆมามีอำนาจมากขึ้นเรื่อยๆ และถึงระดับสูงสุดในสมัยสุลต่านที่เป็นอิสระองค์สุดท้ายคือ อับดุลฟาตะห์ อาเก็ง (1651 – 82)

มะกัสซาร์ เป็นชื่อที่ใช้กันทั่วไปสำหรับเมืองและรัฐที่สร้างขึ้นด้วยสัมพันธภาพของเผ่ามะกัสซาร์ที่สำคัญสองเผ่าในซูลาเวซีตะวันตกเฉียงใต้ เผ่ากัว (Goa) ซึ่งชำนาญในการรบและมีสมาชิกจำนวนมาก และตัลโลก (Tallo') ซึ่งปรับเข้ากับการค้าทางทะเล ศตวรรษที่ 16 ได้เห็นรัฐนี้ก้าวอย่างมั่นคงเข้าสู่ความเป็นเลิศ โดยที่พื้นฐานทางเศรษฐกิจอยู่ที่ความสำเร็จในการกลายเป็นท่าเรือที่สำคัญของสินค้าหลักของซูลาเวซี และในการเพิ่มพูนข้าวสาลีเกินเพื่อการส่งออก ชุมชนการค้าของมลายูได้ตั้งฐานที่มะกัสซาร์ เมื่อกลางศตวรรษที่ 16 และต่อจากนั้นมาเมืองท่าแห่งนี้ก็ดึงดูดความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ ในฐานะทางเลือกแก่ชวาในการจัดหาข้าวและเสบียงอื่นๆ สำหรับการค้าเครื่องเทศของมาลิกู ความพยายามของพวกฮอลันดาที่จะผูกขาดเครื่องเทศเหล่านี้ในศตวรรษที่ 17 ได้ทำให้มะกัสซาร์เป็นท่าเรือปลอดภาษีที่สำคัญสำหรับพ่อค้าอื่นๆ ทั้งหมด ได้แก่ มลายู

ชาวอินเดียได้ โปรตุเกส อังกฤษ เดนมาร์ก และสเปน หลังจากที่มีละกาของโปรตุเกสพ่ายแพ้แก่พวกฮอลันดา ใน ค.ศ. 1641 มะกัสซาร์ก็ได้กลายเป็นฐานสำคัญของโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ 20 ปี มะกัสซาร์มีความกระหายเป็นพิเศษในฐานะนักยืมวิทยาการสมัยใหม่ มีการอ่านและบางทีก็แปลตำราของโปรตุเกสเรื่องการทหาร ประวัติศาสตร์ และคณิตศาสตร์ บุกเบิกการใช้แผนที่และบันทึกประจำวันของราชสำนัก และนำไปเป็นใหญ่ ปืนคาบศิลา และเลื่อยเกวาระ มาใช้ในกองทัพที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดกองทัพหนึ่งในกลุ่มหมู่เกาะ มะกัสซาร์หันมารับนับถือศาสนาอิสลามใน ค.ศ. 1605 และดำเนินการพิชิตซูลาเวซีตอนใต้ทั้งหมดในนามของศาสนาอิสลามนี้ สิทธิและพันธกรณีตามสัญญาระหว่างรัฐที่ปกครองตัวเองเป็นลักษณะพิเศษของภูมิภาคนี้ แต่ช่วงเวลา ระหว่าง ค.ศ. 1610 – 69 เป็นเพียงช่วงเดียวจริงๆ ก่อน ค.ศ. 1904 ที่เป็นข้อยกเว้นต่อธรรมเนียมของซูลาเวซีได้ที่ใช้การรักษาตุลในหมู่รัฐที่แข่งขันกัน ในที่อื่นๆ “อาณานิคม” ของมะกัสซาร์ขยายไปไกลถึงบูตุน ซัมบาวา และ ติมอร์ บนพื้นฐานความจงรักภักดีส่วนตัว สนับสนุนด้วยการชู้ใช้กำลัง (Boxer 1967; Reid 1981, 1983A; Bulbeck 1992)

ทั่วทั้งกลุ่มหมู่เกาะ รัฐเล็กๆอันหลากหลายได้ก้าวขึ้นสู่อำนาจระดับสูงในช่วงสั้นๆตอนปลายศตวรรษที่ 16 หรือ ต้นศตวรรษที่ 17 จัมปี และปาเล็มบัง ในศตวรรษที่ 16 และบันจาร์มาซิน ในศตวรรษที่ 17 ได้ก้าวขึ้นมาเป็นเมืองท่าแม่น้ำ ควบคุมการส่งออกพริกไทยในบริเวณหลังเมืองท่าขนบธรรมเนียมทางด้านนิติศาสตร์และการเมืองของ มาลุกู ทำให้การมี “รัฐกานพลู” เพียงรัฐเดียว ณ ที่นั้นไม่น่าเป็นไปได้ แต่อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาอันสั้นระหว่าง ค.ศ. 1570 และ 1606 รัฐสุลต่านแห่งเตรนาเต มีอำนาจเหนือดินแดนส่วนใหญ่ตอนเหนือและตอนกลางของมาลุกู และตั้งเมืองท่าของส่วนนี้ให้เป็นตลาดกลางสำหรับกานพลูที่พ่อค้าจากทุกหนแห่งมาแย่งกันซื้อ (van Fraassen 1987 I: 45 – 48)

แม้แต่ผู้ครองรัฐที่ขาดโอกาสเจรจาต่อรองให้การควบคุมผลผลิตเพื่อการส่งออกกลายเป็นอำนาจ ก็สามารถได้ประโยชน์จากการขยายด้านการค้าและการนำวิทยาการและความคิดใหม่ๆเข้ามา รัฐพื้นเมืองที่แข็งแกร่งที่สุดในประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ เริ่มรวมตัวกันริมแม่น้ำปูลางี (Pulangi) ในมินดาเนาตอนปลายศตวรรษที่ 16 เมื่อแรกเมืองหลวงอยู่ตอนบนของแม่น้ำที่บูวายัน (Buayan) แต่พวกที่มีความเห็นไม่ตรงกันได้ไปก่อตั้งศูนย์ค้าขายใหม่ใกล้ปากแม่น้ำประมาณ ค.ศ. 1606 ซึ่งไม่นานก็ได้กลายเป็นเมืองที่มีอิทธิพล รัฐสุลต่านแห่งมินดาเนารุ่งเรืองที่สุดในสมัยสุลต่านกูดาร์ต (Kudarat) (1619 – 71) ผู้ตัดสินใจย้ายเมืองหลวงไปริมฝั่งทะเล ได้ชัยชนะเหนือสิทธิในการปกครองตนเองของหัวหน้าเผ่าต่างๆด้วยการผสมผสานศาสนา กำลัง และ อำนาจทางเศรษฐกิจในวิธีเดียวกันกับที่พวกสเปน ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปใช้ (Laarhoven 1989, 1990) แม้แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่รู้จักกันในศตวรรษที่ 18 และ 19 ว่าแตกแยกกันหรือไม่เป็นรัฐ มักจะจำได้ว่ายุคการค้าเป็นช่วงที่พวกเขาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้กษัตริย์ที่เข้มแข็ง ในกรณีของบาห์ลี ก่อน ค.ศ. 1650

และ มีนังกาเบา ก่อน ค.ศ. 1680 แหล่งข้อมูลต่างชาติได้ทำให้เห็นชัดว่า อย่างน้อยที่สุดมี ราชวงศ์หนึ่งที่อ้างว่าปกครองทั้งภาคจากเมืองหลวงที่น่าประทับใจและมีพลเมืองหนาแน่น (Dias 1565: 98 – 101; Lintgens 1597: 98 – 102; Dias 1684; Vickers 1989: 46 – 53)

การสร้างรัฐกันอย่างมากมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับส่วนอื่นๆของโลก มิได้พ้อง กันโดยบังเอิญ เราต้องหันไปดูปัจจัยหลักๆที่สนับสนุนให้รัฐที่มีอำนาจเจริญรุ่งเรืองแต่ก็สร้างปัญหาให้ ด้วยเช่นกัน

รายได้จากการค้า

“โปรดอยู่ที่นี้ในวังเกิด เจ้านาย และ [ปล่อยคู่แข่งของท่าน] จูมาลอย
อาลัม ที่ กัมปุง จาวา [ท่าเรือ]
อย่าไปที่อื่น เพราะค่าผ่านทางที่เหนือหัวเก็บนั้นสูงมาก
เจ้านายเก็บภาษีผลผลิตของป่า ร้อยละสิบสำหรับยางสนและหวาย
และเมื่อผู้ปลูกผักพร้อมที่จะช่วย ก็จะถูกกวาดหอมและชิง
แต่ จูมาลอยอาลัม เก็บภาษีจากการค้าทางทะเล
เขาโกงเงินเป็นพันๆ บาฮาร์หลายครั้งหลายหน
เจ้านายพอใจเมื่อมีของพอกิน ไม่แสวงหาความร่ำรวย

— Hikayat Pocut Muhammad: 60 – 61

รายได้ของรัฐมิได้มาจากการค้าทั้งหมด ความต้องการของราชสำนักในเรื่องข้าว และเสบียง อาหารอื่นๆ เรื่องวัสดุก่อสร้าง และที่สำคัญที่สุดก็คือแรงงานที่ประชาชนและบริวารจัดให้โดยไม่ต้อง เสียเงิน แต่การเก็บภาษีเป็นสิ่งของไม่ได้ให้ฐานสำหรับผู้ครองเมืองคนหนึ่งก้าวขึ้นสู่อำนาจเหนือผู้มี ตำแหน่งเสมอกัน นอกจากจะสามารถเปลี่ยนสิ่งของไปเป็นอาวุธหรือรายได้ที่เอาไปใช้สอยได้ นี่เป็น กรณีของชาว ผู้ส่งออกข้าวที่สม่ำเสมอและสำคัญที่สุดที่ผู้ครองเมืองมาตารัมในศตวรรษที่ 17 บีบคั้น ประชาชนที่ทำนา หรืออย่างน้อยพวกที่อยู่ใกล้ถนนหรือเมืองทำให้ได้ข้าวส่วนเกินในปริมาณมาก ส่วนนี้ไชมาแลกเปลี่ยนอาวุธและของที่จำเป็นอื่นๆโดยส่งออกไปยังปัตตาเวียของฮอลันดา มะลากา ของโปรตุเกส มาลูลู และที่อื่นๆ (van Goens 1652: 114)

ในประเทศบนแผ่นดินใหญ่ และโดยเฉพาะในดงเกีย การเก็บภาษีเป็นเงินจากประชากรที่ ทำงานเกษตรมีความสำคัญเหมือนกัน เก็บในรูปแบบภาษีรายหัว (ในเวียดนาม) ภาษีที่ดินหรือทั้งสอง อย่าง ดงเกียเก็บภาษีรายหัวเป็นเงินจากผู้ใหญ่ทุกคนที่เป็นชาย รวมทั้งภาษีที่ดินและ “เงินบริจาค” สำหรับงานเทศกาลประจำปีทั้งหมด ใน ค.ศ. 1720 เมื่อมีการทำให้พิสัยภาษีอันซับซ้อนของสมัยก่อน

ง่ายขึ้นโดยเก็บเป็นภาษีรายหัวเหมือนกันหมด ผู้มีอายุ 20 – 50 ต้องเสียภาษีเต็มจำนวน 1.2 กวาน (quan เท่ากับเงินหนักประมาณ 28 กรัม) ต่อปี ส่วนผู้ที่อายุ 17 – 19 หรือ 50 – 60 รวมทั้งนักศึกษาเสียครึ่งหนึ่ง มีการเก็บภาษีอีก 1.2 กวานจากผู้เสียภาษีทุกคนสองงวดต่อปีแทน “เงินบริจาค” ต่างๆ ที่เก็บก่อนหน้านี้ ภาษีที่ดินเป็นภาระน้อยกว่า ตามปกติแล้วประมาณร้อยละ 5 ของผลผลิต (Le 1971: 260; Li 1992: 122) รอดส์ (1654: 28 – 29) คำนวณว่าภาษีรายหัวในสมัยเขาเป็นเงิน 2 เคว (เท่ากับเงินหนักประมาณ 50 กรัม) แต่ ชวชี (1687: 252) คิดว่าชาวดังเกี่ยเสียเพียง 14 เคว สำหรับหนึ่งหมู่บ้านที่มีคนอยู่ 100 คน ไม่ว่าทางใด ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าราชสำนักเล และ ตรินห์ แห่ง ดังเกี่ยมีรายได้เป็นเงินสดจำนวนมากจากชาวนาที่เป็นประชากรส่วนใหญ่แต่ยากจน

ในโคชินจีนการค้าเรือสำเภาที่ขยายกว้างออกไปยิ่งขึ้นทำรายได้ให้มากมายซึ่ง ลี ที่น่า (1992: 95) ประมาณว่าคงจะเป็นหนึ่งในสามของรายได้ของหลวงในศตวรรษที่ 18 นอกจากนี้การลงทุนอย่างหนักของรัฐในการป้องกันประเทศทำให้ต้องเรียกเก็บภาษีโดยตรงเป็นพิเศษจากราษฎร ภาษีรายหัวประจำปีจากผู้ใหญ่ผู้ชาย (อายุ 20 – 50) รายงานโดยฟรานซิสโก ชาวญี่ปุ่นผู้นับถือคริสต์ศาสนา (1642: 121) ว่าเก็บ 11 เรียลสเปน (เท่ากับเงินประมาณ 300 กรัม) สำหรับชายที่แต่งงานแล้วและครึ่งหนึ่งสำหรับชายโสด ชวชี (1687: 252) ยืนยันว่าชาวโคชินจีนถูกเก็บภาษีอย่างหนัก แต่ตัวเลข 5 เคว ของเขาเทียบเท่าของฟรานซิสโก สำหรับชายที่แต่งงานแล้ว เนื่องด้วยฟรานซิสโก แจ้งว่ามีผู้เสียภาษีประเภทนี้เพียงหนึ่งหมื่นคน สองในสามเป็นผู้ที่แต่งงานแล้ว (ดังนั้นรายได้คิดเป็นเงินหนัก 2.5 ตัน) ราษฎรของราชวงศ์เหิงยงคงจะชำระภาษีตามหน้าที่โดยวิธีอื่นๆ รวมทั้งการเก็บภาษีโดยตรงหนึ่งในสามของผลผลิตหรือแรงงานเมื่อต้องการ (Choisy 1687: 254; Li 1992) แต่ ราษฎรโคชินจีนกลุ่มหลักที่เสียภาษีรายหัวอาจเสียภาษีเป็นเงินตราที่หนักที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระเจ้าปราชาสาทองแห่งสยามเก็บภาษี 1 เฟื้อง (0.17 กิลเดอร์ของฮอลันดา หรือเป็นเงินหนักไม่ถึง 2 กรัม) ต่อนาของครอบครัวหนึ่งผืน วันวลิต (1636: 26) คิดว่าภาษีนี้และภาษีการเกษตรที่เกี่ยวข้องกัน เป็น “รายได้ที่สูงที่สุด” ของกษัตริย์ แม้ว่าประชาชนจะคิดว่าการค้าสำคัญกว่า (“Vertoog” 1622: 289) ห้าสิบปีต่อมา ลา ลูแบร์ (1691: 93 – 95) รายงานอัตราภาษีที่ดินที่สูงกว่ามาก หนึ่งในสี่ของทิคัล (tical) แต่ชี้ว่าอัตรานี้เก็บจากที่ดินที่ทำการเพาะปลูกจริงๆ เท่านั้น และ “ในพื้นที่ที่พระองค์มีอำนาจสมบูรณ์เท่านั้น . . . กษัตริย์ของสยามไม่เคยเก็บเงินรายได้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยจากที่ดินซึ่งอยู่ไกลจากราชสำนัก”

พม่าดูเหมือนว่าจะใช้ระบบเงินตราน้อยกว่ามาก ไลเบอร์แมน (1991: 24) คำนวณว่าภาษีผลิตผลการเกษตรร้อยละ 79 ยังคงจ่ายเป็นสิ่งของก่อน ค.ศ. 1550 และร้อยละ 58 ในช่วง ค.ศ. 1600 – 1752 พอจะเข้าใจได้ว่าชาวนาที่อยู่ใกล้กับเมืองหลวงมักจะต้องเสียภาษีในรูปสิ่งของที่เป็นอาหาร ส่วนผู้ที่อยู่ห่างไกลออกไปจะต้องเสียเป็นเงินหรือผลิตผลที่ส่งออกไปได้ (Lieberman 1984:

129 – 30) มีการเก็บภาษีใหม่เป็นเงินแท่งในศตวรรษที่ 17 (เพ็งอึ้ง: 161) ไม่ต้องสงสัยเลยว่านี่เป็นมาตรการที่สนองตอบการปฏิวัติเงิน แนวคิดที่ว่าส่วนแบ่งของกษัตริย์ควรจะเป็นร้อยละ 10 ของผลิตผลของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร ปศุสัตว์ หรือการค้า ยอมรับอยู่ในกฎหมายของพม่ามายาวนานแล้ว (Symes 1827 II: 53; Than Tun 1985: 19 – 20; Koenig 1990: 119 – 20) แต่เจ้าหน้าที่มักจะตีความให้หมายถึงรายได้สุทธิที่กษัตริย์ได้รับไม่รวมค่าธรรมเนียมต่างๆที่พวกนี้ถือเอามาเป็นของตน

แม้ว่าการเรียกเก็บภาษีเหล่านี้รวมทั้งภาระการเป็นทหารและการเกณฑ์แรงงานพลเรือนจะตกแก่ประชากรที่ทำนาใกล้เมืองหลวง เมื่อยุคการค้ารุ่งเรืองที่สุดรายได้ที่นำมาใช้จ่ายได้ส่วนใหญ่สำหรับทุกรัฐยกเว้นตั้งเกียมาจากภาคการค้า บางส่วนมาจากการค้าภายใน ค่าธรรมเนียมของหลวงจะเก็บจากตลาด ท่าข้ามปาก และการสัญจรทางแม่น้ำและถนน เจ้าเมืองส่วนใหญ่จะผูกขาดสินค้าภายในบางอย่างที่ทำเงินให้อย่างงาม เช่น เกลือ (เวียดนาม) และ โลหะต่างๆ โดยเฉพาะทองและเงิน สยามในสมัยพระนารายณ์มีการเก็บภาษีไม้ผลที่ออกผลทุกต้น (La Loubère 1691: 93) และการขายหมากและพลูเท่านั้นก็นำรายได้เข้าสู่ท้องพระคลังมากถึง 225,000 เอคู (เท่ากับเงินหนักกว่า 5 ตัน—Choisy 1687: 182)

การเก็บภาษีภายในเช่นนี้เพิ่มขึ้นพร้อมกับการเติบโตทางการค้าและการทำให้เศรษฐกิจเป็นเรื่องการค้าและการใช้เงินตรา แต่ตัวแปรสำคัญในรายได้ของรัฐคือการค้าภายนอก สำหรับรัฐที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกได้สำเร็จในยุคการค้า ก็เป็นกุญแจสู่ความมั่งคั่งและอำนาจ โมเอรีโตโน (1968: 136) ได้อ้างสุภาษิตด้านจรรยาบรรณของชาว (ปิ่วลึง/piwulung) “ทหารเป็นป้อมปราการของกษัตริย์ ชาวไร่ชาวนาเป็นอาหารของรัฐ พ่อค้าเป็นเครื่องแต่งกายของแผ่นดิน” โดยมีความหมายว่าความมั่งคั่งของรัฐต้องมาจากการค้า ราชสำนักและข้าราชการทั้งในส่วนกลางและภูมิภาคได้รับสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีพจากการส่งข้าว และแรงงานเกณฑ์ แต่สำหรับรายการที่ยกพวกนี้เหนือผู้มีศักดิ์เสมอกัน คือ อาวุธปืน ผลิตภัณฑ์ที่นำเข้า ม้า สินค้าฟุ่มเฟือย และสิ่งแปลกใหม่ พวกนี้ต้องอาศัยรายได้เป็นเงินสดจากการค้า

ในรัฐที่พึ่งพาการค้ามากที่สุด การเกษตรส่งรายได้เข้ารัฐไม่มากนัก มะละกาอันเป็นรัฐเมืองท่าที่เกือบจะไม่มีพื้นที่การเกษตรหลังเมืองท่าเลย อยู่ที่ปลายตรงข้ามกับตั้งเกียในเรื่องนี้ ทอมซ์ (1993: 74) ได้คำนวณว่ารัฐสุลต่านแห่งนี้อาจมีรายได้จากภาษีไม่เกินร้อยละ 10 จากทุกอย่างที่ถือได้ว่ามีพื้นดินเป็นฐาน ส่วนใหญ่แล้วมาจากเครื่องบรรณาการจากมณฑลต่างๆ ที่เหลือซึ่งเป็นยอดอย่างน้อย 50,000 ครูซาโด (เท่ากับเงินประมาณ 2 ตัน) มาจากโรงภาษีโดยไม่นับการค้าอันกว้างขวางของสุลต่านเอง

ส่วนของการค้าที่ทำรายได้เข้ารัฐกลุ่มหมู่เกาะอื่นๆ เช่นอาजेห์ ปาเล็มบัง ปัตตานี และบันเต็น คงจะต้องมากอย่างท่วมท้น เป็นการยากที่จะจดบันทึกรายได้จำนวนมากที่มีฐานจากที่ดิน

ในรัฐเหล่านี้เพื่อมาเทียบกับตัวเลขของภาษีท่าเรือ ภาษีสินค้าส่งออก ค่าธรรมเนียมซึ่งน้ำหนักและตลาด และ ค่าผ่านแม่น้ำ (Ito 1984: 335 – 91) แม้แต่กษัตริย์สยามและพม่าก็ดูเหมือนจะได้รายได้เงินสดส่วนใหญ่จากการค้า ในศตวรรษที่ 18 เมื่อลักษณะการเกษตรของพม่ามีความเด่นมากกว่าในศตวรรษที่ 16 มันทัดกัซซา (1784: 103 – 04, 128) เชื่อว่าท่าเรือของย่างกุ้งมีส่วนทำรายได้อย่างมากให้แก่กษัตริย์พม่า และคิดว่าการขาดภาษีการเกษตรอย่างเป็นกอบเป็นกำเป็นข้อบกพร่องใหญ่ของรัฐพม่า รายได้จากท่าเรือเมืองย่างกุ้งใน ค.ศ. 1797 เป็นเงิน 150,000 จัต (เงินประมาณ 2.5 ตัน) ต่อปี ซึ่งเทียบกับ 50,000 จัต จากแหล่งอื่นๆในมณฑลย่างกุ้ง และรายได้เฉลี่ย 56,000 จัตจากแหล่งต่างๆในบริเวณ จอกเซ (Kyaukse) ซึ่งเป็นอู่ข้าวในตอนเหนือของพม่าใน ค.ศ. 1784 – 85 (Koenig 1990: 120)

ภาษีสินค้านำเข้าและส่งออกแตกต่างกันไปแล้วแต่ท่าเรือและตำแหน่งในการต่อรองของพ่อค้าที่เกี่ยวข้อง แต่มักจะไม่สูงกว่าร้อยละ 10 พม่าเป็นข้อยกเว้น โดยเก็บภาษีสินค้านำเข้าร้อยละ 12 – 20 แต่ไม่เก็บภาษีสินค้าส่งออกนอกจากทัพบิม (Pires 1515: 99; Frederici 1581: 253; Hall 1939: 153) เมืองท่ามลายูที่แข่งขันกันด้านการค้าที่ศูนย์ถ่ายสินค้า มักจะมีกฎเกณฑ์ทำนองเดียวกัน มะละกาสมัยเป็นของมลายูเก็บภาษีขาเข้าร้อยละ 6 จากเรือที่มาจากดินแดนเหนือลม แต่ไม่เก็บภาษีสินค้าส่งออกนอกจากค่าธรรมเนียมซึ่งน้ำหนัก ร้อยละ 1 – 2 เรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียใต้ไม่ต้องเสียทั้งภาษีนำเข้าและส่งออก แต่จะต้องขายร้อยละ 25 ของสินค้านำเข้าให้แก่กษัตริย์ในราคาต่ำกว่าตลาดร้อยละ 20 ส่วนกษัตริย์ก็จะจ่ายค่าสินค้าเป็นผลผลิตส่งออกในราคาที่สูงกว่าราคาตลาดร้อยละ 20 ระบบนี้เรียกว่า *เบลลี-เบลเลียน* (*beli-belian*/การซื้อขายกันและกัน) จึงเท่ากับเก็บภาษีทั้งสินค้านำเข้าและส่งออกร้อยละ 5 (Thomaz 1993: 74) ที่อาเจะห์ พวกเดินเรืออินเดียเสียภาษีสินค้านำเข้าและส่งออกร้อยละ 5 ขณะที่สุลต่านอิสกันดาร์ มูดา คาดหมายให้ชาวยุโรปเสียภาษีร้อยละ 7 (Ito 1984: 341 – 48) ที่มะกัสซาร์นั้นตรงกันข้ามไม่มีการเก็บภาษี จนกระทั่งสุลต่านฮาซานุดดิน (1653 – 69) เก็บค่าธรรมเนียมทอดสมอและซึ่งน้ำหนัก (Macassar General 1665: 260; Navarrete 1676: 114) บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษตกลงด้วยความยินดีที่จะถวาย “ของหายากบางอย่าง” แก่ อาลาอุดดิน สุลต่านองค์แรกเป็นมูลค่า 100 ปอนด์ทุกปีนับแต่นั้นมา “ถ้าพระองค์จะเก็บภาษีศุลกากรตามปกติเหมือนกับที่อื่นๆ มูลค่าจะสูงขึ้นถึง 1000 เรียล” (Willoughby 1636: 151)

แต่เมืองพวกนี้เป็นเมืองท่าที่มีการควบคุมอย่างมีหลักเกณฑ์ อัตราภาษีกำหนดไว้แน่นอน และของกำนัลเมื่อเทียบแล้วก็พอประมาณและคาดล่วงหน้าได้ ในเมืองท่าที่เล็กกว่าและร่นวายมากกว่า การมาของเรือขนาดใหญ่ของชาวยุโรปทำให้เกิดกระบวนการต่อรอง เรืออังกฤษและเรือฮอลันดาพวกแรกที่มาถึงบันเต็นต้องเสียค่าทอดสมอ 1500 เรียล และหนึ่งเรียล ต่อฟริกไทยส่งออกหนึ่งถุง (ดังนั้นประมาณร้อยละ 18) แต่ 50 ปีต่อมาชาวอังกฤษก็สามารถเลี่ยงการเสียแม้แต่ค่า

ทอดสมอ 800 เรือลที่กำหนดไว้ด้วยการให้ของกำนัล (Lancaster 1603: 114 – 15; Curtis and Chambers 1656: 127; Kathirithamby-Wells 1990: 113) ที่ปัตตานีชาวฮอลันดาใน ค.ศ. 1604 แก้ปัญหาโดยจ่ายภาษีสำหรับพริกไทยส่งออกแก่รัฐร้อยละ 5 รวมทั้งของกำนัลมากพอสมควรเพื่อแบ่งกันระหว่างราชินีซึ่งก็คือ “ราชินีผู้เยาว์วัย” และ ขุนนาง 9 คน (Warwijck 1604: 44) สิบปีต่อมาชาวอังกฤษร้องทุกข์อย่างขมขื่นเรื่องภาษีร้อยละ 4 รวมทั้งเงิน 856 เรือล สำหรับขุนนาง (LREIC II: 44, 79, 123) ชาวยุโรปร้องทุกข์อยู่บ่อยๆว่า “ของกำนัลขนาดใหญ่ถือว่าดีกว่าการทำธุรกิจอย่างถูกต้อง” (Keeling 1612: 529) แต่อันที่จริงแล้วความไม่แน่นอนส่วนใหญ่เกิดจากความเต็มใจของพวกฝรั่งเองที่จะใช้ประโยชน์จากอำนาจในการต่อรองที่ได้จากเรือที่ใหญ่กว่า

แม้ภาษีท่าเรือตามปรกติจะให้รายได้เป็นเงินสดที่ใช้ในการบริหารท่าเรือและเมืองหลวง ผู้ครองรัฐที่ทะเลาะเถียงกันที่สุดต่างมีรายได้เพิ่มขึ้นมากจากการมีส่วนร่วมโดยตรงในการค้า “กษัตริย์เหล่านี้เป็นพ่อค้าหมด และร่ำรวยก็เพราะมาทำการค้า” (Le Blanc 1692 II: 154) กษัตริย์ที่อาณาจักรผลิตสินค้าส่งออกที่สำคัญจะถือเสมอว่าผลผลิตอย่างน้อยร้อยละ 10 เป็น บรรณาการเช่นที่สุลต่านแห่งเตรนาเต ดำเนินการกับกานพลูของมาลัค (van Neck 1604: 199) หรือสุลต่านอาจะห์กับผลิตผลของปา (ดูข้างต้น) แต่บ่อยครั้งที่ผู้ครองรัฐพยายามที่จะเป็นผู้ส่งออกผลผลิตบางอย่างแต่ผู้เดียว จริงๆก็คือผูกขาดการจัดหาสินค้าให้ผู้ซื้อต่างชาติ จะมีการพิจารณาแนวโน้มที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในทิศทางนี้ระหว่างศตวรรษที่ 17 ที่นำความมั่งคั่งอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนแก่ผู้ครองรัฐเช่นพระเจ้าปราชาททอง และพระนารายณ์ของสยาม และสุลต่านอิสกันดาร์ มูดาแห่ง อาจะห์ ในภายหลัง

การปฏิวัติด้านการทหาร

เมื่อถึงมะละกา เรือ [โปรตุเกส] ก็เริ่มยิงปืนใหญ่ทันที และชาวเมืองมะละกาต่างสับสนและตื่นตกใจกับเสียงปืนใหญ่ และพูดว่า “นี่เสียงอะไรเหมือนเสียงฟ้าผ่า” และในไม่ช้าเมื่อถูกปืนใหญ่เริ่มมาถึงและถูกชาวเมืองมีผลให้บางคนหัวกระเด็น บางคนก็แขนขาด ขาขาด ชาวเมืองมะละกา ประหลาดใจยิ่งขึ้นเรื่อยๆที่ได้เห็นผลของปืนใหญ่ พวกเขาถามกันว่า “อาวุธนี้เรียกว่าอะไร มันกลมแต่ก็คมมากจนปลิดชีวิตได้”

Sejarah Melayu 1612: 182

ตั้งแต่การเผชิญหน้ากันครั้งแรกๆ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โยงชาวยุโรปกับวิทยาการด้านการทหารที่ก้าวหน้า ไม่เพียงแต่ผู้มาใหม่สามารถทำลายเมืองหรือเรือศัตรูด้วยปืนใหญ่บนเรือ แต่ยังนำการใช้ปืนแบบยิงด้วยมือข้างเดียวที่มีประสิทธิภาพ และป้องกันตัวเองด้วยเสื้อเกราะจากลูกศรหลาว และกริชของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ความได้เปรียบทางวิทยาการยังคงมีอยู่ตั้งแต่ ค.ศ. 1511 เป็นต้นมา จนกระทั่งมีการนำปืนกลและเรือกลไฟเข้ามาในศตวรรษที่ 19 แต่ก็ไม่เคยได้เปรียบอยู่มากนัก ดินระเบิดและปืนเป็นสิ่งที่ประดิษฐ์ในจีนและได้แพร่ไปยังยุโรปแล้วเมื่อ ค.ศ. 1500 การพัฒนาทั้งสองสิ่งนี้จนถึงจุดที่เปลี่ยนลักษณะของการสงครามโดยสิ้นเชิงนั้นเกิดในยุโรป แต่ก็เพิ่งเกิดขึ้นก่อนชาวยุโรปมารุกรานเอเชีย มีการใช้ปืนใหญ่สนามอย่างได้ผลเป็นครั้งแรกก็ในสงครามฝรั่งเศส-สเปนใน ค.ศ. 1494 – 95 ที่ทำให้เกิดกลยุทธ์การตั้งรับแบบใหม่ขึ้น และใน ค.ศ. 1490 เวนิสก็เป็นรัฐแรกของยุโรปที่ใช้กองทหารปืนคาบศิลาแทนทหารแมนธู (Parker 1988: 9 – 17) หลังที่เกิดความประหลาดใจในตอนแรกแล้ว รัฐเมืองท่าที่สำคัญๆ ก็ซื้อ จ้าง ยึด หรือ เลียนแบบวิธีการ และการใช้อาวุธสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว ทำให้อำนาจชาวยุโรปจำกัดอยู่ในระยะของปืน และป้อมปราการ ผลกระทบที่ล้าลึกที่สุดของวิทยาการใหม่ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เช่นเดียวกับในยุโรป ได้แก่การเสริมอำนาจของรัฐที่มีสิ่งนี้ให้แข็งแกร่งเหนือบริเวณหลังเมืองท่าที่ไม่มีสิ่งเหล่านี้

แม้ว่าพงศาวดารมลายูที่ยกมาข้างบนนี้จะไม่น่าเสียงแสดงความแปลกใจ แต่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คุ้นเคยกับอาวุธปืนมานานก่อนพวกโปรตุเกสจะมาถึง จีนเป็นผู้บุกเบิกปืนใหญ่ที่มีลำกล้องเป็นเหล็กและนำไปใช้บนเรือในศตวรรษที่ 13 ปืนใหญ่จีนมาถึงที่ชาวเมือพวกมองโกลรุกรานใน ค.ศ. 1293 และอีกครั้งหนึ่งก็มากับคณะสำรวจของเจิ้งเหอ กระบอกหนึ่งตั้งอยู่ที่ชาวและยังคงอยู่มาจนปัจจุบันนี้มีอายุตั้งแต่ ค.ศ. 1421 (Lombard 1990 II: 178) เวียดนามได้พยายามพิสูจน์ให้เห็นว่ามีได้ล่าหลังเพื่อนบ้านที่มีอำนาจในเรื่องนี้ ปืนใหญ่ที่ยิงจากเรือเวียดนามได้สังหาร เจ บงกา (Che Bong Nga) กษัตริย์และวีรบุรุษของจามใน ค.ศ. 1389 และพงศาวดารราชวงศ์หมิงก็ยอมรับว่าจีนได้เรียนกลวิธีบางอย่างเรื่องปืนใหญ่จากเวียดนามในช่วงที่เข้าไปยึดครองประเทศใน ค.ศ. 1407 – 24 (Le 1971: 194; Li 1992: 37) ประมาณ ค.ศ. 1500 เวียดนามขึ้นชื่อว่า “มีทหารที่ใช้ปืนคาบศิลาและปืนใหญ่ขนาดเล็กนับไม่ถ้วน” (Pires 1515: 115) ตามพงศาวดารไทยและพม่าในเวลาต่อมา มีการใช้อาวุธปืนในศตวรรษที่ 14 ในสงครามระหว่างสยามและเขมร และใช้ในรัฐต่างๆ ของพม่า — อาจะโดยทหารจีนที่มาช่วยรบในกรณีแรก และพวกอินเดียนในกรณีที่สอง (Wood 1924: 77; Lieberman 1980: 211)

แม้ว่าผู้เขียนพงศาวดารมลายูประสงค์จะให้เราเชื่อเป็นอย่างอื่น แต่มะละกาใน ค.ศ. 1511 คงจะมีอาวุธปืนมากเท่ากับพวกโปรตุเกสที่มาโจมตี ผู้บันทึกเหตุการณ์ชาวโปรตุเกสได้กล่าวอ้างซึ่งผิดปรกติว่า มีปืนในเมืองที่แพร่หว่าง 2000 ถึง 8000 กระบอก (Castanheda 1552 – 54 III: 152 – 53; Albuquerque 1557: 127 – 28) อัลบูเกอร်เกกล่าวจากปืนที่ยึดได้ หนึ่งพันกระบอกทำด้วยเหล็ก สองพันกระบอกทำด้วยสำริด ปืนสำริดกระบอกใหญ่ที่สุดเป็นของขวัญ ที่พวก ซาโมริน จากเมืองกาลิกัตในอินเดียได้ถวายสุลต่านแห่งมะละกา ปีเรส (1515: 13, 269) เล่าถึงการค้าอาวุธปืนเป็นประจำตลอดทางตั้งแต่เมดิเตอร์เรเนียนจนถึงมะละกา แต่ อีเรเดีย (Eredia 1613: 32) ซึ่งให้เห็น

ว่า อาวุธที่ยึดได้ในมะละกาส่วนใหญ่ไม่ใช่ปืนขนาดใหญ่ที่นิยมกันในตะวันออกกลางแต่เป็นปืนสับนกสำริดขนาดเล็ก (culverins) และ ปืนใหญ่ขนาดเล็ก (falcolnets) ที่อาจนำเข้ามาจากประเทศจีน หรือจากโรงหล่อในสยามหรือพม่าที่ได้อิทธิพลจากจีน ก่อนหน้าที่ชาวยุโรปจะให้ปืนใหญ่ของตนซื้อขายได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น ปืนสับนกทำด้วยสำริดตกแต่งแบบของจีนคงมีบทบาทสำคัญในแง่ของปริมาณ แม้จะไม่ใช่ในแง่ของขนาด

ไม่มีเหตุผลใดๆที่จะสงสัยเรื่องที่ว่ามีช่างปืนทำงานอยู่แล้วในกลุ่มหมู่เกาะ—อาจจะเป็นคนจีนในระยะแรก แต่ไม่นานต่อมาก็มีคนมุสลิมท้องถิ่นทำด้วย ชาวโปรตุเกสรายงานว่าในมะละกา “ช่างหล่อปืนฝีมือดีเท่าๆกับช่างในเยอรมนี” (Albuquerque 1557: 128) และกองทัพเรือจาปารา ที่โจมตีมะละกาใน ค.ศ. 1513 มีปืนใหญ่ที่หล่อในชาว (Lombard 1990 II: 178) พวกสเปนถูกระดมยิงเมื่อเข้าไปยึดมะนิลาใน ค.ศ. 1570 และต่อมาได้พบว่าการหล่อปืนในบ้านที่อยู่ติดกับวังของพระราชินี “มีแบบดินเหนียวและซี่ผึ้ง แบบที่ใหญ่ที่สุดสำหรับหล่อปืนใหญ่ยาว 17 ฟุต มีลักษณะคล้ายปืนสับนก” (“Relation” 1570: 103) หลักฐานที่ได้ภายหลังชี้ชัดว่าปืนใหญ่ของพวกมุสลิมแถบอ่าว มะนิลาส่วนมากนำเข้ามาโดยชาวจีนและญี่ปุ่นจากประเทศของตน—“ปืนสับนกสำริดที่ยอดเยี่ยมและหล่ออย่างดีถึงขนาดที่ผมไม่เคยเห็นที่ใดที่พอจะเทียบได้เลย” (“Relation” 1572: 143 – 44, 148; Artieda 1573: 201, 205; de Sande 1576: 76) ความเชี่ยวชาญสำหรับการหล่อปืนในท้องถิ่นคงจะมาจากแหล่งเดียวกัน²

ความสำคัญที่ชัดเจนของแบบปืนจีนสำหรับปืนส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมิได้สะท้อนให้เห็นในชนบทของท้องถิ่น ณ ที่นี้ความสัมพันธ์ของมหาสมุทรอินเดียกับศาสนาอิสลามสำคัญที่สุด เช่นที่ ลอมบาร์ด (1990 II: 179) ได้ชี้ว่าในบรรดาคำหลักๆในภาษามลายูสำหรับปืนใหญ่ คำหนึ่งคือ เบดิล (*bedil*) มาจากภาษาทมิฬ ส่วนอีกสองคำ มีเรียม (*miriam*) และ เลลา (*lela*) ปรากฏว่าเป็นชื่อผู้หญิงในศาสนาอิสลาม ปืนที่ใหญ่ที่สุดสร้างขึ้นในบริบทของอิสลาม ขนาดและความสำคัญเชิงสัญลักษณ์จึงมีน้ำหนักมากกว่าจำนวนและรูปลักษณ์อันสวยงามของจีน แต่ที่น่าสนใจยิ่งก็คือ ชาว อาจะห์ผู้ได้ประโยชน์มากที่สุดจากปืนใหญ่ของตุรกีสามารถบอกอาคันตุกะชาวฝรั่งเศสได้ว่าอาวุธปืนนั้นเป็นประดิษฐกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศจีน (Martin 1640: 54)

ปืน “ยักษ์” ที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังคงเหลืออยู่คือกี จิมัต (Ki Jimat) ซึ่งหนัก 6 ตัน มีคำจารึกเป็นภาษาอาหรับและระบุ ค.ศ. 1526/7 ตามเรื่องที่เล่ากันมา ปืนกระบอกนี้หล่อที่ เดเมะกั รัฐมุสลิมที่สำคัญของชาว และนำไปจากที่นั่นเพื่อช่วยก่อตั้งศูนย์อิสลามใหม่ที่บันเติน และยังคงอยู่ที่เมืองนั้นจนปัจจุบันนี้ ในทำนองเดียวกันการขึ้นเรืองอำนาจของปัตตานีก็สัมพันธ์กับ

² แต่อย่างไรก็ตามเราต้องบันทึกว่ามีชาวฟิลิปปินส์สามสี่คนเล่าให้ชาวสเปนคนหนึ่งที่ไม่ยอมเชื่อว่าพวกเขาได้เรียนรู้วิธีทำปืนจากคนเฟลมมิงและคนสเปนที่มากับคณะสำรวจของสเปนรุ่นแรกๆคนหนึ่ง (“Relation” 1572: 160)

การหล่อปิ่นที่มีชื่อสามกระบะบอก โดยชาวตุรกีในตำนานหนึ่ง และโดยชาวจีนในอีกตำนานหนึ่ง กระบอกหนึ่งชาวสยามผู้พิชิตปัตตานีใน ค.ศ. 1785 ได้เอาไปและยังคงอยู่ที่กรุงเทพในปัจจุบัน มีชื่อว่าพญาตานี (Teeuw and Wyatt 1970: 152 – 54, 164, 224 – 27; Lombard 1990 II: 179)

การหล่อปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่ในอาเจะห์เป็นผลมาจากการที่สุลต่านอาเลาะ-ดิน รือายัต ชะห์ อัลกาฮาร์ ขอความช่วยเหลือทางทหารจากตุรกีในการต่อสู้กับโปรตุเกสในทศวรรษ 1560 (ดูบทที่ 3) ตามที่รานีรี ผู้เขียนพงศาวดารอาเจะห์ (1644: 31) ได้กล่าวไว้ “สุลต่านแห่งรัม (ตุรกี) ส่งช่าง หลากหลายและผู้เชี่ยวชาญที่รู้วิธีสร้างปิ่น ปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่ที่สุดหล่อในช่วงนี้” ปิ่นที่โด่งดังที่สุด รู้จักกันในชื่อว่า “พริกไทยหนึ่งหน่วย . . .” (*lada secupak*) เพราะมีตำนานว่าทุตอา เจะห์ถูกปล่อยให้อยู่ที่เมืองอิสตันบูลเป็นเวลานานจนเขาเหลือแต่พริกไทยที่จะถวายสุลต่านเป็นที่ ระลึกเมื่อได้เข้าเฝ้าเพื่อขออาวูธ ปิ่นกระบอกนี้แยกออกจากกันเมื่อใช้ยิงในสงครามกลางเมืองในช่วง ทศวรรษ 1720 (Hikayat Pocut Muhamat: 223) แม้จะยาว 4.6 เมตร ส่วนที่เหลือนั้นไม่ใหญ่เท่าปิ่น ใหญ่แบบตุรกีอื่นๆบางกระบอกของอาเจะห์ อย่างไรก็ตามปิ่นใหญ่กระบอกนี้ยังคงเป็นที่เคารพยำเกรง เมื่อพวกฮอลันดาตีเมืองหลวงของอาเจะห์ได้ใน ค.ศ. 1873 ก็นำปิ่นกระบอกนี้ไปเนเธอร์แลนด์ เป็นที่ระลึกในชัยชนะ (Reid 1969; Crucq 1941) ในทศวรรษ 1570 ปิ่นใหญ่ยักษ์ของอาเจะห์อีก กระบอกหนึ่ง “ซึ่งในด้านความใหญ่ ความยาว (และมีฝีมือในการสร้าง) หาไม่คอยได้ในคริสตจักร” ส่งไปให้ยะโฮร์เพื่อกระชับการเป็นพันธมิตรร่วมกันต่อต้านโปรตุเกส (Linschoten 1598: 109) เดวิส (1600: 150) ก็เห็นว่าปิ่นใหญ่ของอาเจะห์ “ใหญ่ที่สุดที่ข้าพเจ้าได้เคยเห็นมา” แม้ว่าเวลายังไม่สู้จะ สะดวกนักเพราะต้องวางอยู่กับพื้นดิน

พวกสเปนยึดปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่และเล็กได้ 170 กระบอกจากบรูไนใน ค.ศ. 1579 (de Sande 1579: 126) อาเจะห์ในช่วงรุ่งโรจน์ที่สุดด้านการทหารในทศวรรษ 1620 อ้างว่ามีปิ่นใหญ่ 5000 กระบอก โบลิเยอ (1666: 105) กล่าวว่าเขาสามารถยืนยันว่ามีปิ่นใหญ่ทำด้วยสำริด 1200 กระบอก ในจำนวนนี้เป็นขนาดใหญ่ 800 กระบอก ยะโฮร์ประมาณ ค.ศ. 1700 มีปิ่นใหญ่ 1000 กว่ากระบอกแต่ไม่มีที่กระบอกที่ใหญ่ขนาดถึงกระสุน 12 ถึง 24 ปอนด์ได้ (Guerreiro 1718: 121) เมื่อพวกฮอลันดา ยึดป้อมใหญ่ของมะกัสซาร์ ใน ค.ศ. 1669 ได้ครอบครองปิ่นใหญ่สำริดขนาดใหญ่ มากกว่า 5 ตันเรียกกันว่า “อานะก์ มะกัสซาร์/ anak Makassar” และ ปิ่นใหญ่ทำด้วยเหล็ก 11 กระบอกน้ำหนักโดยเฉลี่ยกระบอกละกว่า 1 ตัน รวมทั้งปิ่นใหญ่สำริดขนาดย่อม 34 กระบอกที่ น้ำหนักโดยเฉลี่ยต่ำกว่า 100 กก. (Maetsuyker 1669: 680; Crucq 1941A: 78)

บนแผ่นดินใหญ่มีปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่และย่อมคละกันไปในทำนองเดียวกัน จามปาใน ทศวรรษ 1590 มีปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่ 10 กระบอกที่หนักถึงหนึ่งตัน ตั้งอยู่กับพื้นดิน แต่คลังอาวุธหลัก ที่ใช้ประโยชน์จริงๆประกอบด้วยปิ่นสับขนาดเล็ก 500 กระบอก ที่จะติดตั้งบนเรือเกลลียันยาม สงคราม (Gonçalez 1595: 259) กษัตริย์ (ราชวงศ์) ตรินห์ แห่ง ตังเกียมีปิ่นใหญ่ทำด้วยเหล็ก

ประมาณ 60 กระบอกในคลังอาวุธ ซึ่ง แดมป์เยร์ (1699: 52) สามารถเข้าไปตรวจได้ และมีปืนขนาดใหญ่ๆ เพียง 2 หรือ 3 กระบอกเท่านั้น ที่ใหญ่ที่สุดทำด้วยสำริดและหนัก 3.5 ตัน “เป็นปืนที่รูปทรงไม่ดีแต่พวกเขาก็ชื่นชมมาก อาจเป็นเพราะว่าหล่อที่นี้ และใหญ่ที่สุดเท่าที่สร้างมา” ดูปิเยร์คิดว่า “มีเอาไว้อวดมากกว่าจะใช้” ในโคชินจีนกษัตริย์ราชวงศ์เหงียนใช้ประโยชน์คลังอาวุธที่ค่อนข้างใหญ่ของเขาได้ดีกว่า คลังนี้มีปืนใหญ่ 200 กระบอกในทศวรรษ 1640 และ 1200 กระบอกในอีกหนึ่งศตวรรษต่อมา ส่วนใหญ่คงหล่อในท้องถิ่นเพราะเมื่อถึง ค.ศ. 1631 ก็มีโรงงานผลิตปืนตั้งอยู่แล้วหนึ่งโรง และบริเวณรอบนอกเมืองหลวงก็เป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า เฟื่องดึก (Phuong Duc /เขตการหล่อ [ปืน]) พวกปืนที่พิสูจน์ว่าใช้ได้ดีในสงครามหลายครั้งๆ ของโคชินจีนนั้นสร้างในทศวรรษ 1660 ควบคุมโดย João da Cruz ลูกครึ่งยุโรปและเอเชียผู้มีฝีมือที่กษัตริย์ราชวงศ์เหงียนจ้างในราคาสูงหรือไม่ก็ซื้อจากชาวโปรตุเกสในมาเก๊า (Navarrete 1676: 381; Poivre 1750: 90; Li 1992: 39 – 40)

ในความนึกคิดของชาวพื้นเมือง โชคชะตาของราชวงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกี่ยวโยงกับปืนใหญ่ขนาดใหญ่ที่เริ่มหล่อในศตวรรษที่ 16 แม้ว่าพงศาวดารแทบจะไม่กล่าวถึงบทบาทของปืนแบบถ้อยด้วยมือข้างเดียว แต่ก็พูดถึงการยิงปืนขนาดใหญ่อยู่บ่อยๆ แต่ละกระบอกจะมีชื่อและมีลักษณะเฉพาะเหมือนกับคน (*Hikayat Patani*: 89 – 90; *Hikayat Pocut Muhamat*: 222: 228; Amin 1670: 140 – 43, 148 – 51) เช่นเดียวกับข้าง ปืนใหญ่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติของกษัตริย์ สามารถที่จะชูขวัญหรือกำราบศัตรูภายในที่ไม่มีปืนใหญ่อยู่ในครอบครอง หลังจากทีบทบาทในการรบได้จบลงไปแล้ว ปืนใหญ่นาถมหิมาเหล่านี้ก็ยังเป็นที่เคารพนับถืออยู่นานในฐานะแหล่งที่มาของอำนาจลึกลับและของที่ระลึกอันศักดิ์สิทธิ์จากยุคที่รุ่งเรือง

ปืนขนาดใหญ่ดูเหมือนว่าจะไม่ได้สังหารคนมากและไม่คล่องตัวพอที่จะเปลี่ยนแปลง การทำสงครามเช่นในยุโรป ผู้ครองรัฐใช้ปืนใหญ่ได้ผลในการข่มขวัญราษฎร อย่างน้อยที่สุดก็ที่อาจะเห่และมาตารัม “จักรวรรดิดินปืน” ที่มีอำนาจมากที่สุดสองแห่ง ได้ใช้ปืนใหญ่ขนาดใหญ่ยิ่งเป็นการประกาศเปิดงานสาธารณะแทนฆ้องและกลองที่เคยใช้กันมา ที่อาจะเห่เดือนถือศีลอดเริ่มต้นและจบลงด้วยเสียงที่กึกก้องแสบแก้วหูของปืนใหญ่ (Ito 1984: 220 – 21) ที่มาตารัม ปืนใหญ่ขนาดใหญ่ที่สุดและถือวาศักดิ์สิทธิ์ที่สุดชื่อ ซาปู จากัด (Sapu Jagad) มิได้ใช้ยังเรียกผู้คนเท่านั้น แต่ยังใช้ “เพื่อแสดงความโกรธของซุซุญัน เมื่อประสงค์จะกำจัดขุนนางในอาณาจักรของพระองค์” และ แสดงการไว้อาลัยของราชสำนัก (อ้าง Lombard 1990 II: 348) การหล่อปืนซาปู จากัด ใน ค.ศ. 1625 เป็นชัยชนะสำหรับสุลต่านอากุล ซึ่งมีอำนาจถึงระดับสูงสุดในตอนนั้น อามังกูรัต สุลต่านองค์ต่อมานั้นโชคร้าย ได้พยายามแสดงฝีมือเช่นสุลต่านองค์ก่อนใน ค.ศ. 1652 เมื่อให้ข้างปืนบรรจุขนวนในประดิษฐ์กรรมอันยอดเยี่ยมของพระองค์มากเป็นพิเศษ ปืนก็จะเปิดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ชิ้นหนึ่งเฉียดองค์สุลต่านอย่างหวุดหวิด “ความตกใจกลัวและความล้มเหลวทำให้สุลต่านเลิกลี้ไป และจับกุมตัวข้างหล่อปืนไปขัง แข่งศาลาณจัตุรัสอันกว้างใหญ่และสวยงาม และ ก่ออิฐปิดทางเข้าจัตุรัสเป็นการถาวร

... ก่อให้เกิดความวุ่นวายทั้งราชสำนัก คือนั่นสุลต่านฝันร้ายและภายในสองสามวันก็บวมทั้งตัว”
(van Goens 1652: 123; cf. Babad ing Sangkala 1738: 59)

ในด้านการปฏิบัติ ผู้ครองรัฐที่สามารถนำปิ่นประภทที่ยิ่งได้ด้วยมือข้างเดียวมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นผู้ที่สามารถเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมืองเพื่อประโยชน์ของตนได้ดีที่สุด ยุโรปพัฒนาปิ่นคาบชูดแบบหนึ่งในศตวรรษที่ 15 และ ปิ่นคาบศิลาที่สามารถเจาะทะลุเกราะได้เมื่อกลางศตวรรษที่ 16 ปิ่นทั้งสองชนิด มาถึงทางตะวันออกและมีชื่ออยู่ในรายการสินค้า มาพร้อมกับทหารมุสลิมและโปรตุเกส ช่วงก่อนศตวรรษที่ 17 ปิ่นพวกนี้ยังช้ากว่าธนูและลูกดอกของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากทีเดียว เพราะเสียเวลาหลายนาทีกในการบรรจุกระสุนใหม่ แต่ผู้ครองรัฐที่สามารถฝึกคนจำนวนมากให้ใช้ปิ่นจนทหารแต่ละแถวสามารถผลัดกันยิงจนเป็นการยิงติดต่อกันไปแต่ละคนจะมีผู้ช่วยที่ถือเทียนและไม้กระทุ้งดินปิ่น (รูปที่ 28) ขณะที่อาวุธแบบเก่าใช้โดยประชาชนธรรมดาที่มีประสบการณ์กับการใช้ไม้ซาง กริช หรือธนูตั้งแต่วัยเด็ก อาวุธปิ่นจะเก็บในคลังอาวุธที่เป็นศูนย์รวมอยู่เสมอและนำมาแจกจ่ายแก่ทหารเมื่อเวลาฝึกหรือทำสงครามเท่านั้น วิทยาการสมัยใหม่นี้จำเป็นต้องมีการรวมศูนย์อำนาจทางทหารอย่างเข้มงวด

วิธีที่รวดเร็วที่สุดสำหรับประมุขผู้ทะเยอทะยานในการนำอาวุธใหม่มาใช้ก็คือจ้างนักแสวงโชคชาวโปรตุเกสหรืออิสลามที่คุ้นเคยกับการใช้อาวุธเหล่านี้ การปะทะกันเป็นประจำทางเรือในศตวรรษที่ 16 ระหว่างฝ่ายโปรตุเกสกับฝ่ายมุสลิมชาติตุรกี อาหรับ คูชราต และอาเจะห์ ทำให้เกิดประชากรชาวเรือล่องลอยไปตามทะเลผู้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี ประมุขของพม่า ยะไข่ สยาม ชวา และมะกัสซาร์ต่างก็ใช้ทั้งโปรตุเกส และมุสลิมต่างชาติให้เป็นประโยชน์ในฐานะทหารปิ่นใหญ่ ช่างหล่อปิ่น และครูฝึก ชาวโปรตุเกสโดยเฉพาะเป็นที่นิยมในหงสาวดีและยะไข่ และทั้งสองรัฐนี้ได้ประโยชน์สูงสุดจากคนพวกนี้

ชัยชนะของตะเบงชเวตี้ (1531 – 51) และ บุเรงนอง (1551 – 81) ซึ่งขยายอาณาเขตไปยังเขตแดนของพม่าและหลายพื้นที่ของชนชาติไทในปัจจุบัน เป็นประมุของค์แรกๆที่ใช้ปิ่นใหญ่และปิ่นประภทที่ยิ่งได้ด้วยมือเดียวชนิดที่ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสนำติดตัวเข้ามา (และทหารมุสลิมในจำนวนที่น้อยกว่า) ปิ่นทั้งสองแบบนี้มีบทบาทที่เด็ดขาดในการรบ ตะเบงชเวตี้ในที่สุดพึ่งพากองกำลังโปรตุเกสที่นำโดย ดีเอโก เซาเรซ ดัลเบร์กาเรีย (Diego Suarez d'Albergaria) มากจนเกินไป และเป็นที่จดจำในพงศาวดารว่าพลอยองค์เสวยน้ำจันทน์กับพวกโปรตุเกสไม่นานก่อนถูกลอบปลงพระชนม์ (Pinto 1578: 314 – 36, 411 – 30; Lieberman 1980: 208 – 14) บุเรงนองประสบความสำเร็จมากกว่าในการรวมวิทยาการสมัยใหม่เข้ากับกองทัพอันมหึมาของพระองค์ นักเดินทางชาว อิตาลี ชื่อเฟรเดอริชี รายงานว่าแม่เลื้อเกราะ ทวน และ ดาบจะเป็นชั้นรอง แต่ “ทหารที่ใช้ปิ่นคาบชูด ยอดเยี่ยมมาก และในเวลาทำสงครามจะมีถึง 80,000 คน และจำนวนจะเพิ่มขึ้นทุกวัน เนื่องจากกษัตริย์ให้ฝึกยิงเป้าแผ่นกระดานทุกวัน และด้วยการฝึกฝนต่อเนื่องกันเช่นนี้พวกทหาร

เหล่านี้ยังได้แม่นยำที่สุด และพระองค์ยังมีคลังอาวุธใหญ่ทำด้วยโลหะที่ดีที่สุด (Frederici 1581: 248) ในกองทัพนี้ ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสมีบทบาทน้อยลง เป็นเพียงผู้เชี่ยวชาญพิเศษ บุเรงนองพิชิตรัฐฉานในตอนเหนือของพม่า เชียงใหม่ และในที่สุดอยุธยาคู่แข่งสำคัญ และสร้างอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่อย่างไม่เคยมีมาก่อน แม้ว่าจะอยู่ได้ไม่นาน

ในศตวรรษที่ 17 ความรู้ความสามารถเหล่านี้ขยายวงกว้างขึ้นและเป็นคาบศิลากลายเป็นรายการสินค้าที่สำคัญ โคชินจีนใช้ประโยชน์จากปืนเหล่านี้ได้มากที่สุด จัดระบบให้ประชากรชายฉกรรจ์เป็นแบบทหารทั้งหมด ด้วยสำนึกที่ว่าคู่แข่งเวียดนามเหนือมีประชากรมากกว่ามากเป็นแรงจูงใจให้ค้นคิดสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆทางการทหาร และการติดต่อทางการค้ากับโปรตุเกสและญี่ปุ่นก็ได้เปิดโอกาสให้สำหรับการนี้

ชาวโคชินจีนในตอนนี้ได้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในการใช้ปืนใหญ่จนปฏิบัติงานได้ดีกว่าชาวยุโรปโดยฝึกยิงไปที่เป้าอยู่ตลอดเวลา ด้วยความสำเร็จอย่างสูง พวกนี้ภูมิใจในฝีมือของตนมาก ทันทีที่เรือยุโรปเข้ามาถึงท่า นักแม่นปืนของกษัตริย์ก็จะทำคนของเราผู้... หลีกเลียงการประลองฝีมือด้วยความเชื่อจากประสบการณ์ว่าพวกนี้สามารถยิงปืนใหญ่ถูกอะไรก็ได้เหมือนอีกพวกหนึ่งที่แม่นในการยิงปืนคาบศิลา ซึ่งพวกนี้ก็มีความเชี่ยวชาญอย่างยิ่งอีกเหมือนกันโดยเอาออกไปฝึกที่ทุ่งนาอยู่บ่อยๆ (Borri 1633:H 3; cf.Fransisco 1642: 122)

รูปที่ 28 อาวุธของนักรบชาวแห่งบันเติน ประมาณ ค.ศ. 1600 ตามที่วาดโดยช่างแกะแม่พิมพ์ชาวฮอลันดา ชาวมือ คือผู้แบกปืนคาบชุด กระสุนเสียบอยู่ที่เข็มขัดและถือเทียนสำหรับจุดดินปืน ผู้ช่วยที่อยู่ข้างหลังกำลังบรรจุกระสุน

แม้ว่าโคชินจีนจะได้รับความช่วยเหลือจากเอกชนชาวโปรตุเกส กำลังของรัฐอยู่ที่กองทัพถาวรซึ่งประกอบด้วยชาวพื้นเมืองที่ได้รับการฝึกมาอย่างดี นาวาร์เรต คิดว่ามีทหารถึง 40,000 คน ส่วนฟรานซิสโก (1642: 121) นับได้เพียง 4000 คน แต่ก็ได้กล่าวถึงกองกำลังเช่น 15,000 คน จากกองทัพเรือ แหล่งข้อมูลทุกแหล่งกล่าวตรงกันว่ากองทัพของรัฐนี้ได้ค่าจ้างสูงและมีวินัยดีมาก (Missions Etrangères 1680A: 73 – 75; Li 1992)

คู่มือของโคชินจีนทางเหนือมีทหารอาชีพพร้อมปืนติดตัวจำนวนกว่า 70,000 คน (Dampier 1688: 52 – 53) นอกจากนี้ยังเป็น “นักแม่นปืน และในเรื่องนี้ . . . เป็นรองไม่กี่ประเทศ และเหนือกว่าหลายชาติในด้านความคล่องแคล่วในการใช้และความรวดเร็วในการยิงปืนคาบศิลา” (Baron 1685: 24; รูปที่ 29) แต่ก็รู้พวกโคชินจีนไม่ได้ เพราะค่าจ้างที่ต่ำและขาดขวัญและกำลังใจทางใต้มีรายงานว่าจามปามีปืนคาบศิลาหนึ่งพันกระบอกในทศวรรษ 1590 “แต่ผู้ที่ใช้ปืนนี้คือพวกทาส เพราะพวกจามเองไม่อยากจะชอบปืนนัก และใช้ปืนเพื่อขู่ให้กลัวมากกว่าที่จะให้ได้ผลจริงๆ” (Gonçalez 1595: 258) รูปแบบอย่างนี้ก็เห็นทั่วไปในที่อื่นๆเหมือนกัน สยามและรัฐต่างๆของชาวไม่ได้พัฒนากองทหารพื้นเมืองที่เป็นนักยิงปืนคาบศิลา หรือปืนคาบศิลาที่มีระเบียบวินัย อาศัยแต่การเกณฑ์คนจำนวนมากตามแบบเก่าเสริมให้แข็งแกร่งด้วยทหารต่างชาติที่มาช่วยรบซึ่งมีอาวุธปืนมาด้วย

เดมะกัก้าวขึ้นเป็นรัฐอิสลามที่มีอำนาจในชาวดัตช์ที่ 16 ก็ได้ความช่วยเหลือจากมุสลิมต่างชาติ พวกนี้บางคนใช้อาวุธปืน ปินโต (1578: 384 – 94) ถือว่าทหารที่ดีที่สุดของเดมะกั คือ “ทหารรับจ้างสามพันคนจากประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นชาว อาละห์ ตูร์กี และมาลาบาร์” รวมทั้งพวกจาม “ชาวลูซอนจากบรูไน” และมีแม้กระทั่งหน่วยทหารโปรตุเกสหนึ่งหน่วยด้วย พงศาวดารชาวได้บรรยายถึงผู้ครองปาจัง ที่ใหญ่ขึ้นมาแทนเดมะกั ประมาณ ค.ศ. 1600 ออกคำสั่งให้ “ทาสของพระองค์ ชาวบาห์ลี ชาวบูกิส ชาวมะกัสซาร์” บรรจูปืนของพระองค์ด้วยกระสุนทอง และเงิน เหมือนกับว่าลำดับชั้นนายทหารตามธรรมเนียมของชาวจะไม่ลดตัวลงมาใช้อาวุธใหม่ (Babad Tanah Jawi: 96 – 97) อาวุธปืนไม่ค่อยมีความสำคัญนักในการสงครามของชาวจนชาวฮอลันดาใน ค.ศ. 1596 คิด (ผิดไป) ว่า บันเต็นไม่มีปืน (Lodewycksz 1598: 117) ปืนคาบศิลาคุณภาพดีกว่าที่ชาวอังกฤษ และฮอลันดานำมาเริ่มทำให้สภาพการณ์เปลี่ยนไป หลังจากที่ชาวอังกฤษได้สาธิตในงานเทศกาล ค.ศ. 1605 ว่าสามารถบรรจุกระสุนใหม่และยิงอย่างรวดเร็วได้อย่างไร ก็ปรากฏว่าพวกเขาถูกทวงใจ ไม่หยุดหย่อนโดยคนมีชื่อเสียงของบันเต็น มักจะส่งคนมาพยายามขโมยปืนคาบศิลาของอังกฤษ (Scott 1606: 100 – 163)

เมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองดึงดูดทั้งทหารรับจ้างชาวต่างชาติและมีเงินที่ใช้จ้างทหารเหล่านี้ และด้วยเหตุนี้ ก็เพิ่มอำนาจของผู้ครองรัฐในการต่อต้านพวกขุนนาง และพวกที่อยู่ลึกเข้าไปภายในกษัตริย์สยามในศตวรรษที่ 17 ต้องอาศัยกลุ่มทหารรับจ้างชาวต่างชาติเป็นแกน ในครั้งแรกของ

ศตวรรษกลุ่มที่สำคัญที่สุดคือหน่วยที่มีญี่ปุ่นประมาณหนึ่งร้อยคน แต่ยังมีกองกำลังถาวรของพวกเขา มอญ โปรตุเกส และมลายู ชาวเปอร์เซียและมุสลิมอินเดียได้มาแทนพวกญี่ปุ่นที่มีอำนาจล้นเหลือ ในทศวรรษ 1630 และในที่สุดคอนสแตนส์ ฟอลคอน ได้นำนายทหารและคนฝรั่งเศสเข้ามาเป็นแกน ของกองทัพอาซีฟในทศวรรษ 1680 (รูปที่ 30)

แม้ว่ารัฐในกลุ่มหมู่เกาะจะเคลื่อนไปในทิศทางนี้ช้ากว่า แต่กษัตริย์ของจัมปี มิได้เป็นผู้เดียว ที่ไว้ใจทหารมุกลิส 500 คนในทศวรรษ 1660 (Speelman 1690: 93) อีสกันดาร์ มูดา แห่งอาเจะหะมี ทหารรักษาพระองค์ที่สำคัญยิ่ง—“ทาสประมาณ 1500 คน ส่วนใหญ่เป็นต่างชาติ ทหารพวกนี้ไม่ ออกไปนอกป้อมปราการเช่นเดียวกับพวกฝ่ายใน และไม่ติดต่อกับใครเลย สุลต่านใช้คนพวกนี้ทำ การประหารหรือฆาตกรรมให้ . . . เขาคนพวกนี้เข้ามาตั้งแต่อายุน้อยและให้ฝึกใช้อาวุธและยิงปืน คาบซูด” (Beaulieu 1666 103)

รูปที่ 29 กลุ่มทหารทำการฝึกในดงเกีย ศตวรรษที่ 17 แสดงการบรรจุกระสุนปืนคาบศิลาอย่างรวดเร็ว

การหาและผลิตปืนใหญ่ขนาดใหญ่เป็นสิทธิพิเศษของกษัตริย์ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากสิ่งที่เรารู้มาเล็กน้อยเรื่องการผลิตปืนคาบศิลา ของท้องถิ่นในพม่าและเวียดนามศตวรรษที่ 16 ชวนให้คิดว่าจะเป็นแบบเดียวกัน แต่ทั้งการนำเข้าและการผลิตปืนคาบศิลาเริ่มหลุดไปจากการควบคุมของผู้ครองรัฐที่อ่อนแอลงช่วงกลางศตวรรษที่ 17 อีสกันดาร์ มูดา ควบคุมคลังแสงขนาดใหญ่ของพระองค์อย่างเข้มงวด “สุลต่านจะจัดหาอาวุธ [ให้กองทหารอาสาของพระองค์] ที่จะต้องจดทะเบียน ต้องนำมาคืนเมื่อกลับมา โดยมีลูกเมียเป็นประกัน” (Beaulieu 1666: 106) การควบคุมนี้ซึ่งยังคงในช่วงการขัดแย้งเรื่องราชสมบัติของอาเจะห์ใน ค.ศ.1637 และ 1641 ใน ค.ศ. 1642 รายงานของฮอลันดาฉบับหนึ่งสามารถอ้างถึงการขายสินค้ารายการหนึ่ง ปืนคาบศิลาสามหรือสี่ร้อยกระบอก “ในหมู่ประชาชน” ราคากระบอกละ 6 เรียล (Willemsz 1642: f513v) พวกอังกฤษโดยเฉพาะมีแนวโน้มที่จะขายอาวุธปืนในฐานะสินค้าธรรมดาอย่างหนึ่ง ดังนั้นจึงอาจช่วยพวกหัวหน้าท้องถิ่นและพวกกบฏเท่าที่ช่วยผู้ครองรัฐ แต่พอมาถึงปลายศตวรรษที่ 17 ปืนคาบศิลานี้ก็น่าหนักเบา ใช้ได้คล่อง และแพร่หลายพอที่จะลบล้างข้อได้เปรียบในระยะต้นๆของประมุขของรัฐที่รวบรวมศูนย์อำนาจเมื่อตอนอาวุธปืนเข้ามาใหม่ๆ

ปืนชนิดจุดชนวนระเบิด (matchlocks) แบบยุโรปผลิตในศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายแห่งในศตวรรษที่ 17 แต่ว่าชิ้นส่วนที่ซับซ้อนของไกปืนชนิดนี้ และชนิดลูกไม่ยังต้องนำเข้าจากยุโรป มีรายงานว่ามาตารัมผลิตปืนคาบศิลา 800 กระบอกภายในสามเดือนในช่วง ค.ศ. 1651 – 52 (van Goens 1652: 123) มะกัสซาร์ได้เก็บสะสมไว้ถึง 2422 “ชิ้น” ภายใน ค.ศ.1615 และเริ่มผลิตปืนคาบศิลาของตนเองประมาณทศวรรษ 1620 —อาจด้วยความช่วยเหลือของโปรตุเกสในตอนต้น (LREIC III: 150; *Sejarah Kerajaan Tallo'*: 16) มะกัสซาร์ไม่เคยเป็นรัฐที่มีอำนาจสิทธิขาดโดยสมบูรณ์เช่นรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ และเมื่อพ่ายแพ้กำลังร่วมกันของฮอลันดา – บูกิส ในทศวรรษ 1660 ศิลปะในการผลิตและใช้ปืนคาบศิลาก็น่าจะสามารถหลบหลีกการควบคุมจากศูนย์กลางชาวมะกัสซาร์ผู้ลี้ภัยหลายคนได้ไปเป็นทหารรับจ้างที่อื่น และนำศิลปะในการทำปืนคาบศิลาไปยังชาวบอร์เนียว และที่ไกลๆออกไป วีรบุรุษชาวบูกิส อารุง ปาละกักา เป็นผู้ที่ทำให้ประชาชนของเขากลายเป็นกองกำลังคู่แข่งกับมะกัสซาร์ได้ และได้เรียนรู้วิธีทำและใช้อาวุธปืนโดยตรงจากชาวฮอลันดาขณะที่รบให้กับคนพวกนี้ในสุมาตราและซูลาเวซี หลังจากชนะมะกัสซาร์แล้ว ประมุขผู้นี้ก็ได้อพยพไปอยู่ที่เมืองหลวงของเขาที่โบเน คนเหล่านี้ถูกเขาฝึกจนมีฝีมือในระดับสูงมากตามที่ วาเลนติน (1726 III: 120 – 21) กล่าวไว้ “เขาเป็นคนแรกในชาติของเขาที่ได้เรียนรู้การทำปืนคาบศิลา และอาวุธปืนแบบอื่นๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน และดีพอๆกับของเรา ซึ่งเขาสอนให้กับประชาชนของเขา จนได้กลายเป็นศิลปะทั่วไปในหมู่คนเหล่านี้” พอถึงศตวรรษที่ 18 ประชากรสามกลุ่มที่ได้ชื่อว่าไม่มีการปกครองแบบรวมศูนย์—ชาวบูกิส ชาวบาห์ลี และ ชาวมานิงกาบา—

สามารถทำเป็นคาบศิลาที่สวยงามที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Marsden 1783: 347; Crawford 1820 I: 191 – 92)

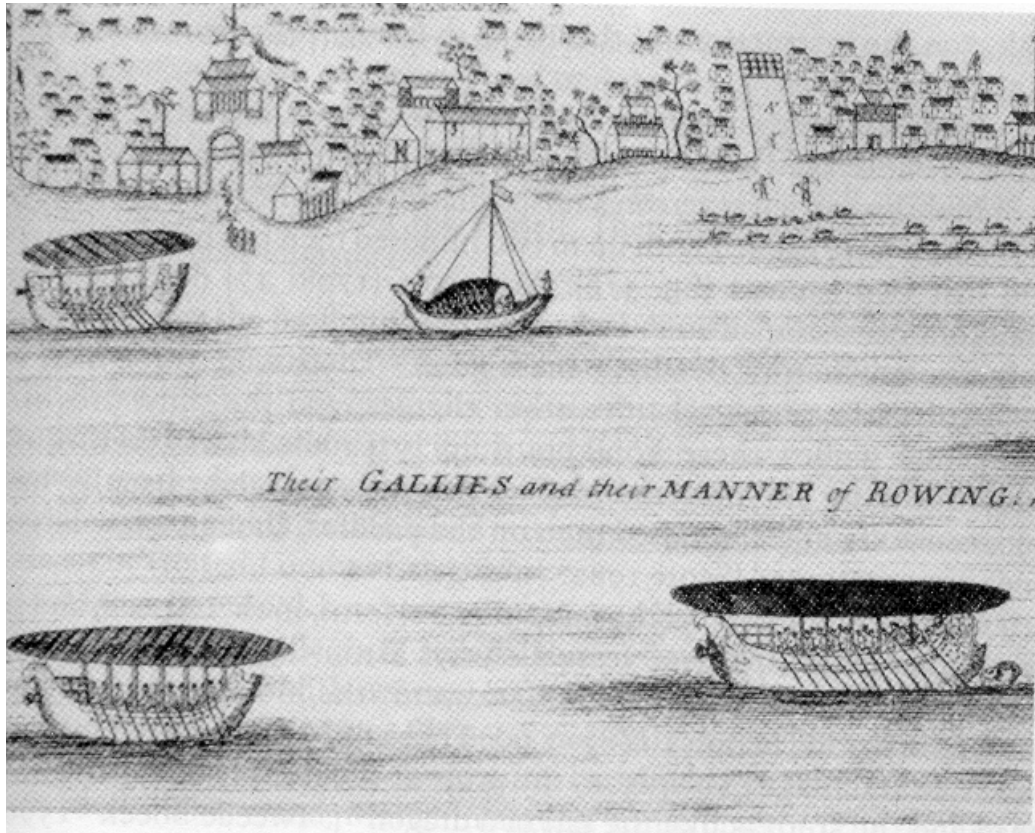

รูปที่ 30 ภาพวาดไทยศตวรรษที่ 17 แสดงให้เห็นทหารปืนใหญ่ชาวยุโรปช่วยโจมตีเมืองของไทยเมืองหนึ่ง

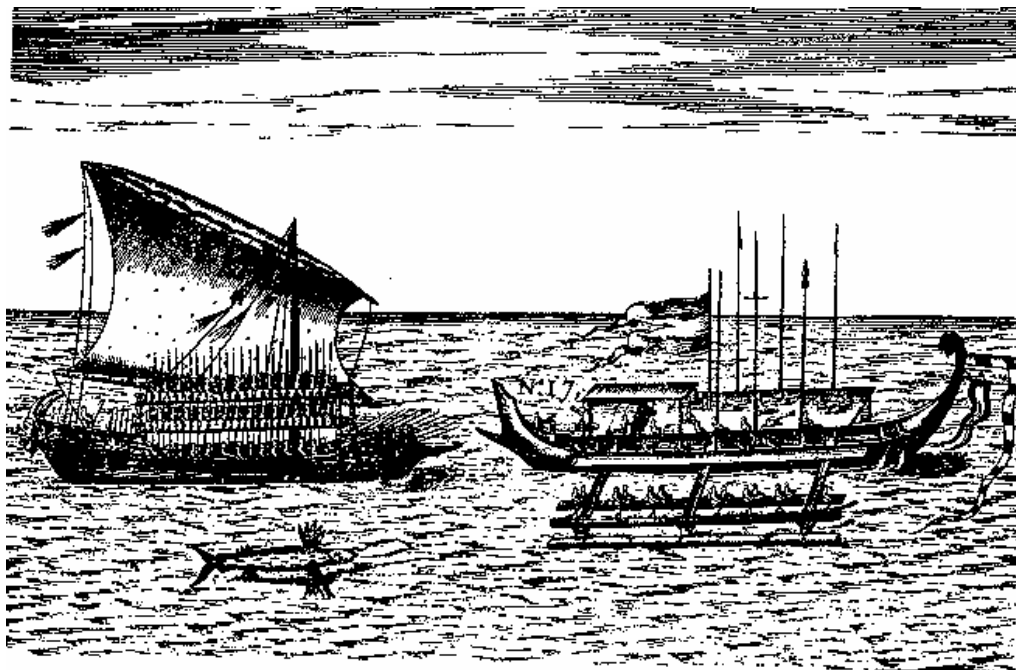
พวกเขาเต็มใจที่จะขายแก่คนที่สามารถซื้อได้ ยุคของ “จักรวรรดิดินปืน” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้จบไปแล้ว

เรือใบใช้กรรเชียง (แกลลีย์) ติดปืนเป็นอาวุธที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของผู้ครองรัฐในยุคนี้ ข้อได้เปรียบสำคัญที่ชาวยุโรปได้นำมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือความสามารถในการใช้ปืนใหญ่ทางเรืออย่างได้ผล ตามที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทที่ 1 เรื่องนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการลดจำนวนของลำเภาลำใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้พิสูจน์ว่าไม่สามารถป้องกันตัวเองได้ ปฏิกริยาตอบโต้ของผู้ครองรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิใช่การลอกเลียนความก้าวหน้าในการออกแบบเรือของมหาอำนาจจากมหาสมุทรแอตแลนติก แต่เป็นการสร้างเรือแกลลีย์ติดอาวุธที่ใหญ่กว่าและจำนวนมากกว่า น่านน้ำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อเทียบกันแล้วมีที่กำบังที่ดีกว่า เหมือนกับน่านน้ำของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนทำให้กรรเชียงดูเหมือนจะเป็นวิธีที่เร็วที่สุดที่จะขนส่งทหารจำนวนมากและ

ปรับเรือให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมกับการใช้ความสามารถในการระดมยิง ในระยะสั้นกลยุทธ์นี้ได้เพิ่มพลังอำนาจของประมุขเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมากทั้งทางภายในและภายนอก แม้ว่าใน

รูปที่ 31ก เรือแกลลีย์ของเวียดนามในแม่น้ำแดง วาดโดยแซมมวล บารอน

รูปที่ 31ข เรือแกลลีย์ติดปืนสองแบบ งานของช่างแกะแม่พิมพ์ชาวฮอลันดา ประมาณ ค.ศ.1600 ด้านซ้ายเรือรบของมาตุราภิหาร ถือหอกบนดาดฟ้าสองชั้นเหนือฝีพาย ด้านขวา เรือโกราโกราชของกษัตริย์แห่ง

เตรินาเต ฝัฟายนั่งอยู่บนเรือเล็กที่พ่วงติดกับ เรือใหญ่ มีกลอง ฆ้อง และเป็นใหญ่ขนาดเล็กเจ็ดกระบอ

ศตวรรษที่ 17 เมื่อต่อสู้ กับเรือของฮอลแลนด์และอังกฤษที่เบา คล่องตัว แต่ติดอาวุธอย่างหนัก พวก
ประมุขจะแพ้เกือบทุกครั้ง

เป็นที่แน่นอนว่าชาวเวียดนามใช้เรือเกลลีย์ติดอาวุธก่อนชาวยุโรปจะเข้ามา โดยที่ไม่มีชนบ
การใช้เรือสำเภาใหญ่มาก่อน พวกเวียดนามได้ดัดแปลงเรือเกลลีย์ที่จีนและเวียดนามใช้ขนส่งใน
แม่น้ำให้เหมาะสำหรับการรบกับพวกจามตามชายฝั่งตอนใต้ มีรายงานว่า เล ทัง ตง (Le Thanh
Tong) ส่งกองทัพไปรบกับพวกจามใน ค.ศ.1465 โดยเรือเกลลีย์ห้าพันลำ แต่ละลำติดปืนใหญ่
โบราณลำกล้องทำด้วยไม้หรือไม้ไผ่ (Li 1992: 42) การรบในศตวรรษที่ 17 ระหว่างรัฐเวียดนามทั้ง
สอง รวมทั้งบทเรียนจากการปะทะกับเรือยุโรปทำให้เรือเร็วเกลลีย์ ติดอาวุธ มีประสิทธิภาพอยู่ใน
ระดับสูง

ในบรรดารายงานของต่างชาติที่ยกย่องกองทัพเรือของโคชินจีน รายงานของชาวญี่ปุ่นที่
ประจำอยู่ที่นั่นอาจเที่ยงตรงที่สุด เขานับเรือเกลลีย์ได้ 230 – 40 ลำ แต่ละลำมีคน 64 คน ซึ่งเป็น
ทั้งคนกรรเชียงและทหาร ตรงหัวเรือมีปืนใหญ่หนึ่งกระบอกใช้กระสุนขนาด 4 – 5 ปอนด์ และเป็นสับ
นก ขนาดเล็กกว่า สองกระบอก (Francisco 1643: 121; cf. Rhodes 1651: 22; Borri 1633: H3)
ทัพเรือซึ่งประกอบด้วยเรือเหล่านี้ประมาณ 50 ลำได้ทำลายกองเรือของฮอลันดาที่มีเรือรบ 3 ลำ โดย
ระเบิดเรือธงทำให้ทุกคนบนเรือเสียชีวิต ยังความพ่ายแพ้อันน่าอัศจรรย์ที่สุดแก่ทัพเรือฮอลันดาด้วย
น้ำมือของคนเอเชียก่อนทศวรรษ 1940 (Buch 1929: 96) ส่วนผู้ครองตั้งเกี่ยนั้นคาดกันว่ามีเรือ
เกลลีย์มากกว่าสองหรือสามเท่า (รูปที่ 31ก) อเล็กซองดร์ เดอ รอดส์ ติดตามกองเรือปฏิบัติการไป
ทางใต้มีคนประจำการ 200,000 เรือรบเกลลีย์ 200 ลำ “มีทองสองแสงเป็นประกายและตกแต่งด้วย
ภาพเขียนที่หรูหรา” เรือทุกลำเคลื่อนอย่างพร้อมเพรียงหาที่ตีไม่ได้ ตามด้วยเรืออีก 500 ลำบรรทุก
เสบียง (Rhodes 1651: 134 – 36; cf. Tavernier 1692A: 185) นี่เป็นภาพยอดเยี่ยมมาก ที่
พอจะเทียบกันได้ก็มีแต่ขบวนพยุหยาตราทางชลมารคของสยามและพม่า แต่เรือเกลลีย์ได้พิสูจน์
แล้วว่าในการต่อสู้กันด้วยปืนใหญ่ใช้ได้ผลน้อยกว่าคู่แข่งทางใต้ที่เรียนรู้ได้ดีกว่าจากบทเรียนใน
สงครามกับชาวยุโรป

รูปแบบเรือของจีนมีความสำคัญในเวียดนาม แต่รูปแบบเรือทางเมดิเตอร์เรเนียนทั้งของตุรกี
และโปรตุเกสดูเหมือนว่าจะมีความสำคัญในที่อื่นๆ จริงอยู่เรือที่ขับเคลื่อนไปด้วยกรรเชียงหรือพาย
หลายเล่มมีอยู่ทุกหนแห่งมานานแล้ว โดยผู้พายในอินโดนีเซียตะวันออกมักจะนั่งตรงเรือเล็กที่พ่วงกับ
โครงที่ยื่นออกมาจากแคมเรือใหญ่ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของเรือที่นั่น แต่เรือเกลลีย์ที่บรรทุกปืนและ
ออกแบบด้วยวัตถุประสงค์ที่จะลำเลียงทหารอย่างรวดเร็วเป็นหลักดูเหมือนจะเป็นผลงานใหม่
พงศาวดารของสยามและมะกัสซาร์ยืนยันว่าเรือรบเกลลีย์รุ่นแรกของแต่ละประเทศสร้างตอนต้นของ

ศตวรรษที่ 17 (*Sejarah Kerajaan Tallo'*: 17; van Vliet 1640: 89) คำในภาษามะกัสซาร์สำหรับเรือใหม่คือ กัลเล (gallé) ซึ่งยืนยันอิทธิพลของพวกโปรตุเกสที่มาเมืองนี้อยู่เป็นประจำในตอนนั้น คำที่ใช้เรียกเรือเร็วที่ใช้ในการรบของมาลุกู และฟิลิปปินส์ โกรราโกรา (korakora) ดูเหมือนว่าในที่สุดแล้วมาจากคำอาหรับ กุรรุ (kurkur) ส่วนคำ กุร่าบ (gurab) ของอาจะห์มาจากภาษาอาหรับโดยตรง พวกฮอลันดาระายงานว่าเรือรบ แกลลีย์ ของบันเต็น ต่อที่ลาเซ็ม เมืองท่าซึ่งอยู่ใกล้ดงไม้ดักที่ดีที่สุดของชาว “ตามคำแนะนำของชาวตุรกีในบันเต็น” (Lodewycksz 1598: 132)

เรือ แกลลีย์ เหล่านี้ทั้งหมดมีปืนใหญ่ขนาดเล็ก ตามคำของพวกฮอลันดาเรือของ บันเต็นมีปืนสี่กระบอกบนดาดฟ้าชั้นล่าง เรือโกรราโกรา ที่มีเรือเล็กพ่วง ของมาลุกูมีปืน 7 กระบอกบนยกพื้น ขณะที่แกลลีย์ ขนาดใหญ่ของมาลุกูบรรทุกคนถึง 200 คน แต่มีกรรเชียงน้อยกว่าและปืนเพียงสองกระบอก (รูปที่ 31ข) อาร์เกนโซลา (1708: 17) บรรยายลักษณะเรือโกรราโกรา ในน่านน้ำตะวันออกว่ามีคนกรรเชียงเรือ 100 คน ทหารถือปืนคาบศิลา 6 คน และ “ปืนทองเหลืองขนาดเล็ก 4 หรือ 5 กระบอก” ปืนแต่ละกระบอกมีคนประจำอยู่ 3 คน “คนหนึ่งปรับระดับ อีกคนหนึ่งบรรจุกระสุน คนที่สามเป็นผู้ยิง” หลังการระดมยิงพร้อมกันแต่ละครั้ง เรือโกรราโกรา เหล่านี้จะพายออกไปอย่างรวดเร็วและกลับมาเมื่อพร้อมที่จะยิงรอบต่อไป เรือแบบเดียวกันของฟิลิปปินส์มักจะมีคนพาย 60 ถึง 100 คน และมีการกล่าวถึงเรือขนาดใหญ่กว่าสองสามลำ (Scott 1982: 74 – 79)

ในด้านของรูปลักษณะที่จำลองจากขนาด ความเร็วในระดับสูง และมีมือในการสร้าง เรือเหล่านี้ยังความประหลาดใจแก่ชาวยุโรปอยู่เสมอ เรือรบที่ตกแต่งอย่างประณีตบรรจงของสยามเป็น “เรือที่สวยงามที่สุดที่มีอยู่ในโลก” (Choisy 1687: 243) เรือของมาลุกูสร้าง “ในลักษณะและรูปร่างของนาค ส่วนหัวเรือด้านหน้าเหมือนกับหัวนาคและท้ายเหมือนหางนาค” (“Tweede Boeck” 1599: 58) ชาวฮอลันดาคนหนึ่งผู้ไปเยือนมะกัสซาร์กล่าวว่า เรือแกลลีย์ “ใหญ่มากและสร้างอย่างชาญฉลาดจนช่างไม้ของเราที่อยู่ที่นี่ทุกคนยืนยันเหมือนกันหมดว่าไม่มีช่างผู้เชี่ยวชาญในประเทศเราที่จะต่อได้” (van der Hagen 1607: 82) เรือของซูลาเวซีได้หลายลำคงจะต่อโดยช่างไม้ผู้เชี่ยวชาญจากเซลายาร์และคาบสมุทปรีรา อยู่ตรงมุมตะวันออกเฉียงใต้ของซูลาเวซีได้ เพราะในทศวรรษ 1660 “ชาวเกาะเหล่านี้เกือบจะไม่ได้ทำอะไรอื่นเลย นอกจากต่อเรือแล้วเอาไปขาย” (Speelman 1669 II: 24; cf. Stavorinus 1798 II: 260) ผลผลิตที่ดีที่สุดของพวกเขาลำหนึ่งคงจะเป็นเรือหลวงของ ทัลโล ที่แกะสลักอย่างวิจิตรบรรจงปิดทองคำเปลว ใช้ฝีพาย 260 คน เรือลำนี้ดูเหมือน “สัตว์ประหลาด” แปลงปรายแวววาวอยู่ในทะเล (Amin 1670: 116 – 17) บุคนที่อยู่ใกล้เคียงก็สร้างเรือ “สวยงามเท่ากับเรืออื่นๆ ในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก” และยาวถึง 40 เมตร (Coen I: 76; van den Broecke 1634 I: 62)

อาจะห์ยังทำให้ชาวเมดิเตอร์เรเนียนสนใจการต่อเรือแกลลีย์ ที่มีการขยายให้ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ โบลิเยอ (1666: 106) อธิบายว่าสุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา

แข็งแรงกว่าเพื่อนบ้านด้านทะเล มีเรือขนาดใหญ่ประมาณหนึ่งร้อยลำ . . . ทุกลำเตรียมพร้อม จำนวนหนึ่งในสามใหญ่กว่าเรือใดๆที่ต่อในคริสต์จักร ข้าพเจ้าได้เห็นกระดูกของลำหนึ่งยาว 120 ฟุตเป็นชิ้นเดียวกันหมด นี่เป็นแค่เรือขนาดปานกลาง พวกเขาสร้างเรือพวกนี้ด้วยความสามารถยิ่ง เป็นเรือที่สวยงามแต่หนักเกินไปเพราะกว้างเกินไปและสูงเกินไป . . . การเรียงแต่ละเล่มมีคนประจำสองคน และยืนกรรเซียง ตัวเรือหรือแผ่นไม้กระดานของเรือเหล่านี้หนา 6 นิ้ว ดังนั้นจึงหนักเกินไป ข้าพเจ้ารู้สึกว่เรือเกลลียของพวกคริสเตียนหนึ่งลำจะชนะเรือพวกนี้ 10 ลำ ตามธรรมดาเรือที่จะมีปืนใหญ่ขนาดใหญ่ 3 กระบอก . . . พร้อมด้วยปืนใหญ่ขนาดเบา (falconet) อีกหลายกระบอกที่ตรงไหล่และเอว [ของเรือ] พวกเขามักบรรจุทุกคน 600 หรือ 800 คนบนเรือมหึมาเหล่านี้

เรือ เกลลียักษ์ที่ชาวอาเจห์สร้างเพื่อโจมตีมะละกาใน ค.ศ.1629 นับเป็น “สิ่งที่น่าเกรงขามแห่งจักรวาล” อาจเป็นเรือไม้ที่ใหญ่ที่สุดที่เคยสร้างกันมา³ ชาวโปรตุเกสที่ยึดเรือลำนี้ได้ในที่สุดยืนยันว่ายาว 100 เมตรและมีปืน 100 กระบอกซึ่งรวมกระบอกหนึ่งทีงามเลิศทำด้วย เต็มบาท (ทองเหลือง) —“ตาของเรา แม้ว่าจะคุ้นเคยกับการตื่นตาตื่นใจในของที่สวยงาม ก็ยังตื่นตะลึงกับเรือลำนี้” (อ้าง Lombard 1967: 87)

มองกุแอง (1993) ได้ชี้ให้เห็นเมื่อไม่นานมานี้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหันไปทางสร้างกองเรือรบขนาดใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวๆกลางศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นการตอบโต้กลยุทธ์และการรุกรานของทัพเรือโปรตุเกส พอถึง ค.ศ. 1600 ไม่เพียงอาเจห์ แต่บันเต็น ยะโฮร์ ปะหัง และ บรูไน ก็สามารถส่งเรือติดอาวุธ 100 ลำ หรือกว่านั้น เข้ารบได้ แนวโน้มนี้ ตามที่มองกุแองสรุปมีส่วนในการลดจำนวนของเรือสำเภาค้าขายขนาดใหญ่ที่ครองทะเลมาก่อน แต่ก็ได้ยับยั้งการทำลายทางเรือของโปรตุเกสและให้ความสำคัญแก่อำนาจของผู้ครองรัฐที่เข้มแข็งกว่าเหนือพวกเมืองบริวาร แต่เรือเหล่านี้ก็ได้พิสูจน์แล้วว่าเทียบไม่ได้กับเรือรบของฮอลันดาและอังกฤษซึ่งได้ทำให้วิทยาการด้านเรือรบขึ้นถึงยอดใหม่ในศตวรรษที่ 17

การทูต

มหาราชา ดิราชา (แห่ง อารุ) ส่งคณะทูตไป ปาไซ โดยมีราชา ปาห์ลวันเป็นทูต เมื่อถึงปาไซก็แห่ขบวนนำสาส์นเข้าไปยังพระราชวัง ผู้อ่านสาส์นเป็นผู้ให้การต้อนรับอย่างเหมาะสม แล้วก็อ่าน สาส์น สิ่งที่เขียนอยู่ในสาส์นคือ “น้องชายขอส่งคำทักทาย [ซาหลัม]“ แต่เขาอ่านว่า “น้องชายขอน้อมคำนับ [เซ็มบาห์] พี่ชาย” เพราะเหตุนี้ราชาปาห์ลวัน สังเกตว่า “จดหมาย

³ Parker (1988: 87) เสนอตำแหน่งอันทรงเกียรตินี้แก่เรือกรรเซียงสมัยโบราณที่มีฝีพายหัวแถวของเวนิสยาว 74 เมตรสร้างตาม แนวของกรีกใน ค.ศ. 1529

กล่าวอย่างหนึ่งแต่อ่านเป็นอีกอย่างหนึ่ง” . . . เมื่อผู้อ่านยังคงอ่านออกมาเช่นเดิม ราชาปาห์
ลาวัน บันดาลโทษอย่างลึมหักตัววิ่งฆ่าชายปาไซไปหลายคนอย่างบ้าคลั่ง ดังนั้นทหารปาไซจึง
สังหารปาห์ลาวัน และชาวอารูที่มาจากทั้งหมด เพราะเหตุนี้ปาไซก็ทำสงครามกับอารู

— Sejarah Melayu 1612: 145 – 46

ผู้ครองรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกคนต่างรู้ดีว่าเป็นหนึ่งในบรรดาประมุขจำนวนมาก
กษัตริย์อาจยืมถ้อยคำที่ประทับใจของผู้ครองโลกจากมหากาพย์อินเดียและใช้ยศและพิธีการที่
ยิ่งใหญ่ซึ่งเทียบเคียงกับพระเจ้ามากกว่ากษัตริย์ด้วยกัน แต่กระนั้นกษัตริย์ทุกองค์ก็มีสัมพันธทาง
การค้า สงคราม หรือการทูตกับเพื่อนบ้าน พงศาวดารของเมืองเหล่านี้ยอมรับว่าสิ่งหนึ่งที่ใช้วัดความ
ยิ่งใหญ่ของผู้ครองเมืองก็คือท่าเรือที่เต็มไปด้วยเรือต่างชาติและราชสำนักที่เต็มไปด้วยทูต
ต่างประเทศ

ในเรื่องระหว่างประเทศเช่นเดียวกับเรื่องภายใน ความสัมพันธ์ที่ง่ายที่สุดคือความสัมพันธ์
ของความไม่เท่าเทียมกัน ภาษาเองทำให้ยากที่จะแสดงถึงความสัมพันธ์ที่เสมอกันอย่างแท้จริง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างกษัตริย์ที่ต้องพูดด้วยการถ่อมตัวตามขนบธรรมเนียม

รูปแบบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อแนวปฏิบัติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือระบบส่งบรรณาการของ
จีน รัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหลายยอมรับว่าจีนใหญ่กว่าและแข็งแกร่งกว่าตน และในศตวรรษที่
15 พอใจที่จะให้มีการเขียนสาส์นแสดงความเคารพบนอบเป็นภาษาจีนในนามของตน ผู้ครองรัฐ
เล็กๆบางคนก็เดินทางไปประเทศจีนด้วยตนเองเพื่อแสดงความจงรักภักดี และรับแต่งตั้งขึ้นเป็นการเป็น
กษัตริย์จากจักรพรรดิ บรรณาการเป็นวิธีค้าขายกับจีนวิธีเดียวที่ถูกกฎหมายและปลอดภัย และได้
พิสูจน์แล้วว่าทำกำไรอย่างงามให้ผู้ครองรัฐ รวมทั้งผู้ที่จัดการเรื่องคณะทูต ภาษาของการแสดง
คารวะอ่อนน้อมไปยังจักรพรรดิที่อยู่ไกล เขียนเป็นภาษาต่างประเทศดูเหมือนจะไม่ได้ทำให้ผู้ครองรัฐ
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลำบากใจแต่ประการใด หากเข้าใจสิ่งที่เขียน แม้แต่สาส์นถึงรวิกว ซึ่งเป็น
รัฐเล็กๆ ก็เขียนเป็นภาษาจีนเหมือนกัน มักจะมีถ้อยคำที่แสดง ความถ่อมตน และ “ความนิยมชม
ชื่น” เช่นเดียวกัน (Kobata and Matsuda 1696: 116 – 17, 141 – 42) ภายในโลกเอเชียตะวันออกเฉียง
ที่มีการส่งสาส์นถึงกันและกันเป็นภาษาจีน การค้าขายด้วยกฎหมายเป็นเพียงแง่หนึ่งของ
ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างผู้ครองรัฐต่างๆ

ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการลอกเลียนแบบ “เครื่องบรรณาการ” ประเภนี้ ซึ่ง
บ่อยครั้งที่เดียวเพียงเพื่อได้โอกาสไปค้าขายยังเมืองท่าที่ใหญ่กว่า อันเป็นการตอบแทนการยอมรับ
เชิงสัญลักษณ์ในความสำคัญของเมืองนั้นๆ รัฐต่างๆในบอร์เนียว สุมาตราใต้ และหมู่เกาะซุนดา
น้อย มักจะส่งบรรณาการเช่นนี้ไปยังชวา ส่วนรัฐในคาบสมุทรมลายูส่ง “ดอกไม้ทอง” (บุหงา เอ็มมัด)
แห่งความจงรักภักดีไปยังราชสำนักสยาม ในทศวรรษ 1680 แม้แต่ จัมปี (สุมาตรา) ที่อยู่ห่างไกล
ออกไปก็ส่งดอกไม้ทองไปยังสยามพร้อมกับพริกไทย “ของขวัญตอบแทน” สำหรับการค้ากับจีน

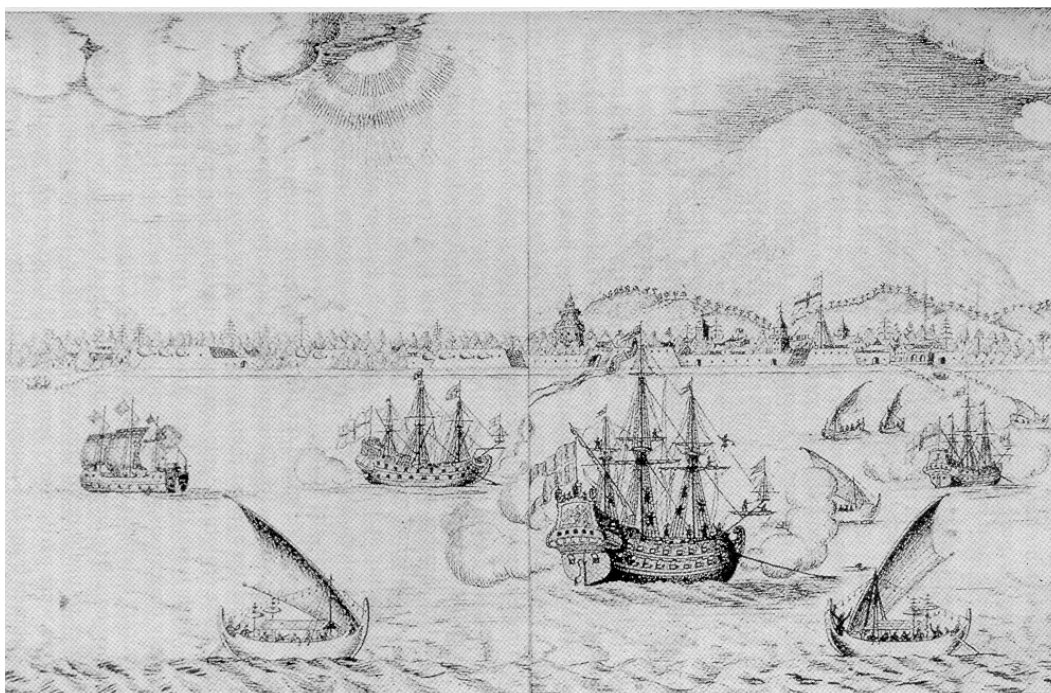
เพื่อเป็นการสนองตอบ “ของขวัญของกษัตริย์” สยามซึ่งได้แก่ ดินประสิวและกำมะถัน (Pombejra 1990: 137) แต่เมื่อรัฐเพื่อนบ้านถูกรบกวนด้วยกำลังอาวุธ เครื่องบรรณาการก็ได้กลายเป็นการไหลทางเดียวของสินค้าและกำลังคนไปยังราชธานี

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และบริเวณมหาสมุทรอินเดีย ความสัมพันธ์ขยายกว้างขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งจะสามารถดำเนินไปได้กับพื้นฐานของความเสมอภาคซึ่งมักจะมีปัญหา แม้คณะทูตที่มีเอกสารหลักฐานอย่างดีเป็นคณะที่มีแนวโน้มไปทางการเมืองอย่างมาก ก็ต้องพิจารณาในบริบทของคณะทูตการค้าที่ได้รับความสะดอกจากราชสำนักและผู้แทนพระองค์ เช่นที่กษัตริย์ของสยามอธิบายแก่กษัตริย์วิททิวัน ค.ศ. 1480 ว่า “เป็นเรื่องน่ายกย่องที่ประเทศของเราทั้งสอง ตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน ได้ดำเนินการค้า มาด้วยกันและแยกกันไป และแลกเปลี่ยนสิ่งที่เรามีกับของที่เราไม่มี เราส่งทูตออกไปอยู่เสมอและก็มีมาไม่เคยหยุด” (Kobata and Matsuda 1969: 86) ชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งซึ่งพำนักในโคชินจีนบันทึกว่าความต้องการของประเทศในเรื่องสิ่งจำเป็นด้านการทหาร ดินประสิว และตะกั่ว ได้มาจากสยามที่ “มีคณะทูตมาจากที่นั่นทุกปี” (Francisco 1642: 351) หากจักรพรรดิจีนยอมให้ดำเนินการค้าระหว่างประเทศเพียงเพราะว่าเป็นแง่หนึ่งของการทูต แต่กับประมุขของรัฐใน เอเชียแล้วดูเหมือนจะคิดในทางตรงข้าม สยามแลกเปลี่ยนทูตกับกอลคอนดา และเบงกอลในอินเดียอย่างสม่ำเสมอ “พร้อมกับสาส์นที่เต็มไปด้วยคำสรรเสริญและความปรารถนาดีรวมทั้งของขวัญเล็กๆน้อยๆ” ซึ่งเป็นเพียงการส่งเสริมการค้า (van Vliet 1636: 93)

ลักษณะเด่นในพิธีการทูตที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งแตกต่างกับบริเวณมหาสมุทรอินเดียและโลกของจีนที่มีการติดต่อระหว่างกันและกัน ขึ้นกับลักษณะของราชสำนัก ไม่ว่าจะเป็นกโไฮดา (เจ้าของเรือ) จะเป็นใคร เรือที่มาเยือนจะได้รับการต้อนรับอย่างดีถ้านำราชสำนักมา เพราะถือว่าสาส์นนั้มีราชานุภาพอยู่ด้วย

ทูตทั่วตะวันออกเป็นเพียงผู้ถือสาส์นของกษัตริย์เท่านั้น ไม่ได้เป็นตัวแทนของเจ้านาย พวกเขาให้เกียรติทูตน้อยมากเมื่อเทียบกับความเคารพที่ให้แก่จดหมายแนะนำตัวที่ทูตเป็นผู้นำมา. . . ใครก็ตามที่ถือสาส์นจากกษัตริย์จะได้ชื่อว่าเป็นทูตทั่วทั้งตะวันออก ด้วยเหตุนี้หลังจากที่ทูตของเปอร์เซีย ผู้ที่ มร. เดอ โซมองต์ ทิ้งไว้ที่สยามเสียชีวิตที่ตะนาวศรี บริวารของเขาก็ได้เลือก คนหนึ่งในพวกตนไปถวายสาส์นของกษัตริย์เปอร์เซียแก่กษัตริย์ของสยาม คนที่เลือกให้มาทำหน้าที่ได้รับการต้อนรับโดยไม่ต้องมีคุณสมบัติอื่นใดเลยเช่นเดียวกับที่ทูตจริงๆจะได้รับ (La Loubère 1691: 108)

เมื่อเรือต่างประเทศมาถึง คำถามแรกที่ถามก็คือนำสาส์นของกษัตริย์มาหรือเปล่า ถ้ามี ก็จะนำสาส์นวางไว้ในที่ที่ได้เกียรติสูงสุดในขบวนแห่ไปยังพระราชวัง ในโลกมลายู สาส์นของกษัตริย์จะนำไปบนหลังช้างที่ตกแต่งอย่างหรูหรา และที่แผ่นดินใหญ่ก็จะนำไปโดยเรือเกลลีย์ที่สวยงามที่สุด ที่ลาวเรือจะนำสาส์นไปยังที่ต้อนรับ ไม่ใช่ที่พระราชวังแต่เป็นที่วัดพระธาตุหลวงที่น่าประทับใจ

รูปที่ 32 การต้อนรับเรือและทูตเดนมาร์กบริเวณริมฝั่งของบันเต็นใน ค.ศ. 1673 เรือสองลำที่ขนานข้างเรือเดนมาร์กบรรทุกเจ้าหน้าที่สำคัญของบันเต็น ซึ่งบอกได้จากกร่ม อาคารที่สูงที่สุดที่ชายฝั่งคือสุเหร่า

(Wusthoff 1669: 36 – 37) ทูตหรือเจ้าของเรือตามหลังไป และได้รับเกียรติในฐานะผู้นำศาสนามากกว่าในฐานะผู้แทนของกษัตริย์

พงศาวดารมะละกาอธิบายข้อยกเว้นของกฎนี้ที่เผยให้เห็นความจริง เมื่อราชสำนักมะละกาคิดหาวิธีที่จะส่งศาสนายังปาไซ คู่แข่งที่อาวโสกว่าแต่อ่อนแอกว่าโดยไม่ให้ราชสำนักปาไซเข้าใจอ่านคำท้าทายเป็นการแสดงคารวะนอบน้อม ได้ตัดสินใจไม่ส่งศาสนาส่งข้าราชการสำนักผู้จำข้อความจากกษัตริย์ได้ขึ้นไปแทน เมื่อเขาไปถึงปาไซ “คนที่ส่งไปรับจดหมายถามว่า ‘ศาสนอยู่ที่ไหนขอให้เรานำไปในขบวน’ โอรังกายาตุณ โมฮัมมัด กล่าวตอบ ‘ข้าพเจ้าคือศาสน ข้าพเจ้าเข้าขบวน’”

(*Sejarah Melaya* 1612: 179) ต่อจากนั้นข้าราชการคนนี้ได้ทูลข้อความที่เขาได้จำขึ้นใจอย่างระมัดระวัง กล่าวคำท้าทายในรูปแบบของพี่ชายกล่าวแก่น้องชาย และได้รับราชศาสน์ตอบตามธรรมเนียม

เนื่องด้วยราชศาสน์เป็นหนึ่งในส่วนสำคัญของราชานุภาพจึงต้องเลือกถ้อยคำและเสริมแต่งให้ไพเราะด้วยความระมัดระวัง ในรัฐอิสลามการยึดจากขนบวรรณกรรมของเอเชียตะวันตก พระราชลัญจกรหรือคำเริ่มต้น จะแสดงความสัมพันธ์กับกษัตริย์องค์ก่อนๆ ที่มีชื่อเสียง บางครั้งก็รวมไปถึงอเล็กซานเดอร์มหาราช อารัมภบทซึ่งมักจะยาวถึงครึ่งหนึ่งของจดหมาย ได้สร้างความยิ่งใหญ่ของผู้ส่ง—อาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาล ราชธานีอันสวยงาม ช้างจำนวนมากมาย เครื่องราชกกุธภัณฑ์ทอง และ เครื่องประดับอื่นๆ (e.g., van Vliet 1636: 16 – 17; Shellabear 1898: 126 – 29)

ราชสาส์นสองสามฉบับที่คงเหลืออยู่จากสมัยการค้า หนึ่งในฉบับเป็นของสุลต่าน อีสกันดาร์ มูดา แห่ง อาजेห์ ถึง พระเจ้าเจมส์ที่ 1 แห่งอังกฤษ ยาวประมาณ 1 เมตร และมีภาพดอกไม้ประดับอย่างสวยงาม

ทูตยุโรปได้เขียนไว้มากมายเรื่องการต้อนรับอย่างมโหฬารที่ราชสำนักสำคัญๆ โดยเริ่มที่ถนน (รูปที่ 32) ขบวนแห่ที่น่าตื่นตาตื่นใจไปยังพระราชวังเพื่อเข้าเฝ้าและอ่านสาส์น ต่อด้วยการ พระราชทานเสื้อผ้าเครื่องยศ งานเลี้ยง และมหรสพได้แก่ระบำ และการต่อสู้ การบรรยายการต้อนรับที่น่าสนใจที่สุดอาจจะได้แก่บทสนทนาภาษามลายูระหว่าง ดาอูด ผู้ถามและอิบราฮิม ชาวพื้นเมืองผู้ให้ข้อมูล ที่เฟรเดอริก เดอ ฮูตมัน บันทึกไว้เป็นตัวอย่างของภาษาที่จำเป็นสำหรับพ่อค้าที่มาอาजेห์

- ด คนที่นั่งมาบนช้างตัวใหญ่นี้เป็นใคร ที่มีผู้คนตามหลังมามากมาย
- อ นั่นคือชะห์บันดาร์ กับ เบิงฮูลู เกอร์กุน [เลขานุการ]
- ด ผมเห็นพ่อค้าต่างชาตินั่งอยู่ข้างบนนั่นด้วย พวกเขาเป็นใคร
- อ นั่นเป็นนะกะไฮดา ชาวคุชราต ผู้เพิ่งมาถึงกับเรือ และพวกเขาจะพาไปเฝ้าพระราชา
- ด นั่นหมายความว่าอะไร ช้างที่ตกแต่งด้วยผ้าสีแดงมีคนพวกนั้นนำหน้าเล่นกลองฉิ่ง เป่าแตร และเป่าปี่
- อ ช้างที่คุณเห็นและผู้ชายที่นั่งในกุบหมายความว่ากำลังนำสาส์นจากพระราชาของเขามายังเจ้านายของเรา . . .
- ด คนที่นั่งอยู่บนนั่นคือใคร
- อ นั่นคือ ขุนนางของสุลต่านที่พระองค์เลือกมาเพื่อการนี้
- ด แล้วทั้งหมดนี้เพื่อประโยชน์อะไร
- อ เพื่อเป็นเกียรติแก่พระราชาที่ส่งสาส์นมา
- ด ที่ผมเห็นนั่นเขาทำอะไร มีผู้ชายและทาสมากมาย แต่ละคนถือผ้าแต้มสี
- อ พวกนั้นคือของขวัญที่นะกะไฮดา จะถวายพระราชา
- ด นั่นคือภาษีที่เขาต้องเสียสำหรับสินค้าของเขาหรือ เขาต้องเสียภาษีอื่นอีกหรือเปล่า
- อ ไม่ใช่ ภาษีต้องเสียต่างหาก ร้อยละ 7
- ด เกียรติยศชั้นไหนที่พระราชาจะประทานให้เป็นการตอบแทน
- อ เมื่อพวกเขามาถึงที่วังของพระราชา จะได้รับเกียรติอย่างสูง
- ด จะเกิดอะไรขึ้นที่นั่น

อ ที่นี้พวกเขาจะกินและดื่ม อาหารและผลไม้ที่นำมา มีทุกอย่าง พวกเขาจะเล่น เดินระบำ มีการ
บันเทิงทุกชนิด มีการเป่าแตร ปี่ แคลรีเน็ต และ เรบบั และแล้วสุดท้ายก็จะสั่งให้นำเสื้อผ้าแบบ
พื้นเมืองมา ซึ่งพระองค์จะมอบให้แก่กะนีโฮดา (de Houtman 1603: 17 - 20)

กะนีโฮดาก็จะแต่งตัวในชุด “เสื้อนอกไหมสีแดง ผ้าโพกศีรษะสี มีลวดลายปักทอง ผ้าใส่รองสีเหลืองปัก
ด้วยทอง คาดเข็มขัดปักอักษรอาหรับเป็นทอง เหน็บกริชปลอกทองฝังอัญมณี ด้ามทำด้วยปะการัง
ดำ” และชมการต่อสู้ของช้างและเสือก่อนจะส่งกลับไปยังเรือบนหลังช้าง (เพ็งอึ้ง: 30 – 31) ทูตยุโรป
เช่น เจมส์ แลงคาสเตอร์ (1603: 90–96) และทอมัส เบสต์ (1614: 52–54) ก็ได้รับการต้อนรับดังกล่าว

เนื่องจากศตวรรษที่ 17 เพิ่มระดับการค้า แต่ลดจำนวนผู้แสดงทางการทูตลงเหลือเพียงรัฐที่
แข็งแกร่งจริงๆไม่กี่รัฐ รัฐเหล่านี้ต่างก็สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเอง พอถึงกลาง
ศตวรรษรัฐหลักๆที่ทำการค้า—อยุธยา อาจะห์ บันเต็น มะกัสซาร์—ต่างก็มีการติดต่อทางการทูต
ระหว่างกัน รวมทั้งกอลคอนดาในอินเดีย พวกสเปนในเม็กซิโก และ พวกโปรตุเกส อังกฤษ และ
ฮอลันดา บนแผ่นดินใหญ่รัฐเวียดนามทั้งสองและสยามมีการติดต่ออย่างสม่ำเสมอกับเขมรและลาว
ในความพยายามที่จะใช้รัฐเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ในการต่อสู้กับคู่แข่งที่น่ากลัวมากกว่า

ความสัมพันธ์ทางการทูตเหล่านี้ไม่มั่นคง รัฐที่สถาปนาความสัมพันธ์เหล่านี้เองก็พยายาม
ฝ่าฟันหาที่ของตนในโลกที่มีอันตรายอย่างยิ่ง มีความสัมพันธ์ในฐานะรัฐบรรณาการระยะยาวและ
ค่อนข้างมั่นคง เช่นความสัมพันธ์กับจีน แต่ความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกันจะถูกผลักดันให้เกิดวิกฤติ
ด้วยความต้องการของประมุขแต่ละคนที่จะใช้ความสัมพันธ์กับต่างประเทศยกระดับสถานะภาพของ
ตน การอภิเษกสมรสของกษัตริย์เป็นเรื่องที่อ่อนไหวมาก กษัตริย์ทุกองค์แสวงหาแม่หรือชายา
จากธิดาของเจ้าประเทศราช วิธีนี้เป็นทั้งการแสดงพละานุภาพของกษัตริย์และอ้างความจงรักภักดี
ของประเทศที่ส่งบรรณาการไว้ด้วย แต่การยอมให้ธิดาของตนอภิเษกกับกษัตริย์อีกองค์หนึ่ง (อย่าว่า
แต่ใครอื่นเลย) เป็นการเสี่ยงเสมอว่าจะถูกทารุณหรือไม่ได้ตำแหน่งมเหสีเอก ไม่ว่าจะกรณีใดก็เป็น
การหลู่เกียรติของกษัตริย์ผู้เป็นพระบิดา

การเจรจาระหว่างกษัตริย์มักจะเริ่มต้นด้วยความต้องการประโยชน์ในทางการค้าหรือร่วมมือ
กันทางทหาร แต่จะจบลงด้วยการสวามิภักดิ์ เล่ากันว่าพระเจ้าสุริยวงศา กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของลาว
ได้ธิดาองค์หนึ่งของ “กษัตริย์” (คงจะเป็นเจ้าราชวงศ์ตริन्ह) แห่งตังเกี๋ย ราวๆ ค.ศ. 1640 เพื่อแลกกับ
ข้อตกลงให้ความร่วมมือ (Wusthoff 1669: 90) เมื่อพวกฮอลันดาอยู่ที่เมืองหลวงของเวียดนามใน
ค.ศ. 1659 ทูตจากลาวกำลังมองหาพระธิดาอีกองค์หนึ่งให้กษัตริย์ของตน—คงจะจากประมุข
ราชวงศ์ตริन्हองค์ใหม่ ตรินห์ เต็ก (Trinh Tac) (Maetsuyker 1660: 308) การสวามิภักดิ์นี้อาจสนอง
โดยยกพระธิดาของชายาองค์รองๆให้ เมื่อราชสำนักกว๋ (มะกัสซาร์) และมาตารัมเริ่มแลกเปลี่ยน
คณะทูตในความพยายามที่จะประสานกันทางยุทธศาสตร์เพื่อต่อสู้พวกฮอลันดาไม่นาน มาตารัมก็

ขออภิเษกกับพระธิดาของสุลต่าน ฮาซานุดดิน “หนึ่งหรือสององค์” (Andaya 1981: 48; cf. Ricklef 1981: 69) ประมุขประเทศไม่มีใครจะยกพระธิดาของอัครชายาให้ นอกจากจะมีข้อตกลงที่ทำให้พระสวามีเท่ากับเป็นตัวประกันที่ราชสำนักของพระชายา—เช่นเจ้าชายแห่งปะหังที่ตกเป็นเมืองขึ้นอยู่ที่ราชสำนักอาเจะห์และอภิเษกกับพระธิดาของสุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา (cf. Van Vliet 1636: 32 เรื่องพม่า)

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและอาเจะห์มั่นคงที่สุดในบรรดาประเทศที่เสมอกัน เพราะเป้าหมายของทั้งสองในคาบสมุทรมลายูไม่ค่อยจะขัดแย้งกัน “ทั้งสองไม่เคยเป็นเมืองขึ้นของกันและกัน เพื่อรักษามิตรภาพทั้งคู่จะส่งทูตถึงกันบ่อยๆพร้อมด้วยสาส์นที่เต็มไปด้วยยศตำแหน่งและคำสรรเสริญที่เลอเลิศรวมทั้งของขวัญ” (van Vliet 1636:43; cf. Best 1614: 53) ตามคำของพ่อค้าชาวฮอลันดาในสยาม สัมพันธภาพอันดีนี้ถูกบ่อนทำลายเมื่อทูตของสยามคนหนึ่งได้สนับสนุนอย่างขาดความรับผิดชอบให้สุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา มีความหวังในพระธิดาองค์หนึ่งของพระเจ้าทรงธรรม กษัตริย์สยาม แต่พระเจ้าปราสาททอง (1629 – 56) ก็ได้ฟื้นฟูสัมพันธไมตรีใหม่ และการแลกเปลี่ยนของขวัญอันงามเลิศและ สาส์น “จารึกบนแผ่นทอง” ก็เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่ง แต่เมื่อสุลต่านแห่ง อาเจะห์ให้ทูตเรือพื้นเรือการอภิเษกกับเจ้าหญิงไทยใน ค.ศ. 1636 สัมพันธไมตรีก็มีปัญหาขึ้นมาอีก ทูตของอาเจะห์ถูกคุมขังตามแหล่งข้อมูลนี้ แต่ตามที่ฝรั่งเศสเล่าพวกนี้ถูกสังหารหลังจากการทะเลาะวิวาทเรื่องผู้หญิงที่มากับคณะ (van Vliet 1636: 43 – 46; Choisy 1687: 222) แต่พระนารายณ์ กษัตริย์สยามองค์ต่อมา ขึ้นครองราชย์ไม่นาน ทางอาเจะห์ก็ส่งคณะทูตมาฟื้นฟูความสัมพันธ์อีก (Maetsuyker 1662: 421)

สุลต่านอิสกันดาร์ มูดาประสบความสำเร็จหลายครั้งในความพยายามที่จะหาชายาต่างประเทศ ทอมัส เบสต์ (Thomas Best) ได้รับการต้อนรับอย่างดีที่อาเจะห์ใน ค.ศ. 1613 และเมื่อเขาจะจากไปสุลต่านได้ขอให้เขาทูลกษัตริย์อังกฤษให้ส่งหญิงอังกฤษมาให้พระองค์สองคน “ถ้าเราได้ลูกกับคนใดคนหนึ่ง และเป็นลูกชาย เราจะตั้งให้เป็นกษัตริย์แห่งปรียามัน ปัสซามัน และฝั่งทะเลที่คุนไปชนพริกไทยได้ ดังนั้นคุณไม่จำเป็นต้องมาที่เราอีก แต่ไปที่กษัตริย์อังกฤษของคุณเองสำหรับสินค้านี้” (Copland 1614: 213) เมื่อเรื่องนี้เป็นที่รู้จักในลอนดอน “สุภาพบุรุษที่น่านับถือ” ผู้หนึ่งมาปรากฏตัวต่อหน้าคณะกรรมการของบริษัทอีสต์อินเดีย เพื่อเสนอบุตรสาวของเขาเพื่อหน้าที่นี้ บริษัทปฏิเสธที่จะดำเนินการให้

มีผู้หญิงชาวยุโรปน้อยมากในดินแดนใต้ลม และมีคนเดียวที่รู้จักกันว่าเข้าไปในฮาเร็มอยู่ที่ มะกัสซาร์⁴ หนึ่ง

⁴ เป็นไปได้ว่าสาวโปรตุเกส Doña Francisca Sardinha “หนึ่งในบรรดาหญิงที่สวยงามที่สุดในสมัยนั้น” ถูกส่งไปยังประมุขแห่ง มินังกาเบา หลังจากถูกลักพาตัวระหว่างการโจมตีพวกเพื่อนร่วมชาติของเธอจากเรือที่อับปางอยู่ที่ชายฝั่งสุมาตราตะวันตกใน ค.ศ. 1561 (Dias 1565: 101 – 02; Couto 1645 VII, ix: 424 – 25)

ในบรรดาสนม 40 คนของสุลต่าน อาเลาะห์-ดิน เป็นลูกครึ่งโปรตุเกส ลูกชายของเธอกับสุลต่าน คือฟรานซิสโก เม็นเดส ผู้เป็น “เลขานุการโปรตุเกส” และผู้แทนวัฒนธรรมที่รู้สองภาษาและมีค่าอย่างยิ่งสำหรับราชสำนักมะกัศซาร์ในทศวรรษ 1640 และ 1650 (Boxer 1967: 17)

ในช่วงศตวรรษที่ 17 รูปแบบการทูตของยุโรปก็เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักการทูตที่สำคัญๆในดินแดนได้ล้ม แม้จะไม่ได้เป็นที่ยอมรับ ทาเวอร์นีเยร์ (1692 II: 505 – 06) เล่าถึงทูตอาเจห์ที่ปัตตาเวียของฮอลันดา

รูปที่ 33 ทูตสองคนจากบันเตินไปอังกฤษใน ค.ศ. 1682 ทั้งสองมีสถานภาพเสมอกันแม้จะเสนอในแบบนี้
รูปบน ก็ไอ งาเบฮี วิปวายา และ ล่าง ก็ไอ วิวายา เซดานา ผู้ได้ไปจาริกแสวงบุญที่เม็กซิโก

ผู้ประหลาดใจเมื่อได้เชิญให้รับประทานอาหารและดื่มกับผู้หญิงฮอลันดาเช่นเดียวกับผู้ชายฮอลันดา และภรรยาผู้ว่าราชการยังตกทลายด้วยการสวมกอด ราชสำนักอาเจห์สนองตอบโดยให้ผู้หญิงอาเจห์ทอดทูลฮอลันดาคนต่อไป เกียรติยศที่ชาวยุโรปเรียกร้องสำหรับทูตของตนในฐานะตัวแทนของกษัตริย์ค่อยๆยกสถานะภาพของทูต เมื่อเจมส์ แลงคาสเตอร์ (1603: 91) ยืนยันที่จะถวายสาสน์ของพระราชินีอลิซเบทแก่สุลต่านอาเจห์ด้วยตนเองแทนที่จะให้แก่ข้าราชการสำนักผู้จะทำหน้าที่อ่าน เขาก็ได้รับอนุญาต ทฤษฎีการเมืองของอิสลามคงจะทำให้แนวโน้มนี้ถูกต้องตามกฎหมายได้ หนังสือภาษามลายู คู่มือที่สำคัญในศิลปะการปกครองแผ่นดิน ตัจ อูส-ซาลาติน (*Taj us-Salatin*) ถือว่าทูตเกิดจากอนุภาพของกษัตริย์ (Bakhari 1603: 141 – 45)

ชาวโปรตุเกสและสเปนพาชาวเอเชียไปยุโรปด้วยเป็นครั้งคราวในฐานะเครื่องบรรณาการที่แปลกจากต่างชาติและผู้เปลี่ยนมาเป็นคริสเตียนใหม่ๆ ไม่ใช่ตัวแทนของกษัตริย์ที่เสมอกัน พวกฮอลันดาพยายามอย่างมากที่จะทำลายการโอ้อวดว่าพวกไอบีเรียนมีอำนาจทั่วโลก เริ่มด้วยความกระตือรือร้นที่จะนำผู้แทนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ไปเห็นสิ่งมหัศจรรย์ของเนเทอร์แลนด์ เรือซีแลนด์ สองลำที่มาเยือนอาเจห์ใน ค.ศ.1601 พบว่าสุลต่านต้อนรับอย่างดีเป็นพิเศษเพราะมีการกระทบกระทั่งกับโปรตุเกสก่อนหน้านั้นไม่นาน สุลต่านไว้วางใจให้พวกเขาพาทูตสองคนของอาเจห์ไปฮอลแลนด์ด้วย ทูตคนที่แก่กว่าชื่ออับดุล ซามัต (Abdul Samat) อายุ 71 เสียชีวิตหลังจากถึงมิดเดิลเบอร์กไม่นาน และประกอบพิธีฝังอย่างหรูหราที่ Sint-Pieterskerk และหินที่หลุมศพจารึกเป็นภาษาละติน ต่อมาเจ้าชายเมาริตส์ ก็ได้รับสั่งให้นำทูตที่เหลือ ศรี มุฮัมมัด (Sri Muhammad) เข้าเฝ้า “ด้วยเกียรติยศไม่น้อยกว่าที่เขาเองเรียกร้อง” เมื่อวันที่ 4 กันยายน ค.ศ. 1603 ทูตได้นำสาสน์สองฉบับเขียนเป็นภาษาโปรตุเกส กริชที่มีลวดลายสวยงามหนึ่งเล่ม และจานทองใส่การบูรสุมาตราหนึ่งใบถวายเจ้าชายด้วยพิธีที่เคร่งขรึม (Wap 1862: 16 – 29; Veth 1873: 71) เจ้าชายส่ง ศรี มุฮัมมัดกลับอาเจห์ พร้อมด้วยของขวัญเป็นการแลกเปลี่ยน แม้ว่าต่อมาเขาจะมีความสำคัญที่ราชสำนักพอที่สุลต่านจะให้ดูแลทอมัส เบสต์ (1614: 54) การเดินทางไปยังดินแดนอันห่างไกลนี้สุลต่านอาเจห์คงมิได้ถือว่าเป็นการส่งคณะทูตที่มีอำนาจเต็ม และทูตทั้งสองคงมิได้มีตำแหน่งสูงนัก แต่ยังมีภาวีกว่าผู้แทนคนแรกของบันเตินที่ไปฮอลแลนด์ซึ่งปรากฏว่าเป็นทาสที่เกิดในจีน (*True Report* 1599: 36 – 37)

สยามไว้มากในการรู้ข่าวเรื่องทูตอาเจห์รวมทั้งทูตอีกคณะหนึ่งจัดโดยชาวฮอลันดาจากยะโฮร์ ใน ค.ศ. 1605 กษัตริย์องค์ใหม่ของสยามเริ่มวางแผนที่จะส่งทูตคณะใหญ่ไปที่ เมืองกัวของโปรตุเกส และฮอลแลนด์ เพื่อพยายามที่จะค้นหาความจริงในเรื่องที่ประเทศทั้งสองกล่าวหากันและกัน หัวหน้าคณะทูตที่ชาวอังกฤษสัมภาษณ์ ในบันเตินโกรธเมื่อมีการพูดในทำนองว่ากษัตริย์สยามต้องการเจรจาเรื่องการค้า เขากล่าวว่า “กษัตริย์ของพวกเขาเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่และไม่ได้ต้องการสิ่งที่ชาวฮอลแลนด์มี . . . พวกเขาไปฮอลแลนด์เพื่อดูประเทศ เมือง และเรือ และถ้าจะมีสิ่งที่พวกเขา

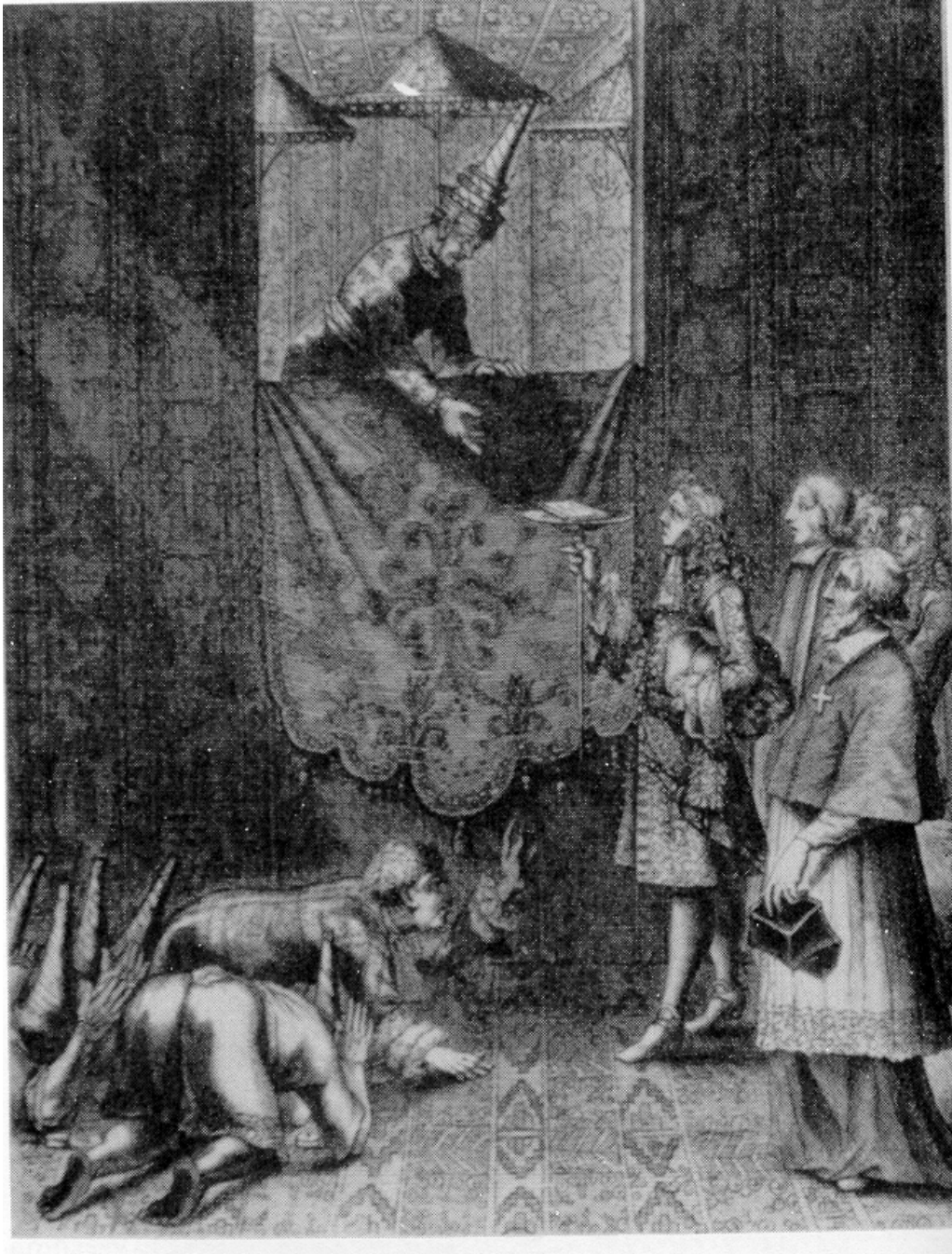
ต้องการ ก็คงจะเป็นช่างต่อเรือ ช่างไม้ และช่างฝีมืออื่นๆ (LREIC I: 7 – 8) ตอนนั้นอยุธยายังมีได้ เป็นท่าเรือสำคัญเช่นในเวลาต่อมา การต้อนรับทูตทั้งสองคณะจึงมิได้เป็นไปอย่างกระตือรือร้นนัก พวกฮอลันดาปฏิเสธที่จะพาคณะทูต 15 คนที่มายังบ้านพักของพวกเขาที่บ้านเต็นไปยุโรปทั้งหมด ในที่สุดก็ส่งเพียง 5 คนลงเรือจากบ้านเต็นไปเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1608 และเจ้าชาย เมาริตส์ ได้ให้การต้อนรับตามสมควรในเดือนกันยายนต่อมา (Smith 1974: 68 – 70)

เมื่อคุณ รับงานของบริษัท VOC ในตะวันออกใน ค.ศ.1619 เขาไม่สนับสนุนให้ประมุขใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้คิดว่ามีตำแหน่งเท่าเทียมกันกับ Stadhouder ประมุขของฮอลแลนด์ ผู้ปกครองใหญ่ที่ปัตตาเวีย ได้ดำเนินการด้านความสัมพันธ์สำหรับอนาคตของฮอลแลนด์กับรัฐใน เอเชียทั้งหมด ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่ผู้ครองรัฐที่ยิ่งในศักดิ์ศรีหลายองค์ ตัวอย่างเช่น ประมุขของ มะกัสซาร์ประกาศว่า “พระองค์ยี่สิบที่ดีจะคืนดีกับเจ้าชายเมาริตส์ ในฐานะเซษฐาของพระองค์ แต่จะไม่ติดต่อกับผู้ปกครองใหญ่ที่ปัตตาเวียผู้เป็นเพียงผู้ดูแลพวกพ้องค้า” (Dagh-Register 1624 – 29: 80) มีการส่งคณะทูตที่ยิ่งใหญ่ที่สุดจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สองคณะ จากบ้านเต็น และอยุธยาใน ทศวรรษ 1680 ไปอังกฤษและฝรั่งเศส ตามลำดับ เพื่อขอความสนับสนุนในการต่อสู้กับพวกฮอลันดา

สุลต่านหนุ่มหัจญี แห่งบ้านเต็นถูกบีบคั้นอย่างมากจากบริษัท VOC เมื่อพระองค์ตัดสินใจส่ง คณะทูตไปยังลอนดอนเพื่อขอยุทธภัณฑ์และความช่วยเหลือทางการทหาร โดยไม่ฟังคำแนะนำของ พ่อค้าชาวอังกฤษผู้กลัวเรื่องค่าใช้จ่ายและความยุ่งยากทางการทูตที่อาจจะเกิดขึ้น แต่ทูตทั้งสองคน และคนรับใช้ 29 คนได้รับการต้อนรับแบบบุคคลสำคัญโดยบริษัทอีสต์อินเดีย ซึ่งตื่นตระหนกกับ ความรุดหน้าของพวกฮอลันดาและโดยสาธารณชนในลอนดอนที่ชอบแสวงหาความตื่นเต้น คณะทูต อยู่ที่ลอนดอนมากกว่าสามเดือนใน ค.ศ.1682 โดยบริษัทเสียค่าใช้จ่าย ได้ไปชมสถานที่สำคัญทุก แห่ง คูละครและการแสดงดนตรีต่างๆ และได้เห็นความก้าวหน้าด้านวิทยาการการพิมพ์และการ สงคราม ทูตกีโง งาเบฮี นายา วิปรายา (Kiai Ngabehi Naya Wipraya) และ กีโง งาเบฮี จายา เซ ดานา (Kiai Ngabehi Jaya Sedana) (ผู้ไปเม็กซิโกมาแล้วและพูดภาษาอังกฤษพอใช้ได้) ได้รับเชิญ ไปงานเลี้ยงโดยบุคคลสำคัญๆของนครแห่งนี้รวมทั้งดยุกแห่งยอร์ก ส่วนพระเจ้าชาร์ลส์ที่สองนั้นไม่ เพียงแต่เลี้ยงรับรองอย่างเต็มที่ที่พระราชวังวินเซอร์เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม ยังพระราชทานยศขุน นางให้เป็นเซอร์ อัปดุล และเซอร์ อาห์มัด ก่อนที่ทั้งสองจะเดินทางกลับในเดือนกรกฎาคม (รูปที่ 33) เป็นเรื่องน่าเศร้าที่รัฐบาลบ้านเต็นถูกพิชิตโดยทหารฮอลันดาด้วยความร่วมมือของสุลต่านหนุ่มที่ประชาชน ไม่นิยมในขณะที่ คนทั้งสองประสบความสำเร็จทางการทูตในลอนดอน และสาส์นรวมทั้งดินระเบิด จากพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 2 ไม่ได้ไปถึงจุดหมายเลย (Foster 1926: 99 – 112; Johns 1982)

พระนารายณ์ของสยามได้ดำเนินการทูตอย่างกว้างขวางไปยังกอลคอนดา และเปอร์เซียรวม ทั้งรัฐที่อยู่ใกล้กว่า ความสนพระทัยในฝรั่งเศสของพระองค์ถูกกระตุ้นโดยคณะผู้สอนศาสนาฝรั่งเศส ที่มาทำงานในอยุธยาตั้งแต่ ค.ศ.1662 ขณะที่ชาติยุโรปอื่นๆปล่อยให้การติดต่อกับพวกเอเชียอยู่ใน

มือของตัวแทนท้องถิ่น ผู้สอนศาสนาฝรั่งเศสสามารถนำศาสนาจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 องค์อุปถัมภ์
ของพวกเขามาบ่อยๆ ครั้งแรกใน ค.ศ. 1673 พระนารายณ์ส่งคณะทูตไปแวร์ซายส์ใน ค.ศ. 1680
ซึ่งต้องยกเลิกไปเพราะเรืออับปาง ใน ค.ศ. 1684 พระองค์ส่งทูตอีกคณะหนึ่งไปกับเรืออังกฤษ มี นัก
สอนศาสนาฝรั่งเศสชื่อ วาเชต์ ไปด้วยเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับฝรั่งเศส และขอให้ส่งทูตฝรั่งเศสมาตกลง

รูปที่ 34 พระนารายณ์ทรงรับศาสนาของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จากทูต เดอ โซมงต์ ผู้เดินทางมากับ เดอ ชัวซี
และสังฆนายกฝรั่งเศสยังตะวันออก ค.ศ. 1686 การที่ให้ทูตเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเป็นการเปลี่ยนแปลง
พิธีการทูตที่สำคัญ

เรื่องสัมพันธ์ไมตรีอย่างเป็นทางการ ทูตเหล่านี้ได้ร่วมโต๊ะเสวยกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่แวร์ซายส์ และกับพระอนุชาของพระองค์ที่ แซงต์ คลูด์ สร้างความประทับใจด้วยเสื้อผ้าที่สวยงามแปลกตา

ขณะที่ คอนสแตนส์ ฟอลคอน คาทอลิกผู้มีความสามารถได้เลื่อนตำแหน่งเป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์สยาม พวกนักสอนศาสนาทำให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เชื่อว่าพระนารายณ์เองอาจเปลี่ยนศาสนาถ้าหากเข้าไปหาถูกทาง ทูตฝรั่งเศสที่มาใน ค.ศ. 1685 เป็นคณะใหญ่ที่น่าประทับใจมาก และนำไปสู่การทำสัญญาทางการค้าและการทหาร (รูปที่ 34) ทูตคณะที่สามของสยาม ใน ค.ศ. 1686 – 87 เดินทางไปกับทูตฝรั่งเศส เดอ ชอเมงต์ (de Chaumont) ตอนขากลับประเทศ เนื่องด้วยเป็นที่แน่นอนแล้วว่าจะได้รับการต้อนรับอย่างดีที่ฝรั่งเศส ผู้ที่ส่งไปจึงเป็นข้าราชการผู้ใหญ่สามคนและมีการรับรองอย่างหรูหราที่แวร์ซายส์ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1686 (รูปที่ 35ก 35ข) หลังจากมีเรื่องทำไม่วางเว้นเป็นเวลา 7 เดือนในฝรั่งเศส รวมทั้งการไปเที่ยวฟลานเดอร์สและดูละครของโมลิแยร์สองเรื่อง และอุปการของลูลลี (Lully) สองเรื่อง ก็เดินทางกลับกับทูตฝรั่งเศสอีกคณะหนึ่ง คณะนี้นำโดย ชิมง เดอ ลาลูแบร์ ใน ค.ศ. 1687 – 88 มีบาดหลวงเยซูอิตผู้คงแก่เรียน 12 คนทำให้ได้ชื่อว่าการร่วมมือทางด้านวิทยาศาสตร์ของยุโรปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นถึงระดับสูงสุด แม้ว่าจะมีแรงจูงใจจากด้านการเผยแพร่ศาสนา แต่ก็ได้นำทหารพร้อมอาวุธมาหลายร้อยคน เรื่องนี้มีส่วนอย่างมากที่ทำให้เกิดความกังขาขึ้นในเจตนารมณ์ของฝรั่งเศส จนทำให้สัมพันธ์ไมตรีจบลงอย่างกะทันหัน และเป็นสาเหตุให้ฟอลคอน และพระนารายณ์สูญเสียอำนาจ (Choisy 1687; Tachard 1688; de Bèze 1691; Turpin 1771: 41 – 52; Anderson 1891: 224 – 52; Smithies 1989)

การคั่นมะนาว

นั่นคือ . . . เสรีภาพในการค้าที่ได้นำคนแปลกหน้าจำนวนมากมาจากประเทศต่างๆมายังสยาม คนพวกนี้เข้ามาตั้งบ้านเรือน มีเสรีภาพในการดำรงชีวิตตามขนบธรรมเนียมของตน . . . แต่ชาวต่างชาติที่ร่ำรวยที่สุด และโดยเฉพาะพวกมัวร์ จะออกไปที่อื่น เนื่องด้วยกษัตริย์สยามได้สงวนการค้าต่างประเทศให้พระองค์เองเกือบทั้งหมด . . . การค้าจะต้องมีเสรีภาพบ้าง

—La Loubère 1691: 112

คำร้องทุกข์จากพ่อค้าเรื่องข้อเรียกร้องของประมุขที่กีดกันผู้อื่นไม่ได้เริ่มขึ้นในศตวรรษที่ 17 จดหมายจากวิวกวิงถึงสยามที่ยังคงเหลืออยู่ฉบับแรกที่เขียนตั้งแต่ ค.ศ. 1425 เป็นการฟ้องอย่างสุภาพว่าเครื่องกระเบื้องของเรือลำที่แล้วต้องขายตามเงื่อนไขของกษัตริย์ คณะทูตวิวกวิงไม่ได้รับอนุญาตให้ซื้อไม้ฟางในตลาดเปิด และเรียกร้องของกำนันมากเกินไปจนขอบเขต “การฝ่าฝืนฝ่าคลิ่นก็

ยากลำบากมากพออยู่แล้ว” โดยไม่ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบเช่นนี้ กษัตริย์แห่งริวกิวร้องทุกข์ และด้วยเหตุนี้ การเดินทางใน ค.ศ. 1424 ก็ถูกยกเลิกไป (Kobata and Matsuda 1696: 55 – 56)

แม้ว่าบางครั้งบรรดาประมุขจะแสดงการเหยียดหยามการค้าโดยเฉพาะในเวียดนาม ที่ซึ่งแนวคิดนี้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมเนียมขงจื้อ แต่ท่านเหล่านี้ต้องพึ่งพาการค้าและยังต้องมาเกี่ยวข้องกับด้วยโดยตรง พิธีการอันยิ่งใหญ่ที่ต้อนรับคณะทูตจากกษัตริย์แดนไกลตกแต่งปฏิบัติตามนิยมทางการค้าด้วยความหรูหราโอ่อ่า อันเป็นช่องทางให้ได้ส่วนแบ่งจากขึ้นชนมเค็กการค้าและต่อรองเรื่องขนาดของขึ้นชนม ด้วยรู้ว่ากระบวนการนี้เป็นหัวใจสำหรับความผาสุกและอำนาจของตน ความตึงเครียดมีอยู่เสมอระหว่างความต้องการของประมุขที่จะดึงดูดการค้าที่ให้ความมีชีวิตมายังท่าเรือ โดยการให้ความยุติธรรมและเสรีภาพพอสมควร และความจำเป็นที่จะต้องเค้นเอากำไรมาเพื่อการบริหารประเทศ (มองในแง่ที่ดีที่สุด) การสงคราม ขบขันแค้น การให้ความอุปถัมภ์ และการตามใจตัวเอง

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเกิดอย่างรวดเร็วมากในยุคการค้าจนไม่สามารถที่จะสร้างชนบประเพณีที่แข็งแกร่งพอที่จะลบล้างความคิดแฉ่งๆของกษัตริย์ หรือ พลังของชาวต่างชาติที่มีอิทธิพลมากที่สุด พ่อค้าเถาเถาเข้ามาอย่างภูมิภาคนี้ไม่เป็นเวลาจนเกิดความสับสน—ชาวจีนมาในต้นศตวรรษที่ 15 มาอีกในปลายศตวรรษที่ 16 ชาวโปรตุเกสมาในต้นศตวรรษที่ 16 และชาวยุโรปทางเหนือ และชาวญี่ปุ่นมาในต้นศตวรรษที่ 17 การเข้ามาแต่ละครั้งเปลี่ยนหลักการพื้นฐานเมื่อเมืองท่าใหม่ๆทำการตกลงต่างๆที่เอื้อประโยชน์ให้แก่พ่อค้าใหม่ๆ การค้าขายของเมืองท่าบางแห่งเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงที่ปล่อยให้การค้ามีความเป็นอิสระพอสมควร อาจจะโดยเจตนาให้เป็นแผนสำหรับกันคู่แข่ง (มะละกาในต้นศตวรรษที่ 15 และ มะกัสซาร์ในต้นศตวรรษที่ 17) หรือเป็นเพราะกษัตริย์อ่อนแอเกินกว่าที่จะกำหนดข้อเรียกร้องของพระองค์ให้มีผลเหนือผลประโยชน์ของชนชั้นการค้า (ปัตตานีและ บันเต็นในต้นศตวรรษที่ 17) กษัตริย์ที่เข้มแข็งมักจะบีบคั้นพวกพ่อค้าอยู่เสมอและขับไล่พวกเขาออกไป

จริงอยู่บางครั้ง ความตึงเครียดนี้ก็ทำให้มีการตกลงกันในเรื่องกฎเกณฑ์สำหรับดำเนินการค้าไปในทิศทางเพื่อความปลอดภัยของทรัพย์สิน และความสามารถที่จะคาดคานวินิจฉัยได้ล่วงหน้าตามกฎหมายในเรื่องการค้า สภาวะที่เอื้ออย่างมากที่สุดแก่ความก้าวหน้าเช่นนี้ดูเหมือนจะเป็นช่วงหลังการครองราชย์ของกษัตริย์ที่เข้มแข็ง เมื่อกษัตริย์ที่รู้สึกมั่นคงน้อยกว่าและชนชั้นพ่อค้าที่แข็งขันเห็นชอบที่จะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรสิ่งที่เข้าใจว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของรัชกาลที่เพิ่งผ่านไป นี่คือการประกาศในการร่างประมวลกฎหมายของมะละกาในรัชสมัยของสุลต่าน มะห์มูด (1488 – 1511)⁵ และเมื่อมีการประมวลกฎหมาย อาดัต อาเจะห์ ในสมัยราชินีองค์แรกของอาเจะห์ (สร้าง

⁵ Stamford Raffles (1837 I: 101) ได้สรุปอย่างถูกต้องว่าความพยายามอย่างสม่ำเสมอของประมุขหลายๆที่จะผูกขาดการค้าไม่มีมูลฐานจากกฎหมายเหล่านี้ แต่ เขาก็เข้าใจผิดที่กล่าวว่า “การปฏิบัติที่ร้ายกาจนี้เป็นการลอกเลียนแบบจาก กฎข้อบังคับเรื่องการผูกขาดของฮอลันดามาทั้งหมด”